

ISSN 2617-0159

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧА СИСТЕМА: ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (14)

Чернігів 2023

УДК 343.8(051)

K82

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.02

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 13 від 24 листопада 2023 р.).

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 06.10.2023 № 3548/5 відбулося перейменування Академії Державної пенітенціарної служби на Пенітенціарну академію України.

Видання «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» внесе-но до Переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 р. № 1166) у галузі юридичних наук (зі спеціальності 081 «Право»).

K82 **Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра** : науко-вий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. № 2 (14). 132 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, організаційно-правовим аспектам виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, теорії і практики застосування покарання у виді позбавлення волі, актуальним питанням галузевих юридичних наук.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Татів С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Ніщимна С. О., д-р юрид. наук, проф.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Джужа О. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України;

Карелін В. В., д-р юрид. наук, доц.;

Колб О. Г., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України;

Коломієць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Копотун І. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України, проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);

Олефір Л. І., канд. юрид. наук, доц.;

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф., почесний працівник освіти Республіки Казахстан, професор кафедри кримінального права та організації виконання покарань Костанайської академії МВС Республіки Казахстан ім. Ш. Кабилбаєва (Республіка Казахстан);

Чумак В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шкута О. О., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Пузиревський М. В.

ISSN 2617-0159

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (14)

Chernihiv 2023

UDC 343.8(051)

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.02

Recommended for printing by Academic Council of Penitentiary Academy of Ukraine (Protocol № 13 dated November 24, 2023).

In accordance with the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.10.2023 No. 3548/5, the Academy of the State Penitentiary Service was renamed to Penitentiary Academy of Ukraine.

*The journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" was included in the **List of scientific professional publications of Ukraine under "B" category** (Appendix 3 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 23, 2022 No. 1166) in the field of legal sciences (on specialty 081 "Law").*

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow : a Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv : PAU, 2023. № 2 (14). 132 p.

This issue of the journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" contains the articles, dedicated to criminal and legal, criminological problems, organizational and legal aspects of execution of punishment, not related to imprisonment, theory and practice of sentencing, actual issues of branch legal sciences.

The publication will be useful for scholars, teachers, obtainers of higher education.

UDC 343.8(051)

EDITOR-IN-CHIEF:

Tahüev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Nishchymna S. O., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Puzyrov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Dzhuzha O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolb O. H., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Kopotun I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Vice-rector for International Relations of the HUSPOL Academy (the Czech Republic);

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honorary Worker of Education of the Republic of Kazakhstan, Professor of the Department of Criminal Law and Organization of Punishments Execution, Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after. Sh. Kabyrbayev (the Republic of Kazakhstan);

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shkuta O. O., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY: Puzyrevskiy M. V.

Founded in 2017. Certificate of state registration:
Series KV № 22778-12668R dated 30.05.2017

© Penitentiary Academy
of Ukraine, 2023

ЗМІСТ

I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ***Петренко С. В.***ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ
ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ..... 7***Івашко С. В., Ворошилова Д. Р.***СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ НАРКОМАНІЇ ЯК КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР
НЕДОЦІЛЬНОСТІ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ СТ. 309 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ ..... 19**II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ,
НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ*****Марчук В. Т.***ЧИ ВАРТО ПРИЗНАЧАТИ ДОСУДОВУ ДОПОВІДЬ ОСОБИ ЗА ВЧИНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111-1
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ..... 35**III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА*****Гнатчук А. Ю.***ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ
У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ..... 46***Залужовська Г. П., Барахта В. В., Косов О. М.***ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ..... 58***Колб О. Г., Левченко Ю. О.***МАРГІНАЛІЗМ ЧИ ГУМАНІЗМ – СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМАТИКИ ..... 70***Олефір Л. І.***ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ ОСІБ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В
УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ..... 87***Снітко М. Є.***ФУНКЦІЇ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПОКАРАНЬ У ВИПРАВНИХ КОЛОНИЯХ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ..... 97**IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК*****Богатирьов І. Г., Буряк К. М.***

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СІМЕЙНІЙ СФЕРІ 109

Мицька О. І.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ 120

CONTENT

I. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS***Petrenko S.***

INFLUENCE OF THE MARTIAL LAW ON THE CAUSES AND CONDITIONS OF COMMITMENT OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO ILLEGAL USE OF BUDGET FUNDS 7

Ivashko S., Voroshylova D.

PUBLIC DANGER OF DRUG ADDICTION AS A CRIMINOLOGY FACTOR OF DECRIMINALIZATION INEXPEDIENCY OF ART. 309 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE..... 19

II. ORGANIZATIONAL AND LEGAL QUESTIONS OF EXECUTION OF PUNISHMENTS, NOT CONNECTED WITH IMPRISONMENT***Marchuk V.***

SHOULD A PRE-TRIAL REPORT BE ASSIGNED TO A PERSON FOR COMMITTING A CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ARTICLE 111-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE..... 35

III. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE***Hnatchuk A.***

WAYS OF IMPROVING REGULATORY AND LEGAL ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS REGARDING CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT 46

Zaluhovska H., Barakhta V., Kosov O.

DIGITALIZATION OF THE ACTIVITIES OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW 58

Kolb O., Levchenko Yu.

MARGINALISM OR HUMANISM – MODERN APPROACHES TO ENSURING THE RIGHTS OF THOSE SENTENCED TO LIFE IMPRISONMENT IN UKRAINE: THE THEORETICAL AND LEGAL ASPECT OF THE ISSUE 70

Olefir L.

LEGAL BASIS OF ORGANIZING THE WORK OF PERSONS HELD IN PENITENTIARY INSTITUTIONS 87

Snitko M.

FUNCTIONS OF THE REGIME OF EXECUTION AND SERVING OF CRIMINAL SENTENCES IN PENAL COLONIES AND PRE-TRIAL DETENTION CENTERS 97

IV. ACTUAL ISSUES OF BRANCH LEGAL SCIENCES***Bohatyryov I., Buriak K.***

THE STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH OF CRIME IN THE FAMILY SPHERE.....109

Mytska O.

LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR IN UKRAINE 120

І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.9

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.02.007

Петренко С. В.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0009-6945-4485

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

У статті розглянуто фактори, які впливають на злочинність. Звернуто увагу на детермінанти злочинності у бюджетній сфері.

Організація ефективної системи запобігання злочинності у сфері незаконного використання бюджетних коштів була і є однією з найактуальніших соціальних проблем нашої держави.

Дослідженню детермінант бюджетної злочинності присвячена велика кількість різних кримінологічних досліджень, на підставі яких державою були здійснені практичні заходи.

Разом з тим рівень такого виду злочинності не зменшується. Навпаки. Як свідчать статистичні дані правоохоронних органів, численні публікації у засобах масової інформації та розслідування журналістів – проблема є, вона залишається актуальною.

Новим викликом для правоохоронної системи, держави загалом став початок активної фази війни росії проти України і введення правового режиму воєнного стану.

У зв'язку з цим зазнала змін і бюджетна злочинність, утворюючи нові форми й засоби вчинення.

Це своєю чергою потребує дослідження впливу воєнного стану на детермінанти вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів.

Ключові слова: воєнний стан, бюджетні кошти, злочинність, детермінанти, криміногенні фактори, бюджетні злочини, незаконне використання бюджетних коштів.

Постановка проблеми. Вивчення причин та умов злочинності є найголовнішою складовою кримінології як науки.

У науковій літературі сукупність причин та умов злочинності називають «детермінантами». У перекладі з латинської «determinare» означає «визначати», «обмежувати», «відокремлювати». Поряд з цим термін «фактор» виступає як родове поняття, що включає у себе певну чисельність причин та умов чи інших чинників конкретного явища, що об'єднуються за своїм змістом, значенням, іншими критеріями [1, с. 13]. Загалом розмежування вищевказаних термінів має умовний характер, часто вони вживаються як синоніми внаслідок своєї тотожності.

Кримінологія пояснює злочинність, аналізуючи не лише абстрактні суспільні явища, а й конкретні обставини та ситуації. Окремі автори вважають, що вони не тільки сприяють злочинності, але і є безпосередньою причиною вчинення злочинів, не тільки так званої «вуличної злочинності», а й більш складних злочинних проявів, таких як організована злочинність різних форм, у тому числі економічна [2, с. 5–6].

Попри значну кількість досліджень, детермінант злочинності остаточно розкрити і проаналізувати всі причини та умови вчинення кримінальних правопорушень неможливо, оскільки злочинність – явище мінливе, як і всі сфери життєдіяльності суспільства. Зміни у соціально-економічному житті суспільства в умовах правового режиму воєнного стану призвели до створення нових причин і умов злочинності в бюджетній сфері, які ще потребують дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу причин і умов на вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, є багатостороннім і потребує комплексного обговорення, дослідження та врахування у практичній роботі.

Аспекти впливу причин і умов на вчинення кримінальних правопорушень у різні часи досліджували: О. М. Бандурка, В. О. Бойко, А. М. Бойко, В. В. Голіна, О. П. Гетьманець, Л. М. Давиденко, А. П. Закалюка, О. Г. Кальман, І. Б. Медицький, О. М. Олійник, Ю. О. Прудов, В. М. Руфанова, Р. М. Сосков, В. В. Сташиш, В. Я. Тацій та інші.

Наукові доробки цих та інших науковців містять низку системних положень, які безпосередньо стосуються питання детермінант кримінальних правопорушень у сфері використання бюджетних коштів.

Формулювання мети. Метою статті є спроба дослідити позитивний чи негативний вплив воєнного стану на основні групи криміногенних факторів бюджетної злочинності, а саме економічні, політичні, ідеологічні, правові, організаційно-управлінські фактори, а також наявні недоліки в діяльності правоохоронної системи.

Виклад основного матеріалу. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, заподіюють значну соціально-економічну шкоду інтересам держави та суспільства, негативно впливають на авторитет та обороноздатність, економічну безпеку, забезпечення якої, згідно зі ст. 17 Конституції України, є однією з найважливіших функцій держави.

Слід зазначити, що найбільш акцентований та вагомий вплив на причини й умови кримінальних правопорушень у сфері використання бюджетних коштів мають *економічні фактори*, оскільки являють собою корисливу складову протиправної діяльності злочинця.

За даними Державної служби статистики України [3] відбулося зменшення реального ВВП у другому кварталі 2022 року на 37,2 %, а за підсумками року – на 29,2 % [4].

Водночас в умовах воєнного стану та складної економічної ситуації в Україні було вжито заходи щодо переорієнтування бюджету на військові цілі та здійснення найнеобхідніших соціальних, гуманітарних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення. Також бюджетні видатки були спрямовані на підтримання внутрішньо переміщених осіб, забезпечення роботи критичної інфраструктури, а також на забезпечення потреб органів сектору безпеки й оборони.

Вищевказане свідчить про посилення диспропорції економічного розвитку, розриву між економічними потребами й економічними можливостями, що не може не вплинути на злочинність у бюджетній сфері.

Крім того, згідно з даними системи Ukraine Support Tracker, яка відстежує масштаби міжнародної допомоги, донорами Укра-

їни стали 40 країн, які від початку війни виділили понад 113 млрд євро, половину з яких складає саме фінансова допомога [5]. Відсутність належного контролю за фінансами, на нашу думку, стимулює не тільки розкрадання вказаних коштів, а й може активізувати транснаціональні злочинні схеми.

Важливе значення у структурі економічних чинників, що зумовлюють розкрадання та незаконне використання бюджетних коштів, зокрема у Збройних Силах України (далі – ЗСУ), має незадовільне грошове забезпечення військовослужбовців та недостатній їхній соціальний захист [6, с. 83]. Як відзначається у спеціальних дослідженнях, за показниками абсолютних витрат на утримання одного військовослужбовця ЗСУ посідають одне з останніх місць у Європі за рівнем оплати праці військовослужбовців як рядового, так і начальницького складу, їхнього житлового, медичного, санаторно-курортного, пенсійного та іншого забезпечення [7].

В умовах особливого правового режиму воєнного стану в Україні рівень оплати праці військовослужбовців покращився, але з урахуванням того, що такі заходи, очевидно, мають тимчасовий характер, про системний позитивний вплив на запобігання незаконному використанню бюджетних коштів говорити, на нашу думку, передчасно.

До *політичних факторів* економічної злочинності належать такі явища, які стосуються сфери розробки та реалізації економічної політики держави, що впливають на детермінацію такого виду злочинної поведінки [8, с. 187–188]. Вони виражаються у конкуренції чи навіть протистоянні політичних сил, дисбалансі різних гілок влади, політичній нестабільності, невдалих реформах тощо.

У контексті запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у ЗСУ вітчизняний учений О. М. Олійник аналізує саме *воєнно-політичні* чинники, які пов'язані з прорахунками у воєнній політиці щодо запобігання воєнним конфліктам, забезпеченні обороноздатності держави. Серед недоліків воєнної політики дослідник називає стратегічні прорахунки щодо оцінки воєнно-політичної обстановки у світі, недостатнього врахування воєнно-політичних викликів національним інтересам, ризиків

та загроз застосування воєнної сили з боку однієї із сторін воєнно-політичних відносин [6, с. 72].

Варто погодитися з думкою вказаного автора, оскільки стратегічні прорахунки щодо оцінок тенденцій і умов розвитку поточної воєнно-політичної обстановки у світі, прогнозування її змін у коротко- та середньостроковій перспективі насамперед полягають у тому, що збройна агресія, в результаті якої може виникнути локальна або регіональна війна проти України, визнавалася малоймовірною [9].

Слід зазначити, що окремі політичні фактори втратили актуальність через концентрацію влади в період воєнного стану, проте інші, на нашу думку, – навпаки посилились. Зупинка нормального політичного життя на невизначений строк може призвести до стагнації та занепаду політичної культури у суспільстві, що матиме негативні наслідки в майбутньому.

Значний вплив на зміни у стані, структурі та динаміці зазначених кримінальних правопорушень здійснюють *ідеологічні фактори*, які впливають на соціальну, економічну, політичну, духовну сфери суспільства. Держава повинна застосовувати всі сили й засоби для виховання духовності народу, що стосується отримання повноцінної освіти та професії, прищеплення загальної культури, моральних цінностей, всього того, що робить людину повноправним членом суспільства [1, с. 96].

Також спостерігається деформація духовно-моральної сфери суспільства, пов'язана з падінням престижу чесної праці, поширенням серед населення уявлення про можливість легкого досягнення благополуччя [10, с. 9]. Цю тенденцію підживлює брак соціальної справедливості в нашому суспільстві, нездоровий моральний клімат, правовий нігілізм, недоліки виховання.

Професійна деформація у системі органів державної влади, правоохоронних органів зумовлює перевагу звітування про розв'язання проблем над реальною роботою над їх розв'язанням.

Яскравою ілюстрацією цього є забезпечення військовослужбовців житлом шляхом переобладнання колишніх казарм під гуртожитки, в яких планується розташовувати сім'ї військовослужбовців. Для реалізації вказаних планів здійснювали спроби

внести відповідні зміни до ст. 127 Житлового кодексу України, відповідно до яких передбачалось надання спеціально пристосованим казармам статусу гуртожитків [11].

Тенденції ідеологічного характеру, у тому числі негативні, формуються десятиліттями і мають потужну інерцію, ті чи інші зміни будуть залежати від військово-політичної обстановки по закінченні воєнних дій у державі, прогнозування чого не є темою обговорення в цій статті.

Серед *правових факторів* злочинності у бюджетній сфері виділяють недосконалість та суперечливість нормативно-правових актів, що становлять бюджетне законодавство, відсутність системного підходу до правового регулювання діяльності контролюючих та правоохоронних органів на цьому напрямі, а також відсутність чіткого переліку діянь, які слід вважати нецільовим використанням бюджетних коштів [12].

Із введенням на території України воєнного стану законодавство зазнало певних змін, які здебільшого стосувалися посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, проти власності, пов'язані з кіберзлочинністю. Змін зазнали й інші статті Кримінального кодексу України.

Питання щодо посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової та господарської діяльності, пов'язані з використанням бюджетних коштів, залишилися поза увагою законодавця.

Незважаючи на домінуюче значення бюджетної сфери для економічної безпеки та першочерговість її захисту від зловживань, на нормативному рівні залишається нерозробленою Концепція реалізації державної політики щодо запобігання злочинам у бюджетній сфері [8, с. 64].

Проте в контексті реформування національного законодавства в сучасних умовах, на нашу думку, спостерігається колізія. З одного боку, рецептом зменшення коруптованості та зловживань з боку державних чиновників вважають обмеження їх дозвільних і контролюючих функцій та можливості свавільного втручання в економічну діяльність суб'єктів господарювання [13, с. 6]. З іншого боку, у період воєнного стану неможливо за-

безпечити одночасно демократичні механізми саморегуляції з мобілізаційним типом економіки.

Умови воєнного стану створюють додаткові ризики в *організаційно-управлінській сфері* діяльності держави, такі як низький рівень фінансової та управлінської дисципліни; відсутність належного державного контролю за відшкодуванням податку на додану вартість; низька ефективність контролю за достовірністю обрахунку підрядними організаціями вартості або обсягів виконання ремонтно-будівельних робіт; неврахування при затвердженні кошторисів наявності дебіторської заборгованості установ, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету [14, с. 9–10].

Недосконалий механізм формування бюджету містить недоліки і прорахунки бюджетного планування показників кошторису на наступний фінансовий рік, що не дозволяє забезпечити виконання ЗСУ поставлених перед ними завдань. За загальним правилом бюджет ЗСУ має формуватися, зважаючи на забезпечення необхідного рівня обороноздатності та безпеки держави. Водночас за роки незалежності мало місце фінансування ЗСУ, зважаючи на наявні ресурси державного бюджету, а не реальний рівень воєнних загроз [15].

Недаремно провідне місце у системі організаційно-управлінських факторів належить корупції.

Бойко А. М. зазначає, що корупції, у тому числі у ЗСУ, сприяє низка обставин, зокрема: швидка та невпорядкована зміна системи соціального управління, що призвела до заміни системи патронату і привілеїв на відверто грошову корупцію; стрімкий перехід у нашій державі до нової економічної системи, який не був підкріплений адекватною зміною відповідних соціально-економічних, правових і соціально-контрольних інститутів; відсутність належного соціального контролю за управлінням державними матеріальними та фінансовими ресурсами; домінування корпоративно-бюрократичних груп, включаючи воєнну сферу, у вирішенні багатьох економічних і політичних питань; слабкість інститутів громадянського суспільства; некорінення демократичних політичних цінностей; вакуум моральних цінностей, властивих демократичному суспільству [16].

Родові проблеми організаційно-управлінської сфери нашої держави продовжують мати місце, зокрема значний суспільний резонанс викликало підписання Міністерством оборони України угоди на послуги з організації харчування у 2023 році військових частин, які дислоковані у тилкових регіонах, з перевищенням цін на продукти харчування у 2–3 рази [17].

Воєнний стан несе в собі нові ризики, які полягають у зниженні компетентності посадових осіб органів влади, якості підбору кадрів на посади розпорядників бюджетних коштів різних рівнів.

Діяльність *правоохоронної системи* безпосередньо впливає на стан злочинності, пов'язаної з незаконним використанням бюджетних коштів.

В умовах війни значно зросло навантаження на правоохоронні органи. Через триваючі бойові дії територіальні підрозділи правоохоронних органів вимушені працювати віддалено, що ускладнює їх координацію і взаємодію між собою та з іншими контролюючими органами щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Висновки. Отже, злочинні прояви у сфері використання бюджетних коштів заподіюють значну соціально-економічну шкоду інтересам держави та суспільства, підривають авторитет органів влади та обороноздатність нашої держави, унеможливають здійснення інших її життєво важливих функцій.

При аналізі детермінант під час правового режиму воєнного стану особливу увагу слід приділити насамперед незаконному використанню бюджетних коштів у сфері безпеки та оборони з урахуванням її особливостей, оскільки вона є закритою в силу захищеності реальних видатків на безпеку та оборону і є державною таємницею.

Також слід звернути увагу на відновлення тих секторів економіки України, які найбільше постраждали від бойових дій: об'єкти критичної інфраструктури, паливно-енергетичний комплекс тощо.

Зусилля держави щодо забезпечення економічної безпеки в бюджетній сфері повинні мати продуманий, комплексний характер на основі розробленої Концепції реалізації державної політики щодо запобігання кримінальним правопорушенням,

пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів, з урахуванням реалій сьогодення.

Позитивна чи негативна динаміка й розвиток детермінант досліджуваної злочинності під час воєнного стану безпосередньо пов'язана з тим, у яких умовах держава та суспільство з нього вийде. На наше переконання, саме це має вирішальне значення.

Список використаних джерел

1. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : монографія. Івано-Франківськ, 2007. 222 с.

2. Ronald V Clarke. Opportunity makes the thief. Really? So what? URL: <https://crimesciencejournal.biomedcentral.com/counter/pdf/10.1186/2193-7680-1-3.pdf> (дата звернення: 17.11.2023).

3. Основні соціально-економічні показники України за січень 2022 року (інфографіка) : бюлетень Державної служби статистики України. URL: https://csrv2.ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2022/o_soc_ek_Ukr/01_2022_u.pdf (дата звернення: 17.11.2023).

4. Мінекономіки: ВВП за підсумком 2022 року впав на 29,2 %. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b30e854d-b47d-4806-82ac-bb6daa87fa51&title=Minekonomiki> (дата звернення: 17.11.2023).

5. Міжнародна допомога Україні перевищила 113 млрд євро. URL: <https://minre.gov.ua/2023/01/17/mizhnarodna-dopomoga-ukrayini-perevyshhyla-113-mlrd-uevro/> (дата звернення: 17.11.2023).

6. Олійник О. М. Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у Збройних Силах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 206 с.

7. Прудов Ю. О. Фінансово-правові засади соціальних гарантій військовослужбовців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

8. Сосков Р. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2019. 202 с.

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 08.06.2012 р. № 390/2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/390/2012/paran12#n12> (дата звернення: 17.11.2023).

10. Давиденко Л. М. Незаконне підприємництво: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.

11. У Азарова «покращать» соціальний захист військовослужбовців перейменуванням казарм у гуртожитки. URL: <https://tyzhden.ua/uzarova-pokrashchat-sotsialnyj-zakhyst-vijskovosluzhbovtsiv-perejmenuvanniam-kazarm-u-hurtozhytku/> (дата звернення: 17.11.2023).

12. Гетманець О. П. Напрямки вдосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного контролю. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2009. № 841. Вип. 1 (5). С. 146–150.

13. Бандурка О. М. Чинники, що впливають на стан злочинності у сфері економіки. Шлях України до економічної безпеки : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16–17 квіт. 2007 р.). Харків : ХНУВС, 2004. С. 3.

14. Руфанова В. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

15. Бойко В. О. Перехід до раціонального розподілу оборонних ресурсів при оборонному плануванні, орієнтованому на спроможності / В. О. Бойко, Р. В. Бойко, С. І. Васюхно та ін. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень*. Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського. 2014. № 1. С. 116–119.

16. Бойко А. М. Корупція як один із чинників сучасної економічної злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 1. С. 28–33.

17. Міноборони купувало харчі для військових за цінами, втричі вищими від роздрібних – ЗМІ. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/minoboroni-kupuvalo-kharchi-dlja-vijskovikh-za-tsinami-vtrichivishchimi-vid-rozdribnikh-zmi-903437.html> (дата звернення: 17.11.2023).

Petrenko S.,

Post graduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-6945-4485

INFLUENCE OF THE MARTIAL LAW ON THE CAUSES AND CONDITIONS OF COMMITMENT OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO ILLEGAL USE OF BUDGET FUNDS

The article addresses to the factors that affect crime. Attention is drawn to the determinants of crime in the budgetary sphere.

The organization of an effective crime prevention system in the field of illegal use of budget funds was and is one of the most pressing social problems of our country.

A large number of different criminological studies were devoted to the study of the determinants of budget crime, on the basis of which the state developed practical measures.

At the same time, the level of this type of crime does not decrease. Vice versa, as the statistical data of law enforcement agencies evidenced, numerous publications in mass media and investigations by journalists, the problem exists and remains relevant.

A new challenge for the law enforcement system, the state in general, was the beginning of the active phase of russia's war against Ukraine and since the introduction of the legal regime of martial law.

In this regard, budget crime also underwent changes, creating new forms and means of committing it.

This, in turn, requires a study of the influence of martial law on the determinants of committing criminal offenses related to the illegal use of budget funds.

Key words: *martial law, budget funds, crime, determinants, criminogenic factors, budget crimes, illegal use of budget funds.*

References

1. Medytskyi, I. B. (2007), The influence of social factors on crime in the conditions of the formation of an independent Ukrainian state : monograph, Ivano-Frankivsk.

2. Ronald, V. C. Opportunity makes the thief. Really? So what?, available at: <https://crimesciencejournal.biomedcentral.com/counter/pdf/10.1186/2193-7680-1-3.pdf> (accessed at 17 November 2023).

3. The main socio-economic indicators of Ukraine for January 2022 (infographics), Bulletin of the State Statistics Service of Ukraine, available at: https://csrv2.ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2022/o_soc_ek_Ukr/01_2022_u.pdf (accessed at 17 November 2023).

4. Ministry of Economy: GDP fell by 29.2 % at the end of 2022, available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b30e854d-b47d-4806-82ac-bb6daa87fa51&title=Minekonomiki> (accessed at 17 November 2023).

5. International aid to Ukraine exceeded 113 billion euros, available at: <https://minre.gov.ua/2023/01/17/mizhnarodna-dopomoga-ukrayini-perevyshhyla-113-mlrd-yevro/> (accessed at 17 November 2023).

6. Oliinyk, O. M. (2015), Prevention of illegal use of budget funds in the Armed Forces of Ukraine : PhD in Law Thesis, Kharkiv.

7. Prudov, Yu. O. (2007), Financial and legal principles of social guarantees of military personnel in Ukraine : PhD in Law Thesis, Kyiv.

8. Soskov, R. M. (2019), Criminological characteristics and prevention by the prosecutor's office of crimes related to the illegal use of budget funds : PhD in Law Thesis, Dnipro.

9. Ukraine (2012), *On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated June 8, 2012 "On the New Edition of the Military Doctrine of Ukraine"*: Decree of the President of Ukraine dated

08 June 2012 № 390/2012, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/390/2012/paran12#n12>. (accessed at 17 November 2023).

10. Davydenko, L. M. (2004), *Illegal entrepreneurship: a criminological study*: PhD in Law Thesis, Kharkiv.

11. Social protection of Azarov will “improve” according servicemen by renaming barracks to dormitories, available at: <https://tyzhden.ua/u-azarova-pokrashchat-sotsialnyj-zakhyst-vijskovosluzhbovtiv-perejmenuvanniam-kazarm-u-hurtozhytky/> (accessed at 17 November 2023).

12. Hetmanets, O. P. (2009), "Directions for improving regulatory and legal provision of budget control", *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Law*, No. 841, Issue 1 (5), pp. 146–150.

13. Bandurka, O. M. (2004), "Factors affecting the state of crime in the economy", *Ukraine's path to economic security: materials of the scientific-practical conference* (Kharkiv, 16–17 April 2007), Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, p. 3.

14. Rufanova, V. M. (2011), *Criminological characteristics and prevention by internal affairs bodies of crimes related to the illegal use of budget funds*: PhD in Law Thesis, Dnipro.

15. Boiko, V. O. (2014), "Transition to a rational allocation of defense resources in capability-oriented defense planning", *Scientific works collection of the Military Strategist and Experiment Center*, National University of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskiy, No. 1, pp. 116–119.

16. Boiko, A. M. (2008), "Corruption as one of the factors of modern economic crime in Ukraine", *Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, No. 1, pp. 28–33.

17. The Ministry of Defense bought food for the military at prices three times higher than retail prices, available at: <https://glavcom.ua/country/incidents/minoboroni-kupuvalo-kharchi-dlja-vijskovikh-za-tsinami-vtrichi-vishchimi-vid-rozdribnikh-zmi-903437.html> (accessed at 17 November 2023).

Івашко С. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2547-9276;

Ворошилова Д. Р.,

аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID:0009-0008-9920-3671

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ НАРКОМАНІЇ ЯК КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР НЕДОЦІЛЬНОСТІ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ СТ. 309 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті наведено авторське обґрунтування недоцільності декриміналізації ст. 309 Кримінального кодексу (КК) України шляхом кримінологічного аналізу суспільної небезпечності наркоманії як фонового для злочинності явища. Проаналізовано законопроект № 9028 про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту. Зважаючи на те, що цим законопроектом пропонується виключити з КК України ст. 309, замінивши кримінальну відповідальність за вчинення відповідних протиправних дій на адміністративну, наголошено на тому, що на сьогодні виникла низка проблемних питань з приводу впровадження такого законопроекту, адже як суспільство, так і державні органи не готові до таких змін. А відсутність стримування у виді загрози достатнього покарання буде породжувати вчинення низки нових, більш тяжких кримінальних правопорушень.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, злочин, кримінальний проступок, кримінальна відповідальність, адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, декриміналізація, фонові для злочинності явища, маргінальне середовище, наркотичні засоби, наркоманія, злочинність неповнолітніх, втягнення неповнолітніх у вживання наркотичних засобів, криміногенні фактори, детермінанти, корисливо-насильницька злочинність, насильницькі кримінальні

правопорушення, злочинні групи, кримінальні правопорушення в домашній (сімейній) сфері, запобігання, працівники поліції, доказування.

Постановка проблеми. На початку 2023 року групою народних депутатів зареєстровано законопроект № 9028 про внесення змін до Кримінального кодексу (далі – КК) України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) щодо удосконалення відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (далі – Законопроект) [1].

Законопроектом пропонується виключити з КК України ст. 309, якою передбачена кримінальна відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту [2], та одночасно внести зміни до ст. 44 КУпАП [3], згідно з якими до осіб, що вчинять відповідні протиправні дії, будуть застосовуватися стягнення у виді громадських робіт або штрафу.

Через це виникла низка проблемних питань з приводу впровадження вищезгаданого Законопроекту на теренах сучасної України, адже як суспільство, так і державні органи не готові до таких змін. А відсутність стримування у виді загрози достатнього покарання буде породжувати вчинення низки нових, більш тяжких кримінальних правопорушень. Також можемо прогнозувати, що ухвалення таких змін у подальшому формуватиме у свідомості громадян «дозвіл на вживання», особливо в дітей, які є досить вразливою верствою населення, оскільки мають нестійку і недостатньо сформовану психіку та легко піддаються пропозиціям спробувати «щось нове». Це, своєю чергою, сприяє поширенню наркоманії як серед дорослих, так і серед дітей, яка до того ж є фоновим для злочинності явищем.

Разом з тим до цього часу відбуваються дискусії серед учених, практичних працівників правоохоронних органів, юристів, журналістів та широкої громадськості з приводу доцільності декриміналізації ст. 309 КК України, що обумовлено високою зацікавленістю і стурбованістю соціуму до порушеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці наркоманії присвятили свої праці чимало науковців, серед яких І. Г. Богатирьов, Д. В. Головін, О. П. Горох, О. М. Джу́жа, О. В. Козаченко, Т. В. Корнякова, О. М. Литвинов, І. І. Митрофанов, Н. А. Мірошніченко, А. А. Музика, О. В. Сачко, Н. С. Юзікова та ін., що досліджували кримінально-правові та кримінологічні аспекти цього явища.

У 2012 р. навіть була спроба змінити санкцію ст. 309 КК України, а саме проект Закону України від 22.02.2012 р. «Про внесення зміни до статті 309 Кримінального кодексу України щодо звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів» [4]. Обґрунтовуючи необхідність законопроекту 2012 р., розробники зважали на статистичні дані Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) України, за підрахунками якого щорічна кількість наркозалежних осіб зростає на 5–10 %, а їхній вік стабільно знижується. Зазначені негативні тенденції призводять до зростання рівня злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, а також інших категорій кримінальних правопорушень, що спричиняє велику шкоду здоров'ю людей та загалом суспільству. Реалізація положень поданого у 2012 р. законопроекту не потребувала внесення змін до інших законів України, а мала на меті встановлення належних підстав звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що пройшли лікування від наркотичної залежності та стали на шлях виправлення без застосування кримінального покарання.

Отже, проблематика криміналізації/декриміналізації окремих форм наркоманії донині є актуальною для галузевої юридичної науки.

Формулювання мети. Метою статті є авторське обґрунтування недоцільності декриміналізації ст. 309 КК України шляхом кримінологічного аналізу суспільної небезпечності наркоманії як фонового для злочинності явища.

Виклад основного матеріалу. Відкривши публіки новин, ми часто читаємо заголовки на кшталт: «Юнака затримали в момент вживання наркотиків», «Підліток вчинив злочин під дією психотропної речовини», «Батько примушував неповнолітню дитину жebraкувати для придбання наркотичних засобів». По-

стає цілком логічне запитання: вживання/зберігання наркотичних засобів є відповідальністю особисто кожного чи є загрозою для суспільства, яка потребує відповідного реагування і покарання?

Законодавством на цей час незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту карається КК України (ст. 309), а отже, особам, які вчиняють такі протиправні дії, загрожує покарання у виді штрафу, арешту, обмеження чи позбавлення волі, залежно від обставин кримінального правопорушення. У ч. 4 ст. 309 КК України також зазначено, що особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 зазначеної статті, якщо вона добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії [2].

Водночас за такі самі протиправні дії передбачена відповідальність КУпАП, а саме статтею 44, відповідно до якої незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту *в невеликих розмірах* тягнуть за собою накладення штрафу, громадські роботи або адміністративний арешт.

Щобільше, особа, яка добровільно здала наркотичні засоби або психотропні речовини, які були в неї *в невеликих розмірах* і які вона виробила, виготовила, придбала, зберігала, перевозила, пересилала без мети збуту, *також* звільняється від адміністративної відповідальності [3].

Таким чином, різниця між кримінальною та адміністративною відповідальністю за схожі протиправні діяння полягає у *розмірах* вилучених засобів.

Законодавець визначив, що невеликі, великі та особливо великі розміри наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу, встановлюються наказом МОЗ України від 01.08.2000 р. № 188 (у редакції наказу МОЗ України від 29.07.2010 р. № 634) [5].

А тому розміри наркотичних засобів визначені на підставі існуючої практики боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та з урахуванням існуючої міжнародної практики, що базується на визначеній добовій дозі (далі – ВДД). До неве-

ликих розмірів віднесені ті, що не перевищують 10 ВДД. Великі розміри – у межах від 100 до 1000 ВДД. Особливо великі розміри перевищують 1000 ВДД [6]. Отже, яку відповідальність буде нести особа, що займається таким видом незаконної діяльності, залежатиме від кількості наркотичних засобів, які в неї знайшли.

Протиправні діяння, які караються ст. 309 КК України, є найбільш поширеним видом кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Його основний безпосередній об'єкт – порядок, встановлений з метою захисту здоров'я населення, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Предметом є наркотичні засоби, які у своїй кількості визначають, чи є такі протиправні діяння злочином чи кримінальним проступком. Адже не так давно задля розвантаження судів, пенітенціарної системи та гуманізації кримінального права у законодавство ввели нове поняття – кримінальний проступок, яке було запозичене в європейських держав.

Таким чином, з-поміж злочинів невеликої тяжкості виділені діяння, за вчинення яких закон не передбачає покарання у виді позбавлення волі та визнає їх кримінальними проступками [7].

Діяння, що передбачені ч. 1 ст. 309 КК України, є кримінальним проступком, а ч. 2, 3 ст. 309 КК України – злочином [2]. Окрім того, на підставі ч. 4 ст. 309 КК України особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 цієї статті, якщо вона добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії. Проте, враховуючи практику Верховного Суду, наявність «наркоманії» як хвороби є обов'язковою умовою для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Суд також звертає увагу на відсутність поняття «наркоманія» як терміну, що є законодавчо врегульованим. Суд наполягає вживати термін «психічні та поведінкові розлади внаслідок поєданого вживання наркотиків та інших психоактивних речовин», водночас зазначає, що за своєю юридичною силою обидва терміни мають використовуватись в аспекті застосування положень ч. 4 ст. 309 КК України. Також Суд звертає увагу на «добровільність», оскільки в контексті положень ч. 4 ст. 309 КК України потрібно вважати звернення особи до ліку-

вального закладу для лікування від наркоманії, яке здійснюється за її особистою згодою [8].

За останні десять років кількість людей, що вживають наркотики, значно зросла. Зокрема, у 2020 р. близько 275 мільйонів осіб у всьому світі вживали наркотичні речовини з немедициною метою, про що зазначено у всесвітній доповіді про наркотики, опублікованій Управлінням ООН з наркотиків і злочинності. Близько 6 % людей у віці від 15 до 64 років вживали наркотики принаймні один раз, а 36,3 мільйона осіб, або 13 % від загальної кількості людей, які вживають наркотики, страждають на розлади, пов'язані із вживанням наркотичних речовин [9].

На жаль, точної кількості осіб, які вживають наркотики в Україні, немає, оскільки така інформація є досить складною для збирання. Відповідно до звітів про кримінальні правопорушення, опублікованих на сайті Офісу Генерального прокурора, вбачається така тенденція. У 2022 р. обліковано 19 972 кримінальні правопорушення за ст. 309 КК України, з них у 11 304 випадках особам вручено повідомлення про підозру. Щодо осіб, які раніше вчиняли кримінальні проступки, статистичні дані налічують цифру 1 736. Найбільше кримінальних проступків у 2022 р. особи вчинили у віці від 29 до 39 років, а це 4 821 протиправне діяння.

З аналізу статистичних даних вбачається, що кількість злочинів за ст. 309 КК України у 4 рази менша, ніж кримінальних проступків, тобто до таких осіб не застосовуються суворі покарання [10]. За попередні роки тенденція залишається такою самою. Так, у 2021 р. обліковано 14 008 кримінальних правопорушень за ст. 309 КК України, з них у 9 720 випадках особам вручено повідомлення про підозру. Тенденція щодо віку, в якому особи вчиняють кримінально-протиправні діяння, є схожою до 2022 р., а саме вік від 29 до 39 років налічує 4 204 правопорушення. Варто зауважити, що кількість злочинів за ст. 309 КК України у 2021 р. у 4 рази менша, ніж кримінальних проступків. А кількість рецидивістів становить 1 736 осіб [10].

2020 р. обліковує 15 735 кримінальних правопорушень за аналізованою статтею, з них у 10 256 випадках особам вручено повідомлення про підозру. Найактуальніший вік, у якому

особи вчиняють кримінально-протиправні діяння з виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, залишається незмінним: від 29 до 39 років – 4 274 особи. Окрім того, у 2020 р. ситуація, порівняно з двома наступними роками, суттєво змінюється, адже у цьому році саме злочинів удвічі більше, ніж кримінальних проступків [10].

Незважаючи на таку велику кількість кримінально-протиправних діянь за ст. 309 КК України, нещодавно законодавцями було внесено Законопроект щодо декриміналізації вищезазначеної статті [1; 6].

Законотворці посилаються на міжнародну практику, за якою у всьому світі криміналізація вживання і зберігання наркотиків створює більше шкоди, ніж бажаного результату, адже панує непропорційність покарання для людей, які вживають наркотики, порівняно з тими, хто продає або виготовляє їх. Курс на євроінтеграцію передбачає також співробітництво у боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, тому мотивом стратегії ЄС щодо наркотиків на 2021–2025 роки є те, що вживання наркотиків може завдати шкоди здоров'ю та соціальної шкоди не тільки споживачам, а й їхнім сім'ям та суспільству в цілому.

Також пропонуються «альтернативи примусовим санкціям», які застосовуються замість або на додаток до традиційних заходів кримінального правосуддя щодо правопорушників, які вживають наркотики, та передбачають примусові заходи реабілітаційного характеру. Прикладом запровадження альтернативних заходів є Португалія, де у 2001 р. було декриміналізовано придбання, зберігання та вживання всіх заборонених наркотиків для особистого споживання, віднісши їх замість цього до адміністративних правопорушень [6].

Автори Законопроекту зазначають, що лише 25 % людей, які спробували наркотики, стають залежними від них. Проте одна спроба вживання наркотичних засобів у переважній більшості випадків породжує постійне вживання та довготривалу залежність від наркотиків, яка може призвести до серйозних проблем із фізичним та психічним здоров'ям. Важливо зрозуміти, що кожна людина є унікальною і реагує на наркотики по-різному.

Особливу увагу слід приділити дитячій наркоманії, адже це є глобальною проблемою. Наркоманія переважно тягне за собою серйозні наслідки для дитячого фізичного і психічного здоров'я, а також впливає на навчання дітей, їхню соціальну адаптацію та загальну якість життя.

Проаналізувавши статистичні дані щодо вчинення малолітніми та неповнолітніми особами протиправних діянь, відповідальність за які передбачена ст. 309 КК України, варто зазначити, що у 2022 р. притягнуто до відповідальності одну особу у віці до 14 років (із застосуванням примусових заходів виховного характеру), натомість у 2021 та 2020 рр. таких випадків не зафіксовано. Так, у 2022 р. у віці 14–15 років 3 неповнолітніх вчинили протиправні діяння, проте у 2021 р. виявлено значно більше підлітків у цьому віці, а саме 11 дітей. Найбільш вразливими до наркотичних засобів виявилися діти віком 16–17 років, адже їх кількість сягає 45 підлітків у 2022 р., 57 підлітків у 2021 р. та 71 підліток у 2020 р.

Виникає запитання: чому ми спостерігаємо таку прикру тенденцію розвитку дитячої наркоманії?

Діти можуть зазнавати впливу наркоманії з різних причин, таких як вплив оточення, незадовільні сімейні умови, відсутність підтримки, психологічні проблеми та багато інших криміногенних факторів (детермінантів). Шкільне середовище, родина, громадські організації та державні органи відіграють важливу роль у превентивних заходах та боротьбі з дитячою наркоманією. Набуття знань про шкідливі наслідки наркотиків має бути внесено до навчальної програми вже з раннього дитинства. Підліткова наркоманія є фактором, що сприяє злочинності серед молоді. Залежність від наркотиків впливає на поведінку підлітків, знижуючи їх контроль над своїми діями та призводячи до протиправної поведінки.

Існують економічні детермінанти, які полягають у тому, що молоді люди, які стикаються з наркоманією, можуть стати суб'єктами кримінальних правопорушень, щоб заробити гроші для придбання наркотиків. Вони можуть вчиняти крадіжки, грабежі або займатися торгівлею наркотиками, аби задовольнити свою залежність.

Незаконна діяльність також є однією з детермінант, оскільки залежність від наркотиків може впливати на мислення, прийняття рішень та контроль над поведінкою підлітків. Це може спонукати їх до участі в незаконних діях, таких як вуличні бійки, вандалізм, крадіжки або навіть насильницькі кримінальні правопорушення. Іншим наслідком є залучення неповнолітніх до злочинних груп. Підлітки, залежні від наркотиків, можуть стати легкою мішенню для злочинних груп, які зловживають їх вразливістю. Неповнолітні можуть стати членами угруповань, що займаються збутом наркотиків або виконанням інших злочинних дій.

Окремо доцільно зазначити про кримінальні правопорушення, вчинені у домашній (сімейній) сфері, з використанням фізичного, психологічного чи сексуального насильства щодо подружжя.

Саме наркоманія як фонове явище виступає чинником, який впливає на вчинення правопорушником фізичних, моральних залякувань, знущань щодо членів сім'ї. А тому не можна вести мову про запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням у домашній (сімейній) сфері без ефективних заходів боротьби з наркоманією.

Санкція ч. 3 ст. 309 КК України передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. Позбавлення волі як вид покарання за саме вживання наркотичних засобів у більшості країн світу вважається непропорційним та неефективним підходом до боротьби з наркоманією. Воно не допомагає ефективно впливати на причини вживання наркотиків та не забезпечує ефективну реабілітацію залежних осіб. Замість цього провідні іноземні країни з розвинутою правовою системою вважають більш ефективними підходами профілактику наркоманії, забезпечення доступу до якісної медичної і психологічної допомоги та соціальної підтримки для залежних осіб.

Погоджуємося з тим, що Україна обрала європейський курс, де наркотики є забороненими. Але звертаємо увагу на певні винятки. Нідерланди ухвалюють закони, які дозволяють вживання деяких наркотичних засобів, зокрема марихуани, за умови, що це відбувається в певних межах і за визначених умов. Однак незаконне виготовлення наркотичних засобів, таких як кокаїн, героїн та інші наркотики, є злочином у Нідерландах, і за такий

злочин можуть настати серйозні правові наслідки. Покарання за такі порушення може становити позбавлення волі, штраф та конфіскацію майна.

Заразом переконані, що кількість кримінальних правопорушень, таких як незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту досить велика для того, щоб декриміналізувати ст. 309 КК України. Адже адміністративне стягнення не є достатнім для запобігання та зменшення наркоманії.

Законопроект внесений з метою, щоб замість покарання великими штрафами чи позбавлення волі до осіб, які вчинили такі правопорушення, насамперед застосовували громадські роботи та лікування, посилаючись на те, що тримання в місцях несвободи не допоможе вилікувати особу чи відбити в неї бажання вживати наркотичні засоби. Наркоманію як залежність важко викоринити, а наявність відповідного покарання певною мірою запобігає тому, аби особи не починали вживати наркотичні засоби. «Один раз спробую і все» – досить поширена думка, особливо серед молоді, але на «одному разі» це в переважній кількості випадків не закінчується. Так і починається наркозалежність, яка тягне за собою психічні розлади, та на фоні якої вчиняються інші кримінальні правопорушення. Звісно, примусове лікування як своєрідний вид «додаткового покарання» має сенс, але варто брати до уваги той факт, що людина сама має усвідомити шкідливість своїх дій для того, щоб лікування було ефективним. Окрім того, виникає питання виконання такого заходу кримінально-правового характеру як лікування, адже для цього потрібні професійні спеціалізовані медичні заклади, кваліфіковані лікарі, значною більшістю психологи, а також відповідне фінансування, яке має відбуватися за рахунок держави.

Як зазначено вище, протиправні діяння, які караються ст. 309 КК України, є найбільш поширеним видом кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Тому ми вважаємо, що декриміналізація ст. 309 КК України є недоцільною. Поділ кримінального правопорушення на злочини та кримінальні про-

ступки вже зменшив суворість покарання для осіб, які вчиняють таке правопорушення.

Однак притягнення виключно до адміністративної відповідальності може навпаки сприяти поширенню наркоманії, адже суспільство буде розуміти, що незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту не є кримінально караним. А сам факт наявності кримінальної відповідальності слугує вагомим елементом стримування до вчинення таких дій.

Працівники поліції як суб'єкти владних повноважень мають виявляти осіб, які порушують законодавство, видати направлення на медичний огляд, проводити тести на вміст в організмі особи наркотичних засобів. Але зазначені функції на практиці майже не застосовуються, оскільки потребують виконання певного алгоритму дій. Адже мало виявити особу, яка вживає чи перевозить наркотичні засоби. Необхідно встановити, чи має місце протиправне діяння в кожному конкретному випадку, та довести, що саме ця особа вчиняє протиправні діяння.

Також необхідно встановити чітку процедуру медичного освідування лікарями, які пройшли навчання (підвищення кваліфікації) за відповідною програмою, згідно з чинним законодавством, наявність засобів, за допомогою яких встановлюють стан особи, та наявність кваліфікованих експертів для встановлення вилучених речовин.

Таким чином, необхідно встановити чіткий процесуальний порядок і забезпечити контроль за його виконанням, оскільки порушення, що були вчинені на будь-якому етапі, чи наявність протоколу про вчинене правопорушення, складеного з помилками та недоліками, є підставою для повернення судами на до оформлення цих протоколів або взагалі закриття справи за відсутністю складу такого правопорушення.

Законотворці також вважають, що використання терміна «наркоманія» не відповідає положенням національних та міжнародних актів. Відповідно до наказу МОЗ України «Про перехід органів і закладів охорони здоров'я України на Міжнародну статистичну класифікацію хвороб і споріднених проблем охорони

здоров'я десятого перегляду» від 08.10.1998 р. № 297 визначено здійснити перехід на Міжнародну статистичну класифікацію хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я як єдиний міжнародний нормативний документ для формування системи обліку і звітності в охороні здоров'я [11]. Погоджуємося, що це має сенс, адже термін «наркоманія» є пережитком Радянського Союзу, а оскільки Україна обрала курс на євроінтеграцію, необхідно вживати термін «психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання наркотичних засобів і психотропних речовин», що відповідає нормам європейського права та є більш тактовним стосовно осіб, які мають такі захворювання, а також включає утворення колізій у застосуванні судами законодавства.

Висновки. Декриміналізація ст. 309 КК України має різні точки зору. Деякі науковці вважають, що декриміналізація може допомогти у зменшенні наркоманії та злочинності, пов'язаної з наркотиками, оскільки замість кримінального переслідування люди зможуть отримати медичну допомогу та підтримку у здійсненні відповідального вживання наркотиків, а також зменшити тиск на систему правосуддя.

Проте ми вважаємо, що декриміналізація вживання наркотиків може підтвердити негативні соціальні наслідки наркоманії та може виявитися неправильним сигналом для молоді щодо вживання наркотиків. Також висловлюємо занепокоєння, що така декриміналізація може призвести до зростання вживання наркотиків, збільшення ризику шкідливого впливу на здоров'я людей, стане причиною скоєння інших, більш тяжких кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту : проект Закону України від 17.02.2023 р. № 9028. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=75629 (дата звернення: 20.10.2023).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.

4. Про внесення зміни до статті 309 Кримінального кодексу України щодо звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів : проект Закону України від 22.02.2012 р. № 10103. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF7SN00A> (дата звернення: 20.10.2023).

5. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2000 р. № 188 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29.07.2010 р. № 634). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1652693> (дата звернення: 20.10.2023).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 17. Ст. 71.

8. Постанова Верховного Суду від 23.11.2022 р. у справі № 463/5998/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107557020> (дата звернення: 20.10.2023).

9. Управління ООН з наркотиків і злочинності. URL: <https://www.unodc.org> (дата звернення: 20.10.2023).

10. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.10.2023).

11. Про перехід органів і закладів охорони здоров'я України на Міжнародну статистичну класифікацію хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.1998 р. № 297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0297282-98#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

Ivashko S.,

PhD in Law, Associate Professor
of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2547-9276;

Voroshylova D.,

Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID:0009-0008-9920-3671

**PUBLIC DANGER OF DRUG ADDICTION
AS A CRIMINOLOGY FACTOR OF DECRIMINALIZATION
INEXPEDIENCY OF ART. 309 OF THE CRIMINAL
CODE OF UKRAINE**

The article provides the author's justification of the decriminalization inexpediency of Art. 309 of the Criminal Code (CC) of Ukraine through a criminological analysis of the public danger of drug addiction as a background phenomenon for crime. The article also analyzed the Draft law No. 9028 on amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses regarding the improvement of liability for illegal production, manufacture, acquisition, storage, transportation or forwarding of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues without the purpose of sale. Considering the fact, the Draft law proposes to exclude Art. 309 from the CC of Ukraine, replacing criminal liability to administrative liability for committing of certain illegal actions, it is emphasized that a number of problematic issues have arisen today regarding the implementation of such a draft law, since both society and state bodies are not ready for such changes.

The conducted analysis showed that the decriminalization of Art. 309 of the CC of Ukraine has different points of view. Some scientists believe that decriminalization can help reduce drug addiction and drug-related crime, as instead of being prosecuted, people will be able to get medical help and support for responsible drug use, and reduce pressure on the justice system. In its turn, a lack of continence in the form of sufficient punishment threat will reproduce committing of a number of new, more serious criminal offenses.

That is why the authors of the article believe that the decriminalization of drug use can confirm the negative social

consequences of drug addiction and can send the wrong message to young people on drug use. Concerns have also been expressed that such decriminalization may lead to an increase in drug use and an increase in the risk of harmful effects on people's health, and even more so will lead to committing of other, more serious criminal offenses.

Key words: *criminal offense, crime, criminal misdeed, criminal responsibility, administrative offense, administrative responsibility, decriminalization, background phenomena for crime, marginal environment, narcotic drugs, drug addiction, juvenile delinquency, involvement of juveniles to narcotic drugs use, criminogenic factors, determinants, self-serving violent crime, violent criminal offenses, criminal groups, criminal offenses in the domestic (family) sphere, prevention, police officers, evidence.*

References

1. Ukraine (2023), *On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses on Improving Liability for Illegal Production, Manufacture, Acquisition, Storage, Transportation or Forwarding of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances or Their Analogues Without the Purpose of Sale*: Draft Law of Ukraine, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=75629 (accessed 20 October 2023).

2. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Ukraine (1984), *Code of Ukraine on Administrative Offenses*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

4. Ukraine (2012), *On amending Article 309 of the Criminal Code of Ukraine Regarding Exemption from Criminal Liability of Persons Who Have Committed Crimes in the Sphere of Drug Trafficking, Their Analogues or Precursors*: Draft Law of Ukraine, available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JF7SN00A> (accessed 20 October 2023).

5. Ukraine (2000), *On the Approval of Tables of Small, Large and Especially Large Sizes of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Precursors that are in Illegal Circulation*: order of the Ministry of Health of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text> (accessed 20 October 2023).

6. Ukraine (2023), *Explanatory note to the Draft Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding Improvement of Liability for Illegal Production, Manufacturing, Acquisition, Storage, Transportation or Forwarding of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances or Their Analogues Without the Purpose of Sale"*, available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1652693> (accessed 20 October 2023).

7. Ukraine (2018), *On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine Regarding the Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

8. Ukraine (2022), *Resolution of the Supreme Court*, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107557020> (accessed 20 October 2023).

9. United Nations Organization (2023), *United Nations Office on Drugs and Crime*, available at: <https://www.unodc.org> (accessed 20 October 2023).

10. Office of the Prosecutor General (2023), *About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation*, available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (accessed 20 October 2023).

11. Ukraine (1998), *On the Transition of Health Care Bodies and Institutions of Ukraine to the International Statistical Classification of Diseases and Related Health Care Problems of the Tenth Revision*: order of the Ministry of Health of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0297282-98#Text> (accessed 20 October 2023).

ІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.3

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.02.035

Марчук В. Т.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних
та спеціально правових дисциплін юридичного факультету,
Буковинський університет, м. Чернівці, Україна
ORCID: 0000-0001-82637934

ЧИ ВАРТО ПРИЗНАЧАТИ ДОСУДОВУ ДОПОВІДЬ ОСОБИ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання призначення судами інституту пробації за вчинення винною особою кримінального проступку, передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність». Виокремлено проблемні питання призначення і виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ч. 1-2 ст. 111-1 КК України.

Доведено, що досудова доповідь – це один з інструментарій суду отримати додаткову інформацію на обвинуваченого (колаборанта) і використати його під час судових дебатів та подальшого об'єктивного ухвалення судом рішення про міру покарання за вчинений ним кримінальний проступок.

***Ключові слова:** кримінальна відповідальність, суд, уповноважений орган з питань пробації, кримінальний проступок, колаборант, досудова доповідь, покарання.*

Постановка проблеми. Збройна агресія російської федерації проти України розпочата 20 лютого 2014 року і набрала своєї завершені фази 23 лютого 2022 року. Дев'ять років Збройні сили України, правоохоронні органи, увесь український народ продовжують протистояти окупантам держави-агресорки за свою незалежність, свободу і волю.

Сьогодні уже є очевидним той факт, і це визнано на рівні держави та міжнародною спільнотою, в умовах воєнного стану, що російська федерація, його військово-політичне керівництво розв'язало на території України військову агресію і щоденно вчиняють проти мирного населення воєнні злочини.

Отже, для належного реагування нашої держави на збройну агресію російської федерації проти України та криміналізацію нових суспільно небезпечних діянь за наявні посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, а також права і свободи громадян України Верховна Рада України внесла відповідне доповнення до Кримінального кодексу України, зокрема і доповнила цей кодекс ст. 111-1 «Колабораційна діяльність».

Оскільки стаття 111-1 Кримінального кодексу України є новелою для кримінального судочинства і на сьогодні в Україні відсутня наукова праця з окресленого нами питання, тому доречним буде для всебічного його дослідження започаткувати для наукового обговорення цю публікацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що вказана проблематика частково розглядається у працях таких науковців, як: А. Андрушко, Н. Антонюк, І. Богатирьов, А. Вознюк, О. Гумін, Б. Головкін, О. Джужа, О. Козаченко, В. Кузнецов, О. Костенко, О. Кулик, Р. Мовчан, Є. Письменський, О. Шармар, Є. Назимко, О. Мусиченко, В. Мисливий та ін.

Формулювання мети. Метою статті є виокремлення проблемних питань призначення винній особі за вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 111-1-2 Кримінального кодексу України покарання та його виконання персоналом уповноваженого органом з питань пробації.

Виклад основного матеріалу. Саме збройна агресія російської федерації проти України створила підґрунтя появи на теренах нашої держави такого суспільно небезпечного діяння як колабораційна діяльність. Отже, не тільки військовослужбовці Збройних сил російської федерації вчиняли і продовжують вчиняти кримінальні правопорушення на нашій території, з'явилася певна група осіб, які публічно стали заперечувати здійснення збройної агресії ворога проти України, добровільно

допомагати окупанту шляхом співпраці або взаємодії, вести пропаганду в закладах освіти не залежно від форм власності, стали передавати матеріальні ресурси незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території.

Варто погодитися з позицією вітчизняних учених О. Козаченко та О. Мусиченко про те, що питання необхідності впровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність є не новим, воно розглядалося в науковій літературі ще з 2014 року, коли була анексована територія України і частина громадян опинилася на тимчасово окупованих країною-агресором територіях [1, с. 407–408].

На жаль, цій проблемі держава не приділила особливої уваги, а могла, і тільки з початком військової агресії проти нашої держави 24 лютого 2022 року Верховна Рада України 3 березня 2022 року ухвалює Закон України № 2108-IX Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність [2].

Про це у свій час писав і вітчизняний учений Є. Пишменський, зокрема, він наголосив, оскільки особливості кримінально-правової оцінки поведінки осіб, що перебувають на окупованій території, у їхніх взаєминах з окупантом самостійно та акцентовано у юридичній науці не розглядались, тому на початок військової агресії проти України була відсутня науково обґрунтована модель правового регулювання відносин, пов'язаних з колабораціонізмом [3, с. 126].

Отже, згідно зі структурою статті 111 КК України, то законодавець виділив 8 частин, з яких 1–7 передбачають основні склади правопорушень, а ч. 8 – кваліфікуючий склад. Не розглядаючи всі вісім частин цієї статті, ми під час розгляду питання призначення судами покарання, передбаченого ст. 111 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність» ведемо мову лише про кваліфікацію вчиненого громадянином України кримінального проступку, передбаченого ч. 1–2 ст. 111-1 КК України, оскільки саме за це кримінальне правопорушення особа, яка вчинила колабораційну діяльність, суд може

застосувати до неї альтернативне покарання у виді «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю», яке винна особа має відбувати в підрозділах уповноваженого органу з питань пробації Державної установи «Центр пробації».

Оскільки згідно зі ст. 12 КК України законодавець визначив кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого вбачається основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [4], можна вважати, що призначення судом калобаранту покарання у виді «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю» є тою альтернативою, яку може відбувати особа за вчинення кримінального проступку в підрозділах уповноважених органах з питань пробації.

Отже, згідно з кримінально-правовим аналізом норми, передбаченої ч. 1–2 ст. 111-1 КК України, особа, яка вчиняє один з виявів криміналізованої колабораційної діяльності, вважається колаборантом. Колаборант – це фізична, осудна особа, громадянин України, який досяг віку кримінальної відповідальності та свідомо співпрацює або очолює незаконно створені органи на тимчасово окупованих територіях і робить все, аби підірвати суверенітет держави.

Це визначення колаборанта кореспондується нами з самою сутністю колабораціонізму, що, на думку вітчизняних учених, є усталеною у правовій та історичній доктрині, віддзеркаленням відповідної поведінки як елемент взаємодії (співпраці) громадянина певної держави з її ворогом (окупантом) [5, с. 95].

З огляду на специфіку цього кримінального правопорушення ми поставили завдання виокремити проблемні питання призначення і виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ч. 1–2 ст. 111-1 КК України, зокрема:

1. Це відмежування кримінального правопорушення (кримінального проступку), передбаченого ч. 1-2 ст. 111-1 КК

України, від іншого кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436-2 КК України, та їх правильна кваліфікація. Щодо цього слушним є зауваження вітчизняних учених у галузі кримінального права про те, що внаслідок побудови системи кримінального законодавства виникає саме колізія нових кримінально-правових норм, виокремлення конкретизованих норм із загальних [6, с. 173].

Саме про таку колізію варто говорити під час порушення кримінального провадження органом досудового розслідування за вчинене особою кримінального правопорушення (кримінальний проступок), передбаченого ч. 1–2 ст. 111-1 КК України, або іншого кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436-2 КК України, оскільки подібні види покарання відбуваються в уповноважених органах з питань пробації, а тому усунення законодавцем цієї колізії може суттєво вплинути на правильну кваліфікацію і застосування національним судом кримінально-правової норми.

Отже, орган досудового розслідування, порушуючи кримінальне провадження за вчинене особою кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1–2 ст. 111-1 КК України, має відразу відмежувати його від іншого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України за такими ознаками, як:

– суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, оскільки колабораційну діяльність може вчиняти тільки громадянин України, а суб'єктом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України, може бути як громадянин України, так і громадянин зарубіжної держави, особа без громадянства;

– визначення виду покарання, якщо ч. 1–2 ст. 111-1 КК України передбачає покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, то ч. 1 ст. 436-2 КК України такого виду покарання не передбачає;

– встановлення судом кримінальної відповідальності. Так, ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, а згідно з ч. 1 ст. 436-2 КК

України вважається просто заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році. Отже, викладена нами позиція щодо колізії цих двох кримінально-правових норм може бути усунена, якщо суд під час призначення покарання застосує принцип верховенства права.

2. Виконання призначене судом покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю персоналом уповноваженого органу з питань пробації та підготовка досудової доповіді. Важливо наголосити, що національний суд, керуючись ст. 314-1 КПК України [7], з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також ухвалення судового рішення про міру покарання виносить ухвалу щодо складання працівником уповноваженого органу з питань пробації досудової доповіді.

Отже, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до особи, яка вчинила передбачений ст. 111-1 ч. 1-2 передбачає підготовку працівником уповноваженого органу з питань пробації досудової доповіді. Оскільки досудова доповідь це письмова інформація для суду, що характеризує обвинуваченого, вона, на нашу думку, не може використовуватися у кримінальному провадженні як доказ винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Наша позиція ґрунтується на тому, що досудова доповідь – це результат соціально-психологічного обстеження особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 111-1 ч. 1–2 і за його вчинок суд позбавляє засудженого права обіймати посаду або займатися певною діяльністю. У контексті зазначеного робимо висновок, що всі засуджені за ст. 111-1 ч. 1–2 КК України – це громадяни України, які в умовах російсько-української війни обіймали певну посаду або займалися певною діяльністю. Але це не зовсім так.

Дослідивши у Єдиному державному реєстрі судових рішень кримінальні провадження про вчинення особою колабораційної діяльності в умовах воєнного стану, можемо стверджувати, що досудова доповідь за ч. 1–2 ст. 111-1-2 КК України використовується судом регулярно. Такий висновок нами

ґрунтується на даних Державної установи «Центр пробації». Зокрема, на сьогодні на обліку в уповноважених органах пробації перебуває 124 суб'єкти пробації, засуджених за кримінальний проступок, передбачений ч. 1–2 ст. 111-1 КК України [8].

Отже, виходить, що по кожному із засуджених за кримінальний проступок, передбачений ч. 1–2 ст. 111-1 КК України, суд ухвалював рішення щодо надання уповноваженим органом з питань пробації досудової доповіді. Наскільки така доповідь є обґрунтованою, це може вирішити тільки суд, але варто погодитися з позицією вітчизняного вченого К. Задоя про те, що досудова доповідь – це результат ґрунтовного дослідження особистості обвинуваченого та умови його життя [9].

А як можна провести ґрунтовне дослідження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК України, занадто в короткий строк. Оскільки у процесі розгляду кримінального провадження в суді по суті, ця доповідь має озвучуватися в момент проведення судових дебатів, а представник уповноваженого органу з питань пробації є учасником судового провадження (п. 25 ч. 1. ст. 3 КПК України), до того ж норма КПК України (ч. 5 ст. 314-1 КПК України) не передбачає використання цієї доповіді у кримінальному провадженні як доказ винуватості, а тому несе в собі рекомендаційний характер.

Тоді виникає слушне запитання? Для чого суд вимагає від представника уповноваженого органу з питань пробації досудову доповідь. На нашу думку, відповідь лежить у площині ст. 9 Закону України «Про пробацію», де визначено зміст досудової доповіді, яка має містити: соціально-психологічну характеристику обвинуваченого; оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [9].

Можливо для інших кримінальних проступків досудова доповідь і потрібна, але про яку оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення колаборантом і його виправлення може йти мова, коли територія, яка була

окупована ворогом, уже звільнена, і підстав в особи (колаборанта) вчиняти кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК України відпало, за винятком, якщо ця особа не є агентом держави-агресора російської федерації.

Водночас варто зазначити, що доручення для складання досудової доповіді суд повинен приймати на початковій стадії кримінального провадження, коли до суду надійшов обвинувальний акт. А можливо під час підготовчого судового засідання, якщо прокурор заявить клопотання щодо складання уповноваженим органом з питань пробації досудової доповіді.

Це дуже важливо, оскільки під час складання досудової доповіді мають бути обґрунтовані строки її підготовки, а також вона не може заміщувати докази щодо особи обвинуваченого, які підлягають доведенню у кримінальному провадженні, і її висновки суд зачитує за результатами судового розгляду кримінального провадження по суті, й лише в частині оцінки ризику вчинення особою (колаборантом) повторного кримінального проступку та можливості виправлення обвинуваченого.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що досудова доповідь – це один з інструментарій суду отримати додаткову інформацію на обвинуваченого (колаборанта) і використати його під час судових дебатів та подальшого об'єктивного ухвалення судом рішення про міру покарання за вчинений ним кримінальний проступок.

Висновки. На основі вищенаведеного в цій статті обґрунтовується позиція щодо неефективності призначення судом до особи (калаборанта) ст. 111-1 КК України, єдиного покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю, а тому підтримуючи позиції інших вітчизняних учених пропонується передбачити в частинах 1 та 2 ст. 111-1 КК України такі альтернативні покарання, як штраф або громадські роботи.

Список використаних джерел

1. Козаченко О., Мусиченко О. Окремі аспекти застосування кримінально-правових заходів за колабораційну діяльність в Україні,

передбачену ч. 1. ст. 111 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 407–408.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108–ІХ. *Голос України*. 2022. № 56.

3. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. № 12. С. 116–128.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

5. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

6. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за заг. ред. проф. В. І. Шакуна. 5-те вид., переробл. Київ : Алерта, 2013. 320 с.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.

8. Пробація – новий імпульс реформи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/probatsiia-novyi-impuls-reformy-vidbulasia-mizhnarodna-konferentsiia-z-putan-kryminalnoi-iustytzii> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

9. Задоя К. П. «Досудова пробація» – проблеми впровадження у правову систему України. *Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права* : матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції. Одеса. С. 39–46.

10. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160–VІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

Marchuk V.,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Professional and Special Legal Disciplines of the Law Faculty, Bukovinian University, Chernivtsi, Ukraine
ORCID: 0000-0001-82637934

SHOULD A PRE-TRIAL REPORT BE ASSIGNED TO A PERSON FOR COMMITTING A CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ARTICLE 111-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

This article describes that the fact is already obvious, and it is recognized at the state level and by the international community, in the conditions of martial law, that the Russian Federation, its military-political leadership has unleashed military

aggression on the territory of Ukraine and is committing daily acts against the civilian population war crimes.

Therefore, for the proper response of our state to the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and the criminalization of new socially dangerous acts for existing encroachments on the territorial integrity and inviolability of Ukraine, as well as the rights and freedoms of Ukrainian citizens, the Verkhovna Rada of Ukraine made a corresponding addition to the Criminal Code of Ukraine, in particular supplemented this Code of Art. 111-1 "Collaborative activity".

Since Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is a novel for criminal justice and currently there is no scientific work in Ukraine on the issue outlined by us, therefore it will be appropriate for a comprehensive study of it to start this publication for scientific discussion.

The article singles out the problematic issues of appointing a guilty person for committing a criminal misdemeanor provided for in Art. 111-1-2 of the Criminal Code of Ukraine punishment and its execution by the staff of the authorized body on probation.

It has been proven that the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine created the basis for the emergence of such a socially dangerous act as collaborative activity on the territory of our state. It was noted that a certain group of people appeared who publicly began to deny the enemy's armed aggression against Ukraine, voluntarily began to help the occupier through cooperation or interaction, to conduct propaganda in educational institutions regardless of ownership, and began to transfer material resources to illegal armed or paramilitary formations, created in the temporarily occupied territory.

According to Art. 12 of the Criminal Code of Ukraine, the legislator defined a criminal misdemeanor as an act (act or inaction) provided for by this Code, for the commission of which the main punishment is prescribed in the form of a fine in the amount of no more than three thousand non-taxable minimum incomes of citizens or other punishment not related to deprivation of liberty, it is possible consider that the court's appointment of a probationer as punishment in the form of "Deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities" is the alternative that a person can serve for committing a criminal misdemeanor in the subdivisions of the authorized bodies on probation issues.

The concept of a collaborator is defined as a physical, reprehensible person, a citizen of Ukraine who has reached the age of criminal responsibility and knowingly cooperates with or leads illegally created bodies in the temporarily occupied territories and does everything to undermine the sovereignty of the state.

The concept of a pre-trial report is formulated – it is the result of a socio-psychological examination of a person who has committed a criminal offense provided for in Article 111-1 part 1-2 and for his act the court deprives the convicted person of the right to hold a position or engage in certain activities.

In the context of the above, it has been proven that the pre-trial report is one of the tools of the court to obtain additional information on the accused (collaborator)

and to use it during court debates and subsequent objective adoption by the court of the measure of punishment for the criminal misdemeanor committed by him.

Key words: *criminal responsibility, court, authorized body on probation, criminal misdemeanor, collaborator, pre-trial report, punishment.*

References

1. Kozachenko, O. and Musychenko, O. (2022), "Certain aspects of the application of criminal legal measures for collaborative activities in Ukraine, provided for in Part 1 of Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine", *Legal scientific electronic journal*, № 9, pp. 407–408.

2. Ukraine (2022), *On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the establishment of criminal liability for collaborative activities* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Pysmenskyi, E. (2020), "Collaborationism in modern Ukraine as a criminal legal problem", *Law of Ukraine*, № 12, pp. 116–128.

4. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

5. Vozniuk, A., Dudorov, O., Movchan, R. and Chernyavsky, S. (2022), *Amendments to the criminal legislation of Ukraine adopted under martial law*, Norma prava, Kyiv.

6. Kuznetsov, V. and Savchenko, A. (2013), *The theory of the qualification of crimes: a textbook*, Alerta, Kyiv.

7. Ukraine (2012), *Criminal and Procedural Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

8. Probation is a new impetus for reform, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/probatsiia-novy-impuls-reformy-vidbulasia-mizhnarodna-konferentsiia-z-pytan-kryminalnoi-iustytzii> (accessed 01 September 2023).

9. Zadoya, K. (2023), "Pretrial probation – problems of introduction into the legal system of Ukraine", *The latest trends in law-making in the field of criminal law: materials of the All-Ukrainian Internet Conference*, Odesa, pp. 39–46.

10. Ukraine (2015), *On Probation* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.02.046

Гнатчук А. Ю.,

аспірантка кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука,
м. Рівне, Україна

ORCID: 0009-0001-3038-2287

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

У статті розкрито шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи. Важливим аргументом на користь необхідності вивчення вдосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи є міжнародні зобов'язання України стосовно реформування кримінально-виконавчої системи України та приведення її у відповідність до міжнародних та європейських стандартів поводження з ув'язненими та засудженими. Виокремлено чинники, які впливають на виконання судових рішень щодо засуджених в Україні: соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засудженого. Доведено, що виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи мають постійно вдосконалюватися з урахуванням зарубіжного досвіду, що є неодмінним елементом механізму порядку і умов виконання/відбування кримінального покарання, це поєднується з принципами верховенства права, законності, справедливості, гуманізму й поваги до прав людини і громадянина. Обґрунтовано необхідність внесення змін і доповнень до КВК України та чинних нормативно-правових актів Міністерства юстиції України стосовно вдосконалення належного виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Ключові слова: вдосконалення, виконання, судові рішення, засуджений, місця несвободи.

Постановка проблеми. На жаль, російсько-українська війна ґрунтовно вплинула на важливі державні рішення щодо реформування кримінально-виконавчої системи і її трансформації в пенітенціарну систему. Особливо це проявилось з відкриттям

нових таборів для військовополонених російської федерації та відбуванням покарання за воєнні злочини військовослужбовців збройних сил рф і колаборантів серед громадян України.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи визначається потребою в перегляді існуючої нормативно-правової бази з метою приведення її у відповідність до нових потреб соціально-економічного і політико-правового розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десять років шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи на сучасному етапі трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну були предметом вивчення таких вітчизняних учених: І. Г. Богатирьова, А. І. Богатирьова, О. І. Богатирьової, О. М. Джужі, І. О. Колба, О. Г. Колба, Д. В. Колодчина, Л. І. Олефір, О. О. Шкути, О. Г. Михайлика, М. С. Пузирьова, Н. В. Устюжанінової, С. І. Халимона, Я. В. Стрелюка, А. Х. Степанюка, І. С. Яковець та інших. Проте в сукупності ця проблема не розглядалася вченими, що і зумовило актуальність вибору теми статті.

Формулювання мети. Для реалізації поставленої мети спробуємо виконати такі завдання: проаналізувати наукові розвідки стосовно визначення шляхів удосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи; виокремити проблеми у виконанні судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи; об'єднати їх за спільними ознаками та сформулювати висновки.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що вдосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи залежить не лише від якісного правового регулювання відповідної сфери кримінально-виконавчих правовідносин, а й від пенітенціарного персоналу місць несвободи, в обов'язки якого входить належне виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Серед чинників, які впливають на виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, варто виділити: соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засудженого. Саме такий підхід ко-

респонується з одним із пріоритетів виконання Міністерством юстиції України розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153 «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» [1].

На це також звернуто увагу і у п. 8 Європейських пенітенціарних правил, зокрема: «Персонал пенітенціарних установ виконує важливу суспільну функцію, і тому порядок їх набору, професійної підготовки та умови роботи повинні забезпечувати їм можливість підтримувати високі стандарти поведіння з ув'язненими» [2].

Отже, напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з приводу вдосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи дали можливість встановити, що хоча законодавець запроваджує елементи гуманізації стосовно засуджених у місцях несвободи, але багато залежить у цьому процесі саме від персоналу органів і установ виконання покарань, оскільки кримінально-виконавчі правовідносини застосовуються ними в межах стадій виконання/відбування покарання: соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції.

Варто погодитися з позицією М. С. Пузирьова та М. І. Лисенко, згідно з якою «держава має спрямувати зусилля на осіб, які безпосередньо реалізують принцип гуманізму стосовно засуджених, котрі за вчинений злочин відбувають покарання в місцях несвободи, має створити належні умови для кваліфікованих кадрів з відповідним рівнем освіти та матеріальним забезпеченням, спроможна виконувати покарання відповідно до міжнародних пенітенціарних стандартів» [3, с. 144].

Отже, виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи, можуть бути впроваджені в національне законодавство України за умови успішного проведення Міністерством юстиції України реформ кримінально-виконавчої системи та її трансформації в пенітенціарну систему відповідно до європейських стандартів.

У будь-якому разі виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи мають постійно вдосконалюватися

з урахуванням зарубіжного досвіду, що є неодмінним елементом механізму порядку і умов виконання/відбування кримінального покарання, що поєднують з принципами верховенства права, законності, справедливості, гуманізму й поваги до прав людини і громадянина.

На це у своєму дослідженні звернула увагу і вітчизняна вчена Д. В. Казначеева, яка зазначила, що «на сьогодні державна політика в Україні спрямована на інтеграцію до ЄС, що є одним із пріоритетних напрямів розвитку країни» [4, с. 37].

Інші вітчизняні дослідники – С. Ф. Денисов та Р. В. Алієв – не заперечують вищенаведену позицію Д. В. Казначеевої і вважають, що «сьогодні ключовим пріоритетом зовнішньої політики та стратегією здійснення системних правових і соціально-економічних реформ для України є саме реалізація механізму захисту прав засуджених» [5, с. 159].

Підтримуючи наведені судження, зазначимо, що належне виконання персоналом місць несвободи судових рішень щодо засуджених суттєво впливає на його нормативно-правове, організаційне та наукове забезпечення.

Наш підхід кореспондується з позицією вітчизняної вченої Ю. С. Разметаєвої про те, що «незважаючи на закріплення прав людини як нормативних положень у міжнародних актах і законодавстві окремих держав, вони не отримують відповідного здійснення. Вочевидь, що одного приведення прав людини у статус правових норм недостатньо для того, щоб вони «працювали» в певному суспільстві, тому повинен існувати механізм їх реалізації» [6, с. 112].

Тому актуальним на сьогодні є вироблення шляхів удосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему, що і є предметом розгляду цієї статті.

Більшість вітчизняних учених дотримуються думки, що вдосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи пов'язано з належним виконанням органами і установами Державної кри-

мінально-виконавчої служби України покарання, яке по суті має певні правообмеження.

Ці правообмеження закріплені у кримінально-виконавчому законодавстві та підзаконних нормативних актах Міністерства юстиції України і застосовуються до засуджених під час належного ними виконання судового рішення.

Одним з таких правообмежень є ізоляція засудженого на певний строк. Таке правообмеження прописане в судовому рішенні й передбачає, з одного боку, уберегти його від певного оточення, а з іншого – помістити на певний строк у спеціальну установу (ст. 63 КК України) за рішенням суду, яке набуло чинності. Низка вітчизняних учених розглядають ізоляцію як кару [7, с. 5].

Не вдаючись у наукову дискусію з цього приводу, варто зауважити, що згідно зі ст. 55 Конституції України засуджена особа має право звертатися до міжнародних механізмів захисту прав людини за умови, що національний механізм не забезпечив належних умов захисту її прав і обов'язків [8]. Тому чинне кримінально-виконавче законодавство як джерело, що забезпечує механізм належного виконання в місцях несвободи судових рішень щодо засуджених в Україні, повинно мати ознаки стабільності, системності, структурованості, сталості.

Завдяки цьому процес удосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи набуває особливого значення, оскільки він допомагає трансформуватися кримінально-виконавчій системі України в пенітенціарну.

Однак, за нашими дослідженнями, і це визнає Міністерство юстиції України, кримінально-виконавче законодавство України в частині виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи має певну систему консерватизму і не завжди позитивно впливає на стадії виконання/відбування засудженими покарання.

З цього приводу ми звернули увагу на позицію вітчизняного вченого К. М. Подлегаєва, котрий, розглядаючи консервативність чинного кримінально-виконавчого законодавства, зазначив, що «саме цей елемент не завжди є корисним, адже законодавчі норми нерідко відстають від швидкоплинної діалектики

суспільних відносин. Відтак, учений робить висновок, що об'єктивні умови розвитку суспільних відносин обумовлюють тенденції до більш широкого і системного використання усіх засобів регулятивної політики, зокрема у сфері кримінальної юстиції» [9, с. 154].

З огляду на це, у практичній площині органів і установ виконання покарань у частині виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи виникають певні проблеми, а саме:

а) виконання судових рішень персоналом місць несвободи ускладнено тим, що до органів і установ виконання покарань надходять судові рішення стосовно різних категорій засуджених: уперше засуджених, раніше судимих, жінки, чоловіки, неповнолітні, а тому їх прийом має свої особливості;

б) характеристика механізму виконання судових рішень персоналом місць несвободи у прецедентній практиці Верховного Суду та аналізу її щодо гармонізації з національним законодавством та практикою ЄСПЛ;

в) забезпечення правильного тлумачення механізму виконання судових рішень персоналом місць несвободи та розробки на цій основі необхідних законодавчих ініціатив;

г) відпрацювання механізмів виконання судових рішень персоналом місць несвободи шляхом удосконалення кримінально-виконавчого законодавства з урахуванням змісту його реформаторських змін, запроваджуваних новел, приписів Конституційного Суду України, положень міжнародних правових актів, рішень ЄСПЛ та прецедентної практики Верховного Суду, що самі часто перебувають у ситуації динамічних змін і незавершеної систематизації.

Розв'язання цих проблем потребує від Міністерства юстиції України запровадження законодавчих новел щодо вдосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства, коректив функціонування кримінально-виконавчої системи, співпраці з державними і недержавними організаціями в частині належного виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи.

Ураховуючи механізм виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пені-

тенціарну систему, ми підтримуємо думку Л. В. Петрової, що «нині основу всіх розвинених правових систем становлять універсальні, а не національні механізми та його елементи, внаслідок чого основні правові поняття та практика їхнього втілення більш чи менш спільні в усіх сучасних правових системах» [10, с. 65–66].

Про багатозначність, різноаспектність, раціональність механізму виконання судових рішень щодо засуджених у місцях не-свободи йдеться і в дослідженні вітчизняної вченої Н. А. Гураленко, яка зазначає: «Тільки раціональне врахування всього позитивного, що є в них, дає можливість адекватно й усебічно дослідити цей складний правовий феномен» [11, с. 23].

Окрему думку стосовно виконання судових рішень щодо засуджених у місцях не-свободи висловив вітчизняний учений Ю. О. Новосад у науковій праці «Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності» (2019 р.). Він зазначив: «Не підлягає сумніву, що в місцях позбавлення волі людина залишається громадянином і має право на дотримання її прав і законних інтересів. Саме тому головна мета прокурорського нагляду за дотриманням прав і свобод людини і громадянина у сфері виконання покарань – це досягнення такого стану, коли ці права і свободи реально дотримуються, коли громадяни впевнені, що їхні права й інтереси надійно захищені й що вони у разі порушення цих прав і свобод можуть розраховувати на допомогу відповідних державних органів, зокрема органів прокуратури» [12, с. 7–8].

Позицію Ю. О. Новосада поділяють й інші вітчизняні вчені (І. Г. Богатирьов, О. О. Шкута, М. С. Пузирьов, О. М. Гумін), тому пропонують внести зміни до Закону України «Про прокуратуру» [13] щодо повернення загального нагляду за діяльністю установ виконання покарань, зокрема за порушенням прав засуджених з боку пенітенціарного персоналу, а також винесення приписів у випадку порушення зазначеними посадовими особами міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених. Це, на нашу думку, покращить з боку персоналу місць не-свободи належне виконання судових рішень щодо засуджених в Укра-

їні, а також зменшить кількість звернень засуджених до Європейського суду з прав людини.

Проведений нами аналіз джерельної бази дослідження засвідчив потребу в розробленні дієвої концепції виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, оскільки на практиці виникають різні складнощі, причинами яких є як недосконалість вітчизняного законодавства, так і небажання персоналу установ виконання покарань їх дотримуватися.

Висновки. Таким чином, вважаємо необхідним внесення змін і доповнень до КВК України та чинних нормативно-правових актів Міністерства юстиції України стосовно вдосконалення належного виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, а саме:

– ч. 4 ст. 125 КВК України доповнити реченням такого змісту: *«Для засуджених, які виявили бажання працювати під час відбування покарання, але не мають спеціальності за обраним ними місцем роботи, виправна колонія забезпечує відповідні первинну професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації»;*

– запропоновано ч. 1 ст. 107 КВК України доповнити новим абзацом такого змісту: *«Засуджені мають право на відпочинок, час і тривалість якого залежить від особливостей залучення засуджених до суспільно корисної праці та інших засобів виправлення і ресоціалізації. Час відпочинку для засуджених, яким надано тривале побачення з близькими родичами, встановлюється окремо»;*

– ст. 151 КВК України доповнити реченням такого змісту: *«Засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі, які виявили бажання в майбутньому замінити невідбуту частину покарання більш м'яким, зобов'язані скласти план реінтеграції у суспільство»;*

– розділ Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів запропоновано доповнити новим змістом п. 17: *«На момент закінчення строку відбування покарання або дострокового звільнення засудженого підрозділи органів і установ виконання покарань забезпечують кожному засудженому разом з оформленням матеріального*

варіанту паспорта його віртуальну електронну версію на порталі «Дія». У разі відсутності у засудженого або у його близьких родичів пристрою, за допомогою якого здійснюється вхід на портал «Дія», доступ до віртуальних паспортів засуджених у необхідних випадках забезпечується центрами надання адміністративних послуг за місцем проживання засуджених».

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

2. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила (Рекомендація № R(2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийняті Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 08.10.2023).

3. Пузирьов М. С., Лисенко М. І. Реалізація принципу гуманізму виконання і відбування покарання в умовах ізоляції засуджених. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 141–145.

4. Казначеева Д. В. Питання умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у законодавстві закордонних країн. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2015 р.); Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. С. 37–39.

5. Денисов С. Ф., Алієв Р. В. Концептуальні основи правового регулювання виконання покарань у рамках Модельного кримінально-виконавчого кодексу. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2015 р.); Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. С. 159–160.

6. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства : монографія. Харків : Фінарт. 196 с.

7. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / К. А. Автухов та ін. ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2015. 246 с.

8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

9. Подлегаєв К. М. Застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини для зміцнення принципу презумпції невинуватості у кримінальному процесі України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3. С. 153–156.

10. Петрова Л. Джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 1. С. 65–76.

11. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2009. 223 с.

12. Новосад Ю. О. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності : монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2019. 462 с.

13. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

Hnatchuk A.,

Post graduate student of the Department of Criminal-Legal
and Administrative-Legal Disciplines,
Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0009-0001-3038-2287

WAYS OF IMPROVING REGULATORY AND LEGAL ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS REGARDING CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT

The article states that the Russian-Ukrainian war had a profound impact on important state decisions regarding the reform of the criminal justice system and its transformation into a penitentiary system. This was especially evident with the opening of new correctional colonies for prisoners of war of the Russian Federation and the serving of punishment for war crimes as servicemen of the armed forces of the Russian Federation and collaborators among citizens of Ukraine.

The improvement of legal and regulatory enforcement of court decisions regarding convicts in places of imprisonment is determined by the need to revise the existing legal and regulatory framework, with the aim of bringing it into line with the new needs of the socio-economic and political-legal development of Ukraine.

It is noted that the following problems have been identified in the practical sphere of bodies and institutions for the execution of punishments in terms of the execution of court decisions regarding convicts in places of imprisonment:

a) the execution of court decisions by prison personnel is complicated by the fact that the bodies and institutions for the execution of punishments receive court

decisions on various categories of convicts: first-time convicts, previously convicted, women, men, minors, and therefore their reception has its own peculiarities;

b) description of the mechanism of execution of court decisions by the staff of places of imprisonment in the precedent practice of the Supreme Court and its analysis in terms of harmonization with national legislation and the practice of the ECHR;

c) ensuring the correct interpretation of the mechanism of execution of court decisions by the staff of places of imprisonment and developing the necessary legislative initiatives on this basis;

d) working out the mechanisms for the execution of court decisions by the staff of places of imprisonment by improving the criminal-executive legislation, taking into account the content of its reformatory changes, introduced amendments, prescriptions of the Constitutional Court of Ukraine, provisions of international legal acts, decisions of the ECHR and the precedent practice of the Supreme Court, which are often in the situation dynamic changes and incomplete systematization.

The solution to these problems requires the Ministry of Justice of Ukraine to introduce legislative amendments to improve the current criminal-executive legislation, corrections to the functioning of the criminal-executive system, cooperation with state and non-state organizations as part of the proper execution of court decisions regarding convicts in places of imprisonment.

Our analysis of the source base of the research proved the need to develop an effective concept of execution of court decisions regarding convicts in Ukraine, as various difficulties arise in practice, the causes of which are both the imperfection of domestic legislation and the reluctance of the staff of the penal institutions to comply with them.

The need to introduce changes and additions to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the current legal acts of the Ministry of Justice of Ukraine regarding the improvement of the proper execution of court decisions regarding convicts in Ukraine is substantiated.

Key words: *improvement, execution, court decision, convict, places of imprisonment.*

References

1. Ukraine (2022), *On approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 8 October 2023).

2. European penitentiary rules, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (accessed 8 October 2023).

3. Puzyrov, M. S., Lysenko M. I. (2012), "Implementation of the principle of humanism in the execution and serving of punishment in conditions of isolation of convicts", *Law and society*, № 6, pp. 141–145.

4. Kaznacheeva, D. V. (2015), "The issue of parole from serving a sentence in the legislation of foreign countries" *Current problems of*

criminal law and criminology in the side of criminal justice reform: materials of the international science and practice conf. (Kharkiv, May 22, 2015), Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, pp. 37–39.

5. Denysov, S. F. and Aliev, R. V. (2015), "Conceptual bases of legal regulation of execution of punishments within the framework of the Model Criminal Code", *Actual problems of criminal law and criminology in the side of criminal justice reform*: materials of the international. science and practice conf. (Kharkiv, May 22, 2015), Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, pp. 159–160.

6. Razmetaeva, Yu. S. (2013), *Human rights as a fundamental value of civil society*, Finart, Kharkiv.

7. Avtukhov, K. A. and Stepaniuk, A. Kh. (2015), *The rights and legitimate interests of those sentenced to imprisonment under the conditions of the reform of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine*, Pravo, Kharkiv.

8. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

9. Podlehaev, K. M. (2020), "Application of precedent practice of the European Court of Rights to strengthen the principle of presumption of innocence in the criminal process of Ukraine", *Visegrad Journal on Human Rights*, № 3, pp. 153–156.

10. Petrova, L. (1997), "Sources of law", *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, № 1, pp. 65–76.

11. Guralenko, N. A. (2009), *Judicial precedent in the system of sources of law: philosophical and legal aspect*: PhD in Law Thesis, Lviv.

12. Novosad, Yu. O. (2019), *The Prosecutor's Office of Ukraine as a participant in criminal enforcement activities*, Volyn Region Printing House, Lutsk.

13. Ukraine (2014), *On the Prosecutor's Office*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

Залуговська Г. П.,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2258-5073;

Барахта В. В.,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2627-8839;

Косов О. М.,

старший викладач кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9651-5647

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано сутність поняття «діджиталізація» та її значення для функціонування держави. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, що супроводжують процес діджиталізації органів державної влади в Україні. Висвітлено основні сучасні наукові підходи до визначення переваг цифровізації в Україні. Визначено низку факторів як загальних, так і специфічних, що впливають на діяльність із впровадження діджиталізації в Україні. Запропоновано конкретні рішення щодо впровадження прогресивних технологій у діяльність органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України у сфері рекрутингу.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба України, персонал, добір персоналу, цифровізація, реформування.

Постановка проблеми. В Україні у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України з 24 лютого 2022 року введений воєнний стан [1], який триває донині.

Війна росії проти України вплинула на всі сфери суспільного життя українців, процес державного будівництва

та реформування державних органів України. Нині відсіч збройної агресії та подолання наслідків війни є основними пріоритетами нашої держави і суспільства [2].

Однак у важких умовах війни Україна для боротьби з ворогом використовує знання та інновації, а також удосконалює власний політичний та військовий потенціал. Боротьба українців за незалежність і майбутнє нащадків набула нових, інноваційних вимірів, серед яких діджиталізація («діджиталізація» (англ. digitalization) літерально означає «оцифрування», «цифровізація», у широкому значенні – перенесення інформаційного поля у цифрову форму [3]) посіло особливе місце. Разом з тим експерти вважають, що і після завершення війни Україна буде потребувати розвитку та підтримки новітніх інформаційних моделей прогресу, які допоможуть відновити українську економіку та будуть зміцнювати Збройні Сили України [4].

Отже, реформування державних органів в Україні загалом та Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС України) зокрема, яке відбувається в умовах воєнного стану, повинно супроводжуватись упровадженням новітніх технологій у повсякденну діяльність державних службовців. Тому постала нагальна потреба проведення додаткових наукових досліджень з питань діджиталізації діяльності ДКВС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в Україні відбулась низка подій, що вплинула на функціонування та реформування органів державної влади, в тому числі ДКВС України, особливо щодо впровадження цифровізації. Науковцями було проведено велику кількість досліджень проблем цифровізації державних органів України, зокрема М. Петришина та С. Гриньов досліджували сутність поняття «діджиталізація» з точки зору формування державної політики, Н. Миськовець – проблеми, що виникають на шляху впровадження цифровізації в Україні, М. Варламова та Ю. Дем'янова – виявлення основних тенденцій поширення діджиталізації, Н. Литвин та Л. Крупнова – наукові підходи щодо визначення діджиталізації як засобу підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів

державної влади, а С. Сидоренко – розвиток цифровізації в умовах війни як соціокультурного явища. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених питанням цифровізації державних органів в Україні, дослідження та впровадження діджиталізації в діяльність ДКВС України залишились поза увагою.

Формулювання мети. Метою статті є здійснення аналізу стану діджиталізації процедур надання та отримання публічних послуг, а також дослідження правових актів, що регулюють процес цифровізації органів державної влади, на основі чого пропонується розробити рекомендації, спрямовані на вдосконалення системи добору персоналу до органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні технології можуть підвищити ефективність державного управління, вивести взаємодію особи з державою на новий рівень, а також вирішити проблему надмірної бюрократизації процесу управління [3].

Діджиталізація є ключовим фактором, що впливає на прозорість та ефективність діяльності органів державної влади щодо надання електронних послуг. Впровадження сучасних технологій сприяє належній взаємодії між владою та громадою, допомагає зробити будь-який процес зручним і незалежним від людського фактору [5].

Враховуючи вищезазначене, слід зауважити, що не втрачає актуальності дослідження особливостей та процедури впровадження діджиталізації у всі сфери державної діяльності в Україні.

У світової спільноти є позитивний досвід впровадження цифровізації у діяльність державних органів. Держави Європейського Союзу розрізняються за показниками, що характеризують рівень діджиталізації, і більше розвинені держави демонструють кращі показники, внаслідок чого виникає необхідність дослідження закономірностей їх розвитку в різних країнах [6], а також впровадження позитивного закордонного досвіду діджиталізації в діяльність державних органів в Україні.

Слід враховувати, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій потребує змінення наявних моделей управління, організаційної структури, вдосконалення цифрових технологій, формування нових цінностей, а також окреслення і втілення нових стратегій та пріоритетів [7].

В Україні з метою здійснення цифровізації державних органів загалом та ДКВС України зокрема, а також забезпечення прав людини і громадянина у сфері діяльності державних органів зроблено такі кроки: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р [8] було схвалено Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затверджено операційний план реалізації у 2022–2024 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року; а також Указом Президента України від 4 вересня 2019 року № 647/2019 «Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг» на Кабінет Міністрів України покладено низку завдань щодо здійснення цифровізації у сфері публічних послуг [9].

Таким чином, на Кабінет Міністрів України покладено обов'язок забезпечити спрощення процедур надання та отримання публічних послуг, а також здійснити їх доступність шляхом:

1) скасування обов'язку подання в паперовій формі заяви про надання публічної послуги;

2) впровадження автоматичної перевірки повноти та достовірності відомостей у електронних заявах про надання публічної послуги, а також механізмів оперативного уточнення і виправлення технічних помилок;

3) покладення на відповідних суб'єктів обов'язків стосовно внесення необхідних відомостей до інформаційних систем та єдиного державного вебпорталу електронних послуг;

4) забезпечення без втручання людини надання адміністративних послуг в автоматичному режимі, а також за допомогою засобів телефонного зв'язку з використанням автоматизованих систем, що дають змогу, зокрема, ідентифікувати суб'єкта звернення через засоби розпізнавання голосу або відповіді на контрольні запитання;

5) отримання за бажанням суб'єкта звернення результатів надання публічних послуг засобами кур'єрського зв'язку;

6) удосконалення системи підвищення кваліфікації осіб, що забезпечують надання публічних послуг [9].

Крім цього, однією з основних цілей реформування ДКВС України є розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи.

До завдань, визначених Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, що стосуються стратегічної цілі «Розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи», віднесено:

1) оновлення та розширення аналітичної здатності Єдиного реєстру засуджених та осіб, взятих під варту;

2) створення та впровадження автоматизованої системи обліку матеріальних ресурсів;

3) впровадження електронного моніторингу пробації та забезпечення функціонування системи збору даних для цілей комплексної оцінки слідчих ізоляторів та установ виконання покарань ДКВС України;

4) впровадження електронних послуг у медичній сфері;

5) впровадження електронних систем бухгалтерського, кадрового та статистичного обліку (МІА);

6) впровадження електронного документообігу в органах та установах ДКВС України [8].

Водночас наказом Міністерства юстиції України від 17.03.2023 р. № 1000/5 затверджено Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України, відповідно до якого однією з основних форм проведення службової підготовки є дистанційна, що характеризується як індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників процесу в спеціалізованому середовищі (із застосуванням спеціальної онлайн-платформи) [10].

Отже, в Україні протягом останніх п'яти років здійснюється оптимізація та цифровізація процесу надання та отримання

публічних послуг, а також з 2022 року закріплено завдання щодо впровадження діджиталізації в діяльність ДКВС України.

Разом з тим до проблем у системі органів та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів ДКВС України слід віднести: відсутність належних програмних рішень (онлайн-платформ, бази даних тощо) для вдосконалення діяльності, прискорення та підвищення рівня зручності, безпеки обміну інформацією, її оброблення, систематизації та аналізу [8]; обмеження потенціальної можливості інформатизації [11]; а також відсутність або застарілість матеріально-технічного забезпечення, низький рівень комп'ютерної грамотності персоналу, недостатнє забезпечення доступом до інтернету, що суттєво ускладнюють упровадження інформаційних технологій та інновацій, нових методів і інструментів роботи, розвитку цифрової інфраструктури органів та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів ДКВС України [8].

Беззаперечно, запровадження новітніх інформаційних технологій у повсякденну діяльність державних службовців в Україні (зокрема інтеграція цифрових технологій у практичну діяльність органів влади) приведе до зменшення ресурсних витрат, пов'язаних із забезпеченням взаємодії між громадянами, бізнесом та державними органами влади [12]. Тому ми вважаємо, що потребує впровадження цифровізації і система пошуку кандидатів, добору та управління персоналом ДКВС України.

Процес трансформації системи управління персоналом є предметом наукового інтересу, зокрема О. Потьомкіна та А. Гордійчук, які вважають, що сучасна специфіка оновлення підходів щодо управління персоналом характеризується широким впровадженням новітніх інформаційних та цифрових технологій в управлінський процес. При цьому характерною особливістю змін, що відбуваються, є застосування таких спеціалізованих рішень, як штучний інтелект, чат-боти або когнітивні технології. Усе вищезазначене змінює характер зайнятості та породжує необхідність формування нових підходів до управління персоналом, таких як поширення дистанційної зайнятості в режимі онлайн. Слід зазначити, що при

дистанційній формі зайнятості продуктивність виконання завдань суттєво не змінилася, а за певними видами діяльності вона навіть зросла. Проте зазначена організація праці змусила управлінський контур підприємств кардинально змінити підходи до управління персоналом, починаючи від постановки завдань і виробничих планів і закінчуючи формуванням нових систем контролю за якістю виконання робіт [13].

Крім цього, значного поширення у сфері підбору персоналу останнім часом набуває первинний автоматизований відбір кандидатів на заміщення посад за допомогою чат-ботів, які проводять первинні співбесіди з кандидатами, відбираючи найбільш відповідних заданим у програмі параметрам. Це значно скорочує роботу менеджерів по персоналу, які здійснюють якісний відбір лише серед найбільш професійно відповідних кандидатів, економлячи при цьому час, необхідний на опрацювання даних від усієї маси потенційних працівників. Таким чином, трансформації, що відбуваються в глобальній економічній системі у процесі формування цифрової економіки, знаходять своє відображення і у сфері управління персоналом [13].

Цифрова трансформація також стосується таких етапів прийому на роботу та навчання, як відеопрезентації; проходження квесту замість співбесіди; навчання через спеціальні портали тощо. Тобто діджиталізація добору персоналу може знизити навантаження на кадрові підрозділи і управлінську ланку під час здійснення добору та навчання новоприйнятого персоналу [14].

Висновки. Отже, для комплексного реформування державних органів в Україні слід враховувати потребу в новітніх інформаційних і цифрових технологіях органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України.

Сучасні методи добору персоналу мають вищу результативність, а отже, впровадження в умовах воєнного стану нових цифрових програмних рішень на всіх етапах рекрутингу персоналу ДКВС України забезпечить безпеку персоналу (можливе керування процесом з будь-якого безпечного місця), та дозволить ефективніше використовувати службовий і робочий час персоналом ДКВС України.

Впровадження новітніх інформаційних та цифрових технологій, зокрема дистанційної процедури добору персоналу ДКВС України з використанням системи управління кандидатами, чат-ботів та спеціалізованих додатків для смартфонів, у поєднанні з високою цифровою компетентністю персоналу ДКВС України забезпечить якісний добір персоналу до органів і установ виконання покарань ДКВС України, а також підвищить ефективність роботи органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України.

На підставі вищезазначеного пропонуємо доповнити Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р., і до завдань:

1) стратегічної цілі 7 «Формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи» додати:

«створення цілісної системи заходів, спрямованих на підвищення цифрової компетентності персоналу пенітенціарної системи»;

2) стратегічної цілі 8 «Розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи» додати:

«модернізація процедури добору пенітенціарного персоналу»;

«розроблення та впровадження ATS (applicant tracking system – системи управління кандидатами)»;

«розробка та впровадження чат-ботів та спеціалізованих додатків для смартфонів щодо добору пенітенціарного персоналу».

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.

2. Залуговська Г. П., Косов О. М. Діджиталізація як один із напрямів реформування пенітенціарної системи України в умовах воєнного стану. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів,

25–26 квітня 2023 р.): у двох томах. Том 1. Чернівці : Академія ДПтС, 2023. С. 110–112.

3. Петришина М., Гриньов С. Діджиталізація як напрям державної політики України. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (1). С. 106–109.

4. Сидоренко С. Розвиток цифровізації в умовах війни як соціокультурного явища. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2022. Т. 11. С. 298–309.

5. Литвин Н., Крупнова Л. Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. Вип. 3. С. 69–76.

6. Варламова М., Дем'янова Ю. Основні тенденції діджиталізації у глобальному вимірі. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 2. С. 251–260.

7. Миськовець Н. Цифровізація в Україні та світі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2019. Т. 30 (69), № 4 (2). С. 60–65.

8. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153 р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 1. Ст. 33.

9. Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг : Указ Президента України від 04.09.2019 р. № 647/2019. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 20. Ст. 803.

10. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 17.03.2023 р. № 1000/5. *Офіційний вісник України*. 2023. № 34. Ст. 1835.

11. Зливко С. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в системі виконання покарань України. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2022. № 3 (17). С. 26–38.

12. Сиволапенко Т. Досягнення та перспективи цифровізації публічного управління в Естонії. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 2. С. 257–263.

13. Потьомкіна О., Гордійчук А. Трансформація системи управління персоналом підприємства в умовах цифровізації економіки. *Економічні науки*. Серія: Регіональна економіка. 2022. Вип. 19. С. 217–224.

14. Жосан Г. Стан розвитку діджиталізації в Україні. *Економічний аналіз*. 2020. Т. 30, № 1 (2). С. 44–52.

Zaluhovska H.,

Senior lecturer of the Department of Formation and Development of Professional Competency of the Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine of the Institute of Professional Development, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2258-5073;

Barakhta V.,

Senior lecturer of the Department of Formation and Development of Professional Competency of the Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine of the Institute of Professional Development, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2627-8839;

Kosov O.,

Senior lecturer of the Department of Advanced Training of the Probation Personnel of the Institute of Professional Development, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9651-5647

**DIGITALIZATION OF THE ACTIVITIES OF THE STATE
CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE
UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

The article analyzes the concept of “digitalization” and its significance for the functioning of the state. The positive changes, which is the result of the implementation of digitalization in Ukraine during the war, as well as its significance in the post-war period, are outlined in the article. An analysis of the state of digitization of the procedures for providing and receiving public services was carried out. The article studied the results of the introduction of the latest information technologies into the daily activities of civil servants in Ukraine.

The main modern scientific approaches to determining the advantages of digitization in Ukraine are highlighted. A number of factors, both general and special, which can affect the implementation of digitalization in Ukraine have been identified. An analysis was carried out regarding the legal acts accompanying the process of digitalization of state authorities in Ukraine.

Current problems of digitization in the system of bodies and institutions for the execution of punishments, pretrial detention centers and higher educational institutions with specific learning conditions of the State Criminal and Executive Service of Ukraine are indicated. The tasks defined by the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 regarding expanding the possibilities of digitalization of the penitentiary system of Ukraine were studied.

The authors proved that the introduction of digitalization into the work process of the personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine will increase the efficiency of the activities of the rank and command staff and employees of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, as well as ensure the compliance of the technological processes taking place in the penitentiary system with the modern requirements of Ukrainian society.

Specific proposals for making changes to the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 with the aim of supplementing the areas of implementation of digitalization in the activity of the penitentiary system of Ukraine were proposed. Proposed solutions regarding the implementation of progressive technologies in the activities of bodies, institutions for the execution of punishments and detention centers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in the field of recruiting.

Key words: *State Criminal and Executive Service of Ukraine, personnel, personnel selection, digitalization, reformation.*

References

1. Ukraine (2022), *On the introduction of martial law in Ukraine* : Order of the President of Ukraine, Kyiv.
2. Zaluhovska, H. P. and Kosov, O. M. (2023), "Digitalization as one of the directions of reforming the penitentiary system of Ukraine under martial law", *Current issues of theory and practice in the field of law, education, social, humanities and behavioral sciences under martial law*, Proceedings of the International scientific-practical conference, Chernihiv.
3. Petryshyna, M. and Hryniiov, S. (2019), "Digitization as a direction of the state policy of Ukraine", *Young Scientist*, No. 11 (1), pp. 106–109.
4. Sydorenko, S. (2022), "The development of digitization in the conditions of war as a socio-cultural phenomenon", *Media forum: analytics, forecasts, information management*, Vol. 11, pp. 298–309.
5. Lytvyn, N. and Krupnova, L. (2020), "Digitization as a means of increasing the openness, transparency and efficiency of the activities of state authorities and local self-government bodies in the provision of electronic services", *Irpın Legal Journal*, Vol. 3, pp. 69–76.

6. Varlamova, M. and Demianova, Yu. (2020), "The main trends of digitization in the global dimension", *Galician Economic Herald*, No. 2, pp. 251–260.

7. Myskovets, N. (2019), "Digitization in Ukraine and the world", *Scholarly notes of V. I. Vernadskyi Tavri National University*. Series: Economics and management, Vol. 30 (69), No. 4 (2), pp. 60–65.

8. Ukraine (2022), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan and implementation in 2022–2024*: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

9. Ukraine (2019), *About some measures to ensure the provision of quality public services*: Order of the President of Ukraine, Kyiv.

10. Ukraine (2023), *On the approval of the Regulation on the organization of official training of the rank and file members of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.

11. Zlyvko, S. (2022), "Information provision of management activities in the system of windowed punishments of Ukraine", *Scientific Bulletin of Severshchyna*. Series: Law, No. 3 (17), pp. 26–38.

12. Syvolapenko, T. (2018), "Achievements and prospects of digitalization of public administration in Estonia", *Theory and practice of public administration*, Vol. 2, pp. 257–263.

13. Potiomkina, O. and Hordiichuk, A. (2022), "Transformation of the personnel management system of the enterprise in the conditions of digitalization of the economy", *Economic sciences*. Series: Regional economy, Vol. 19, pp. 217–224.

14. Josan, H. (2020), "The state of development of digitalization in Ukraine", *Economic analysis*, Vol. 30, No. 1 (2), pp. 44–52.

Колб О. Г.,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінальної юстиції,
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна
ORCID: 0000-0003-1792-4739;

Левченко Ю. О.,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1124-9517

МАРГІНАЛІЗМ ЧИ ГУМАНІЗМ – СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМАТИКИ

У статті з'ясовано соціально-нормативну природу правового статусу засуджених до довічного позбавлення волі, а також визначено вплив існуючих на сьогодні маргінальних груп (політиків, суб'єктів законодавчої ініціативи, науковців, практиків тощо) на процес виконання – відбування цього виду кримінального покарання. Зокрема, встановлено, що довічне позбавлення волі застосовується судом тільки у виключних випадках, коли іншими визначеними в законі засобами кримінально-правового впливу не можна досягти закріпленої у Кримінальному кодексі України мети покарання.

Ключові слова: маргіналізація, гуманізм, процес виконання – відбування покарань, правовий статус, засуджений до довічного позбавлення волі, мета покарання, правообмеження.

Постановка проблеми. Як показали результати вивчення чинного кримінально-виконавчого законодавства, нормативно-правове забезпечення прав осіб, засуджених в Україні до позбавлення волі, в тому числі й тих, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, базується на конституційних засадах. Зокрема, стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом та встановлені вироком суду. Водночас найважливішим

законодавчим актом щодо належного правового регулювання та забезпечення прав зазначених категорій засуджених є Кримінально-виконавчий кодекс (далі – КВК) України, який закріплює основні засади правового статусу засуджених. При цьому, спираючись на конституційні норми, КВК визначає основи правового статусу засуджених, закріплюючи їхні права та обов'язки. Саме тому під час визначення правових засад забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, найбільш доцільним, як доведено на науковому рівні, слід виходити з такого розуміння побудови законодавства у цій сфері, що охоплює законодавчі акти, а також міжнародні правові документи із зазначених питань. При цьому варто мати на увазі, що правовий статус засуджених у національному законодавстві формулюється на основі загальних принципів положення людини і громадянина в суспільстві та державі, а також враховуючи той факт, що завданням тут постає захист прав засуджених з боку держави з чітким дотриманням вимог міжнародних стандартів поведінки з цими особами, які є частиною національного законодавства, основу яких становлять принципи гуманізму [1].

В Україні гуманізм знайшов своє втілення на конституційному рівні у низці норм Основного Закону, а саме набувши форму загальноправового принципу. Він виявляється у ст. 3 Конституції, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Уперше у ст. 5 КВК сформульовано та законодавчо закріплено принцип кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань. При цьому закріплення у законі принципу гуманізму у цьому випадку важливе тим, що характеризує кримінально-виконавчу політику загалом [2, с. 12–28]. Саме зазначений принцип, як видається, найбільш об'ємно та максимально наближено до реальності розкриває ставлення суспільства до особи, яка вчинила кримінально карне діяння, а також свідчить про дотримання міжнародних правових актів. Україна, будучи учасником Міжнародного пакту про громадські та політичні права, Конвенції ООН проти катувань і Європейської конвенції захисту

прав людини та основоположних свобод, зобов'язана гарантувати право не бути підданим катуванням і поганому поводженню з боку представників влади та інших осіб [3, с. 99–152]. Зокрема, у центрі кримінально-виконавчої системи перебуває особа, яка відбуває покарання, як особистість, громадянин та член суспільства, який у силу суб'єктивних та об'єктивних умов вчинив злочин. Проте, як видається, вважати гуманізм лише ставленням до засудженого з боку суспільства є не зовсім правильним.

Історично склалося, що особа, яка вчиняє злочин, поміщається в умови ізоляції заради убезпечення інших членів суспільства. Саме з цих міркувань, у ч. 1 ст. 1 КВК України вказано, що метою кримінально-виконавчого законодавства є захист інтересів особи, суспільства і держави. Виходячи з цього суд, застосовуючи покарання до особи, винної у вчиненні злочину, переслідує мету захисту інтересів усього суспільства. До того ж зі зміною мети покарання, яка нині містить не тільки кару, а й виправлення і ресоціалізацію, з'являється у цьому контексті й інший вияв принципу гуманізму виконання і відбування покарання.

Як показує практика, сьогодні місце позбавлення волі стало своєрідним індикатором загального рівня гуманізації суспільства. При цьому варто зазначити, що принцип гуманізації виконання і відбування покарання, на перший погляд, повністю несумісний з ізоляцією засуджених. Зокрема, суперечливий характер його змісту виражається в тому, що людяне ставлення до особи злочинця складно поєднується із відокремленням його від суспільства, оскільки таке відокремлення має тягнути за собою страждання засудженого, а страждання не тільки не входить до вихідних положень гуманізму, але й суперечить його сутності. А тому принцип гуманізму виконання і відбування покарання, незважаючи на те, що є загальноправовим, об'єктивно має певні застереження щодо загального поняття гуманізму.

Враховуючи зазначене, слід визнати, що в наявності складна прикладна проблема, що потребує вирішення на доктринальному (науковому) рівні, особливо в контексті сучасних теоретико-догматичних та законодавчих підходів,

а також активних спроб у сьогоднішній деяких маргінальних суб'єктів реалізації кримінально-правової політики безпідставно розширити права засуджених до довічного позбавлення волі за рахунок охорони законом прав, законних інтересів і свобод потерпілих, суспільства в цілому та держави.

Виходячи з цього *метою* статті є доведення на науковому рівні суспільної небезпеки існуючих теоретико-практичних та нормативних підходів, спрямованих на надання права для засуджених до довічного позбавлення волі на короткострокові виїзди за межі УВП, у яких вони відбувають кримінальне покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як встановлено у ході вивчення наукової літератури, питаннями, які змістовно пов'язані з предметом цієї статті, займаються такі учені, як: Н. В. Агапова, А. М. Бабенко, А. Ю. Бабій, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, К. А. Беліков, А. Б. Блага, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. В. Григор'єва, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, В. І. Женугій, О. О. Кваша, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. В. Кузнецов, А. М. Мельників, А. В. Півень, М. М. Рудик, В. О. Туляков, С. А. Шалгунова, Н. С. Юзікова, Н. В. Яницька та ін., які створили відповідне підґрунтя, спрямоване на підвищення рівня ефективності запобігання кримінальним правопорушенням з боку молодіжних маргінальних угруповань.

Разом з цим в умовах війни України з РФ зазначена проблематика досліджена на доктринальному рівні недостатньо у зв'язку, зокрема, з потенційною загрозою вказаних суб'єктів злочину для національної безпеки, що й обумовило актуальність, теоретичне та практичне значення вказаної наукової статті.

Формулювання мети. Головною метою цієї наукової праці є здійснення порівняльно-правового методу зазначеного суспільно-правового явища та правового інституту в контексті міжнародно-правової практики і вимог норм міжнародного права, а також формулювання на цій підставі авторської позиції, спрямованої на запобігання вияву маргіналізації чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Зміст принципу гуманізму щодо засудженого до довічного позбавлення волі полягає

в тому, що органи і установи виконання покарань (УВП) мають застосовувати обмеження прав та свобод особи відповідно до чинного законодавства України, не збільшуючи при цьому обсягу таких правообмежень. Це означає, що персонал органів і УВП має бути рівновеликим щодо оцінки діяння засудженого та не має нести своїм поведінням із засудженим страждання, адже саме покарання і є карою для такої особи. У цьому контексті принцип гуманізму є співзвучним із принципом законності. До того ж, виконуючи норми національного законодавства, які визначають порядок утримання засудженого та окремих видів соціальної роботи з ним, дотримуючись прав і свобод цих осіб, персонал УВП саме таким чином реалізує принцип гуманізму в умовах ізоляції, оскільки ізоляція у цьому випадку буде прирівнюватись до суто технічного рівня без установленого взаємозв'язку її з карою. Також створення відповідних умов для виправлення і ресоціалізації як мети покарання матеріально-побутове забезпечення засуджених складають, як свідчать результати процесу виконання – відбування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, більш повну картину гуманного ставлення до них.

Отже, варто констатувати, що гуманізм як правова категорія кримінально-виконавчого права характеризується двома напрямками, що стосуються інтересів як суспільства, так і засудженого. При цьому обидва зазначені підходи розкривають зміст цього принципу, тому їх необхідно розглядати у взаємозв'язку, враховуючи, що вони виражають дві сутності принципу гуманізму.

Якщо ж відокремлювати перший аспект і розглядати лише його, то засуджені постають вигнанцями із суспільства, а кара і жорстокість – найкращими засобами викорінення злочинності (як рецидивної, так і в цілому в державі).

Якщо ж взяти до уваги тільки інтереси засудженого, зменшуючи роль суспільства, тоді стає не зовсім зрозумілим, заради чого і кого необхідно виконувати покарання. При такому підході принцип гуманізму перетворюють на всепрощення, надання засудженому можливості загальних послаблень. Ще один аспект, на який слід звернути увагу та що є дуже

важливим – це роль держави та її місце в реалізації принципу гуманізму. Держава в особі уповноважених органів (у цьому випадку йдеться про визнані в законі органи та УВП (ст. 11 КВК)) реалізує безпосередньо досліджуваний принцип, тобто є тим посередником, який захищає суспільство, водночас забезпечуючи людяне ставлення до засудженого.

Зокрема, яскравим прикладом вияву принципу гуманізму в поводженні із засудженими є надання їм можливості короточасних виїздів за межі виправних колоній.

Разом з тим, посилаючись на ч.1 ст.111 КВК, слід наголосити, що законодавством України не передбачено можливості надання короточасних виїздів для осіб, які засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі та відбувають покарання в установах максимального рівня безпеки. Тобто закон не визначає підстав надання виїзду для зазначеної категорії осіб.

При цьому також слід зауважити, що пряма дія конституційних норм – це один з інструментів механізму забезпечення реалізації конституції, а не її охорони, враховуючи, що інструменти забезпечення охорони Конституції України – це інший за своєю юридичною природою зріз, а саме він повинен задіюватися тільки у разі порушення нормального функціонування правової системи чи окремих її елементів [4, с. 136–141].

З цих міркувань загроза оскарження чи притягання до відповідальності не може і не повинна ставати єдиним інструментом гарантування правопорядку, адже це вже крайній аргумент. Натомість, основним має бути переважання інструментів добросовісної, свідомої, етичної, моральної поведінки суб'єктів правовідносин, коли конституційні цінності та принципи спрямовують діяльність усіх суб'єктів у національній правовій системі. У цьому й полягає основна цінність сучасного демократичного суспільства і цивілізованих принципів функціонування держави та всіх її інститутів.

Таким чином, пряма дія Конституції України та її норм означає насамперед визначення вектора розвитку національної правової системи загалом і конкретного способу нормозастосування в кожній конкретній справі зокрема,

виходячи з того, що система законодавства сформована так, щоб зміст і значення конституційних норм знаходили продовження (деталізацію, конкретизацію) в інших нормативно-правових актах. Саме тому, як видається, некоректним буде розмежування дії норм Конституції України та приписів інших актів національного законодавства, адже це спричинить природний конфлікт між приписами Основного закону та приписами інших законодавчих актів. Навіть більше, реальність прямої дії конституційних норм вимагає забезпечення безпосереднього відчуття безумовного поєднання їх приписів з витягами інших нормативно-правових актів. Це й буде логічним алгоритмом реалізації Конституції. За такого більш широкого розуміння прямої дії конституційних норм і випадки застосування цього концепту мають відображати ширше розуміння. Аналіз теоретичних підходів та узагальнення практики нормозастосування дає можливість виокремити такі основні випадки прямої дії конституційних норм, як: а) відсутність відповідного нормативно-правового акта чи норми законодавства; б) проблема дії неякісного закону чи окремого припису закону неналежної якості; в) наявність колізії законодавчих приписів [5].

Якщо зазначену теоретико-прикладну модель застосувати для осіб, засуджених до вічного позбавлення волі, то варто у зв'язку з цим мати на увазі такі особливості процесу виконання – відбування цього виду кримінального покарання (ст. 64 КК України):

1. Довічне позбавлення волі – це один з видів кримінального покарання, найвища міра покарання в Україні, що прийшла на зміну смертній карі. Воно призначається лише у виняткових випадках, а в санкціях статей Особливої частини КК України зазначається при цьому, що воно є лише як альтернативне позбавленню волі покарання. Оскільки довічне позбавлення волі фактично означає перебування в умовах ізоляції особи все життя, що залишається засудженому, цей вид покарання встановлюється лише за особливо тяжкі злочини, пов'язані з умисним позбавленням життя, й лише у випадках, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Поряд з цим варто зазначити, що в Україні застосування довічного позбавлення волі пов'язано з низкою серйозних проблем, а саме – для утримання таких засуджених досі не створено належних умов. Зокрема, на відміну від усіх інших видів покарання, цей вид державного примусу має характерну лише йому властивість – постійне збільшення кількості засуджених (у середньому 100 осіб на рік).

Саме тому проблемам утримання довічно позбавлених волі велику увагу приділяє Європейський комітет із запобігання катувань, який керується при цьому основними міжнародними документами, що визначають правила поводження з особами, засудженими до довічного позбавлення волі: Рекомендація ООН стосовно довічного позбавленні волі (1995 рік); Резолюція (76)-2 «Про поводження з в'язнями, що відбувають тривалий строк ув'язнення», яка ухвалена у 1976 р. Комітетом Міністрів Ради Європи, та Рекомендація R(82)17 «Про тримання під вартою й поводження з небезпечними засудженими», яка була ухвалена Комітетом Ради Європи у 1982 р. Головна ідея цих документів полягає в тому, щоб із засудженим до довічного позбавлення волі поводитися як з особою, поважаючи його людську гідність, і задовольняли його потреби у спілкуванні та соціально-корисних контактах із зовнішнім світом.

Саме тому в Україні довічне позбавлення волі як еквівалент смертній карі за ступенем суворості покарання має низку безперечних переваг, а саме: 1) воно не усуває засуджену особу остаточно й не суперечить принципу відновлення покарання; 2) це покарання не зумовлює незворотність покарання, властиву смертній карі, і надає можливість у будь-який час виправити судову помилку; 3) за засудженим зберігається право на життя – природне право, яке дає шанс спокутувати вину; 4) держава, застосовуючи до засуджених довічне позбавлення волі, здійснює підхід до правосуддя як до інституту, що дає перспективну можливість у майбутньому повернути засудженого до життя в суспільстві, оскільки без такої перспективи, без надії на майбутнє триває очікування смертного вироку та відчуття власної нікчемності призводить вказаних засуджених до стану «смерті особистості», до глибокої депресії,

апатії, втрати почуття реальності, до фізичної та розумової деградації [7, с. 378–384].

2. Як показує аналіз чинного КК України, довічне позбавлення волі передбачається в 14 санкціях статей Особливої частини цього Кодексу, причому завжди як альтернативне покарання, поряд із позбавленням волі на строк від 10 до 15 років, і здебільшого з урахуванням кваліфікуючих обставин, пов'язаних із спричиненням смерті особи. Виходячи з цього законодавець встановив, що це покарання має виконуватись лише у виправних колоніях максимального рівня безпеки (ст. 18 КВК).

Додатковим аргументом з цього приводу виступають соціально-правові аспекти цього виду державного примусу. Зокрема, при характеристиці довічного позбавлення волі достатньо навіть побіжного погляду, щоб переконатися: цей новий для вітчизняної практики виконання покарань захід державного примусу наочно демонструє триумф принципів, притаманних діяльності органів та УВП, а саме:

а) по-перше, не може бути жодних сумнівів, що запровадження довічного позбавлення волі як альтернативи смертній карі відповідає сучасним уявленням про гуманізм у сфері застосування покарань та поведження із засудженими;

б) по-друге, при застосуванні довічного позбавлення волі в засуджених залишається право на життя, що є втіленням принципу поваги прав людини, сформульованому в Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав та основоположних свобод та інших міжнародних нормотворчих правових актів;

в) по-третє, зміст цього заходу державного примусу, коли ізоляція засуджених до довічного позбавлення волі (порівняно з іншими категоріями осіб, позбавлених волі) знаходить свій вираз у максимально можливому ступені, відповідає вимогам справедливості при застосуванні покарання, оскільки певним чином відображає співрозмірність злочину та кари;

г) по-четверте, втіленням принципу невідворотності виконання покарання є те, що засуджені до довічного позбавлення волі мають зазнавати відповідних правообмежень, притаманних цьому виду покарань, протягом щонайменше 15

років до того, як у них виникне можливість клопотати про умовно-дострокове звільнення чи помилування;

г) по-п'яте, реалізація принципу законності полягає у тому, що КВК ставить обмеження прав і свобод засуджених до довічного позбавлення волі в певні межі й зобов'язує всіх суб'єктів процесу виконання – відбування цього покарання дотримуватись вимог законодавства, тобто їх поведінка має відповідати запропонованій законодавчій моделі соціально-правової природи цього покарання [8, с. 157–159].

Зокрема, відповідно до ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. При цьому ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом, так що право кожного на повагу до його гідності належить до особистих невід'ємних прав людини, навіть більше, без визнання його з боку держави і забезпечення належного рівня захисту людина не може бути рівноправним членом суспільства. Саме тому Конституція України гарантує його слідом за проголошенням рівності закріплених у ній прав і свобод людини і громадянина.

У зв'язку з цим держава має не лише утримуватися від посягання на гідність особи, а й зобов'язана забезпечити дієвий захист усім особам від таких посягань з боку третіх осіб, враховуючи, що як етична і правова категорія, гідність містить усвідомлення особою і оточенням факту володіння нею сукупністю певних моральних і інтелектуальних властивостей, а також її повагу до самої себе, саме тому гідність особи визначається не лише самооцінкою суб'єкта, а й його об'єктивною оцінкою іншими людьми. Проте незалежно від останньої і в тих випадках, коли особа через хворобливий психічний стан не здатна до соціально усвідомленої поведінки, її гідність охороняється державою. Саме тому ч. 2 ст. 28 Основного закону України закріплює, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Ця конституційна норма відтворює відповідні положення ст. ст. 3,

5 Загальної декларації прав людини, ст. 7 Міжнародного пакту про громадські та політичні права, Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, іншим міжнародно-правовим актам та зарубіжній практиці [9].

3. Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження, не знає винятків, а тому не допускає порушень й у період війни або іншого надзвичайного стану, що прямо зазначено в ч. 2 ст. 64 Конституції України. Така абсолютна заборона підтверджує, що право, гарантоване цією статтею, втілює одну з основоположних цінностей демократичної держави. У ч. 2 ст. 28 Основного закону України названі основні категорії, які містять градацію жорстокості поводження з людиною або її покарання. Разом з цим варто зауважити, що тлумачення категорій має здійснюватися з урахуванням інших загальноновизнаних міжнародних стандартів, а також практики Європейського суду з прав людини.

При цьому необхідно також враховувати, що в деяких випадках, прямо визначених у законі, компетентні державні органи мають право ухвалювати рішення та вчиняти певні дії, які хоча й спричиняють особі моральні або фізичні переживання та страждання, проте ґрунтуються виключно на законі і обумовлюються необхідністю досягнення соціально значущої мети. Саме тому ці дії та рішення не можуть бути визнані як такі, що принижують гідність особи. Особливо це стосується сфери кримінального судочинства з питань, що стосуються призначення та процесу виконання – відбування цього покарання.

4. Відповідно до частини 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту

в демократичному суспільстві. Виходячи з цього в Конституції України встановлено обмеження щодо реалізації деяких прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, у ст. 64 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. При цьому не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 58, 60, 62, 63 (йдеться про право на: рівність громадян перед законом; громадянство і його зміну; життя; повагу до гідності людини; свободу та недоторканність). При цьому варто мати на увазі, що перелік цих прав корелюється з положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також відображає прагнення захистити ті права і свободи, які мають забезпечуватися за будь-яких обставин, у тому числі під час введення надзвичайного або воєнного стану.

5. На забезпечення реалізації сімейних прав засуджених спрямовані положення ст. 111 КВК, за якими особи, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, мають право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів. Натомість засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки та виховних колоніях, дозволяються короткочасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї.

6. Міжнародні фахівці визнають, що тюремне ув'язнення (в умовах, зокрема, довічного позбавлення волі) часто завдає шкоди сімейним стосункам та порушує зв'язки з суспільством.

Водночас чоловікам і жінкам, які перебувають в умовах ізоляції, як свідчить практика, вдається зберегти зв'язки з рідними, друзями та суспільством, а це, своєю чергою, дозволяє зменшити негативні наслідки позбавлення волі і підвищує вірогідність їх реінтеграції після звільнення [10].

Навіть більше, надання допомоги у підтриманні таких зв'язків відповідає загальним інтересам:

а) засуджені відчують більшу відповідальність за свою поведінку та життя родини і готуються до звільнення;

б) робота персоналу УВП стає різноманітною та приносить більше задоволення, внаслідок чого вказані особи менше переживають про підпорядкованих засуджених;

в) родини засуджених надають та отримують необхідну підтримку, але не втрачають зв'язки з ними;

г) збереження засудженими сімейних стосунків та завчасне планування ними майбутнього життя після звільнення, знижує вірогідність того, що суспільство буде страждати від нових правопорушень з їх боку.

Міжнародні акти (МСП та ЄТП) називають такі основні механізми збереження контактів з родиною:

- 1) листи;
- 2) побачення;
- 3) телефонний зв'язок;
- 4) дозвіл відвідувати рідних або тимчасове умовне звільнення.

ЄПП у правилах 24.1-24.12 також наголошують на вельми позитивному впливі контактів ув'язнених із зовнішнім світом.

З огляду на це рекомендується дозволяти їм настільки часто, наскільки це можливо, зв'язуватись за допомогою пошти, телефону або інших засобів зв'язку з родиною, а також мають бути дозволені відвідування цих засуджених.

Саме тому засуджені до довічного позбавлення волі в Україні серед інших прав мають право одержувати один раз на місяць короткострокове побачення та один раз на три місяці тривале побачення з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки). При цьому такі контакти можуть бути обмежені

та контролювані, але це обумовлюється виключно потребою здійснення процесу виконання – відбування покарання, а також необхідності підтримувати порядок, безпеку, запобігати злочинам і захищати жертв злочинів, проте водночас має забезпечувати мінімальний рівень контактів засуджених із зовнішнім світом.

Саме з цих міркувань на законодавчому рівні в Україні і введено правообмеження для засуджених до довічного позбавлення волі, зокрема й заборону на виїзд за межі виправної колонії, навіть у виняткових для них обставинах, про які йдеться в ст. 111 КВК [11, с. 55–64].

Висновки. Отже, виходячи з результатів проведеного аналізу змісту норм Конституції України, міжнародно-правових актів та практики виконання – відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, а також наукових підходів з означеної проблематики, варто констатувати, що на сьогодні в нашій державі повною мірою правовий статус засуджених цієї категорії відповідає як загальновизнаним міжнародним вимогам та принципам, так і позитивній зарубіжній практиці, а тому розширення прав, законних інтересів і основоположних свобод вказаних осіб є суспільно небезпечним як з огляду великої вірогідності вчинення цими засудженими нових злочинів при виїзді за межі колонії, так і з урахуванням необхідності захисту та охорони інтересів інших осіб (зокрема, потерпілих від злочинів), суспільства та держави, а також загалом для забезпечення національної безпеки України.

Саме тому будь-які спроби політиків, суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України), науковців та інших осіб розширити законні права засуджених до довічного позбавлення волі в сьогоденні слід оцінювати та кваліфікувати як маргіналізм та спробу дестабілізувати правопорядок у нашій державі, а також як створення ще одного з джерел посягань на національні інтереси нашої держави.

Список використаних джерел

1. Чеботарьова Ю. А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.99.08. Харків, 2005. 22 с.

2. Кримінально-виконавче право України : підручник / за заг. ред. проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2010. 752 с.
3. Застосування в Україні заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, позбавлених волі: правові підстави, теорія і практика : навч. посіб. / за заг. ред. проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПД Галяк Ж.В.; друкарня «Волиньполіграф» ТМ, 2020. 696 с.
4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2011. 456 с.
5. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Донецьк, 2011. 55 с.
6. Лисодєд О. В. Закріплення міжнародних та європейських стандартів поведіння із засудженими у кримінально-виконавчому законодавстві України (на прикладі Закону України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 30. С. 64–76.
7. Автухов К. А., Гель А. П., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 432 с.
8. Колб О. Г. Про деякі концептуальні засади виконання покарань у виді позбавлення волі. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1 (15). С. 157–159.
9. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах : монографія. Київ : Дакар, 2018. 514 с.
10. Akers R. I. *Deviant behavior. A social learning approach and ed.* Belmont : Wadsworth, 1977. 436 p.
11. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Сучасна політика у сфері виконання покарань України: зміст та особливості. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 55–64.

Kolb O.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Professor of the Department of Criminal Justice,
State Tax University, Irpin, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1792-4739;

Levchenko Yu.,

PhD in Law, Professor,
Head of the Department of Criminology
and Criminal and Executive Law,
National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1124-9517

MARGINALISM OR HUMANISM – MODERN APPROACHES TO ENSURING THE RIGHTS OF THOSE SENTENCED TO LIFE IMPRISONMENT IN UKRAINE: THE THEORETICAL AND LEGAL ASPECT OF THE ISSUE

This scientific article clarifies the socio-normative nature of the legal status of those sentenced to life imprisonment, and also determines the influence of existing marginal groups (politicians, subjects of legislative initiative, scientists, practitioners, etc.) on the process of execution - serving this type of criminal punishment.

In particular, it was established that life imprisonment is applied by the court only in exceptional cases, when the purpose of punishment established in the Criminal Code of Ukraine cannot be achieved by other means of criminal law influence defined in the law.

Based on this, a special status of those sentenced to life imprisonment has been established at the legislative level, which provides for such legal restrictions that are not characteristic of other types of punishments associated with the isolation of persons guilty of crimes.

On the basis of the study of the content of national legal acts, the corresponding norms of international law, practice and theoretical studies, it was established that today the legal status of persons sentenced to life imprisonment, as well as the process of execution - serving this criminal punishment in full meets the requirements of civilization, the best foreign approaches and in general the socio-legal nature of the specified subjects of criminal-executive legal relations.

It has also been proven that any attempts by politicians and other subjects of the formation and implementation of the criminal law policy of Ukraine, including people's deputies and scientists, should be regarded as the marginalization of the execution process - the serving of a sentence in the form of life imprisonment and the creation of another source that encroach on the national security of Ukraine.

Key words: marginalization, humanism; execution process – serving sentences, Legal Status, sentenced to life imprisonment, purpose of punishment, legal restrictions.

References

1. Chebotarova, Yu. A. (2005), *Legal status of those sentenced to imprisonment*, Abstract of Ph.D. thesis, Kharkiv.
2. Dzhuzha, O. M., etc. (2010), *Criminal law of Ukraine : textbook*, Atika, Kyiv.
3. Kolb, O. H., etc. (2020), *Application of measures of physical influence, special means and weapons to convicts deprived of liberty in Ukraine: legal grounds, theory and practice: training. manual*, SPD Hadiak Zh. V. ; drukarnia «Volynpolihraf» TM., Lutsk.
4. On the application of the Constitution of Ukraine in the administration of justice : resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated November 1, 1996 No. 9: *Resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine in criminal cases*, PALYVODA A. V., Kyiv.
5. Review of decisions of the European Court of Human Rights (2011), Donetskyi Memorial, Donetsk.
6. Lysodied, O. V. (2015), "Consolidation of international and European standards of treatment of convicts in the criminal law of Ukraine (on the example of the Law of Ukraine dated April 8, 2014, No. 1186-VII)", *The issue of fighting crime*, Vol. 30, pp. 64–76.
7. Avtukhov, K. A., Hel, A. P. and Yakovets, I. S. (2020), *Criminal law of Ukraine. Academic course : textbook*, Yurinkom Inter, Kyiv.
8. Kolb, O. H. (2021), "On some conceptual principles of execution of punishments in the form of deprivation of liberty", *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, No. 1 (15), pp. 157–159.
9. Puzyrov, M. S. (2018), *Comparative analysis of the execution of a sentence in the form of imprisonment for a certain period in Ukraine and foreign countries : a monograph*, Dakor, Kyiv.
10. Akers, R. I. (1977), *Deviant behavior. A social learning approach and ed*, Wadsworth, Belmont.
11. Kolb, O. H. and Duchyminska, L. M. (2020), "Modern policy in the field of execution of punishments of Ukraine: content and features", *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, No. 1 (11), pp. 55–64.

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4565-8968

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ ОСІБ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті здійснено висвітлення правових засад організації праці осіб, які утримуються в установах виконання покарань. Розглянуто сутність конституційного права особи засудженого на працю. Визначено працю як засіб виправлення та ресоціалізації засудженого. Проаналізовано правові засади суспільно корисної праці засуджених. Визначено функції суспільно корисної діяльності засуджених осіб, принципи залучення засуджених до суспільно корисної праці. Встановлено умови праці засуджених до обмеження волі. Проаналізовано чинне законодавство України у розрізі обов'язковості залучення засуджених осіб до праці; перелік робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених; вимоги до оплати праці, тривалості робочого тижня, розміру заробітної плати; залучення до праці на безоплатній основі; пенсійне забезпечення засудженої особи. Зроблено висновки про необхідність подальшого реформування пенітенціарної системи щодо забезпечення засуджених правом займатися трудовою діяльністю відповідно до здібностей, бажання та справедливої оплати праці.

Ключові слова: *праця, праця засуджених, трудова діяльність, трудовий договір, установа виконання покарань, суспільно корисна праця, функції праці, умови праці, залучення до праці, оплата праці, пенітенціарна система в Україні, євроінтеграція.*

Постановка проблеми. Україна як демократична, правова соціальна держава, ставши на шлях євроінтеграції, потребує продовження реформування всіх галузей життєдіяльності суспільства. Особливої уваги у процесі трансформації приділяється сфері виконання покарання. Права осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та утримуються в установах виконання покарань (далі – УВП), разом з правами інших громадян захищені Конституцією України та міжнародним законодавством у сфері захисту прав людини. Серед основоположних прав людини є

право на працю. Праця, до якої залучаються засуджені особи, є необхідною складовою досягнення мети відбування покарання – виправлення особи та її ресоціалізація. Праця як засіб виправлення та ресоціалізації засудженої особи визначена нормами ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК). Сумлінне виконання своїх трудових обов'язків враховується при застосуванні до засудженого умовно-дострокового звільнення відбування покарання. Тому суспільно корисна праця, до якої залучаються засуджені особи, сприяє зменшенню злочинності. З огляду на реформи, що торкнулися пенітенціарної системи в Україні, правове регулювання організації праці осіб, які утримуються в УВП, є актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження праці осіб, які перебувають в УВП, з точки зору її правового регулювання проводилися такими вченими: І. Г. Богатирьовим, О. О. Бубликом, Л. Ю. Величко, Т. А. Денисовою, О. М. Джужею, Т. В. Дуюновою, В. В. Жернаковим, І. Л. Жуком, А. Ф. Зелінським, І. Б. Калініною, О. М. Кревсуном, О. В. Лисодедом, О. М. Неживцем, М. С. Пузирьовим, А. Х. Степанюком, С. О. Стефановим, Ю. М. Ткачевським, С. В. Царюком, І. С. Яковцем, М. М. Яцишиним та ін. Право засудженого на працю в контексті міжнародного та національного законодавства вивчали такі науковці, як Шумна Л. П., Денисенко К. В., Олійник В. С., Сікун А. М. Правову природу засуджених до позбавлення волі досліджував Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Особливості забезпечення конституційного права на працю засуджених до позбавлення волі та засуджених довічно вивчала Дуюнова Т. В. Окремі питання залучення до праці засуджених до позбавлення волі досліджувалися в наукових працях Шкути О. О. Проте, зважаючи на значний внесок у дослідження вказаної теми, питання, що стосується правового регулювання організації праці засуджених, потребує подальшого розгляду.

Мета статті – на основі теоретико-методологічного аналізу чинного законодавства визначити правові засади організації праці осіб, які утримуються в установах виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Праця є визначним фактором життєдіяльності людини. Вона є вольовою діяльністю, спрямо-

ваною на створення матеріальних цінностей. Лише вона формує в людині спроможність задоволення своїх матеріальних потреб. Загалом працю потрібно розглядати не лише як засіб біологічного розвитку людини, а як інструмент, використання якого сприяє постійному розвитку особистості, формує її потреби, сприяє підвищенню рівня здібностей, навичок та вмінь їх використання [1, с. 112].

Трудова діяльність людини є невід'ємною частиною буття, її прояви змінювалися залежно від історичних, економічних та соціальних умов. Неоднорідність і складність терміну «праця» обумовлює потребу постійного дослідження його різних сторін, деякі прояви яких вивчають фахівці у сфері права і соціології, філософії та економіки [2, с. 60].

Згідно зі ст. 43 Конституції України правом на працю наділені всі громадяни [3]. А згідно з нормами ч. 1 ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України засуджені мають право на оплачувану працю [4]. З огляду на тему дослідження, працю слід розглядати у розрізі суспільно корисної діяльності, адже праця засуджених осіб має особливе призначення, тобто спрямована на виконання певних функцій, які стосуються таких аспектів:

- виховного (як засіб виправлення і перевиховання засуджених, використання якого сприяє формуванню особистості);
- економічного (праця засуджених спрямована як на особисту користь, так і на користь суспільства);
- соціального (сприяє створенню умов, за яких засуджений після звільнення може за нормальних умов повернутися до соціуму);
- оздоровчого (створює умови для збереження здоров'я засуджених осіб з огляду на негативний вплив бездіяльності, що викликає повну деградацію особистості).

Спираючись на норми міжнародного права як правової основи організації праці осіб, що утримуються в УВП, слід вказати на ст. 71 Мінімальних стандартних правил поведіння з в'язнями, в яких зазначено про необхідність виконання засудженими трудової діяльності відповідно до наявних психічних та фізичних здібностей, які засвідчує лікар [5].

Чинне законодавство України передбачає залучення засуджених до суспільно корисної праці на основі розподілу за віковою, статевою ознакою, з урахуванням стану здоров'я, спеціальності та наявних виробничих потужностей. Виробничими потужностями вважаються підприємства та майстерні, місцем розташування яких є територія УВП, або підприємства як державної, так і інших форм власності, де адміністрацією УВП створені умови з охорони та ізоляції.

Залучення осіб, які утримуються в УВП, до праці відбувається на основі визначних загальних принципів:

- законності, що передбачає дотримання засудженими та адміністрацією УВП норм трудового права;
- гуманізму, що вбачається у здійсненні охорони трудових прав засуджених, дотриманні техніки безпеки, виробничої санітарії, охорони праці жінок та матерів-годувальниць;
- індивідуалізації праці, що передбачає організацію праці в УВП лише на її території та дотримання індивідуального підходу залучення до праці [6, с. 136–142].

Організація праці осіб, які утримуються в УВП, продиктована вимогами сучасності дотримання певних принципів залучення засуджених до суспільно корисної праці, а саме:

- виробнича діяльність УВП підпорядковується виправленню засуджених як одного з основних завдань виконання покарання;
- праця є обов'язком засудженого, проте примусова праця – виключається;
- праця має поєднуватися із професійним навчанням;
- праця має бути належно оплаченою;
- умови праці в УВП мають бути подібними до умов праці, прийнятих на свободі;
- встановити розумну тривалість робочого часу, аби залишити час на інші заняття [7, с. 77–79].

Характеризуючи кожен з принципів організації праці осіб, які утримуються в УВП, маємо вказати на законодавче закріплення їх реалізації. У контексті розкриття сутності поняття «суспільно корисна праця» стосовно засуджених осіб, які утримуються в УВП, зазначимо, що її застосування до засуджених має важливе значення. Ця категорія закріплена в чинному законо-

давстві України, а її використання регламентоване нормами ч. 3 ст. 6 КВК України, у яких суспільно корисну працю визначено засобом виправлення і ресоціалізації засуджених [4]. Добровільність залучення до праці засуджених осіб визначають норми ч. 1 ст. 118 КВК України. Причому обов'язковість залучення до праці передбачена ч. 2 ст. 118 КВК України, що обумовлено наявністю заборгованості за виконавчими документами.

Слід звернути увагу на індивідуалізацію залучення до праці осіб, які утримуються в УВП. Критеріями виконання цього принципу є залучення до праці з урахуванням: наявних виробничих потужностей установи, статі, віку, працездатності, стану здоров'я, спеціальності засудженого. Позитивним моментом у процесі організації праці засуджених є визначення в нормативно-правових актах переліку робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених. Такі вимоги містяться у Розділі XVII Правил внутрішнього розпорядку УВП, як роботи: в адміністративних будівлях; розплідниках, де відбувається розведення службових собак; у приміщеннях з розміщеною зброєю, спеціальними засобами, системою сигналізації, контролю, службовою документацією; роботах, пов'язаних з устаткуванням для розмноження документів, радіотелеграфною і телефонною технікою; роботах, виконання посадових обов'язків на яких передбачає здійснення обліку, зберігання (видачу) лікарських засобів, а також речовин, які можуть викликати отруєння або є вибухонебезпечними; роботах з обслуговування й ремонту технічних засобів охорони і нагляду та ін. Серед посад, які не можуть обіймати засуджені особи, вказано такі: продавець, бухгалтер-операціоніст, касир, завідувач продовольчих та речових складів, комірник; фотограф (крім засуджених до обмеження волі), зубопротезист, водій легкових та оперативних автомобілів і мотоцикліст; медичний працівник. Також обмеження стосується посад з підпорядкуванням їм вільнонайманих працівників [9].

Аналізуючи правовий аспект організації праці осіб, які утримуються в УВП, слід зазначити, що вимоги щодо оплати праці відповідно до її кількості і якості визначено ч. 1 ст. 120 КВК України, а також Інструкцією про умови праці та заробітну

плату засуджених (далі – Інструкція) до обмеження волі або позбавлення волі, якою здійснюється регулювання норми і системи оплати праці, норми праці та розцінки. Зокрема, важливою нормою є залучення засуджених осіб до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, про що вказано у п. 2.1 Розділу II Інструкції [4; 8].

Щодо тривалості робочого тижня для осіб, які утримуються в УВП, то її норми регулюють пункти 4.1.2, 4.1.5 Інструкції, згідно з якими обмеження загальної тривалості праці впродовж тижня становить 40 годин (для дорослих осіб), 24 години (для осіб віком 15–16 років), 36 годин (для осіб віком 16–18 років), причому на встановлені вимоги не впливає кількість робочих днів на тиждень або позмінний графік праці. Суперечливою нормою у законодавстві є ч. 5 ст. 118 КВК України, що встановлює можливість залучення осіб, які утримуються в УВП, до виконання робіт на безоплатній основі, тобто таких, як здійснення робіт з благоустрою колоній, а також територій, які є прилеглими до них. Також без оплати праці можлива робота, виконання якої передбачає поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжних робіт з метою забезпечення колоній продовольством [4]. Зазвичай ця норма порушується адміністрацією колоній, адже дуже зручно використовувати безоплатну працю засудженої особи у вигляді виконання робіт з благоустрою як метод покарання за будь-яку провину. У такому випадку відбувається порушення прав засуджених не лише в аспекті праці, а й порушуються права засуджених, передбачених ч. 1 п. 28 Мінімальних стандартних правил поведінки з в'язнями 1955 року, де зазначено про неможливість покарання в'язнів у дисциплінарному порядку роботою з обслуговування самого закладу [10; 11, с. 121].

У контексті дослідження слід вказати й на суму заробітної плати праці осіб, які утримуються в УВП. Вона не може бути меншою за законодавчо встановлений мінімальний розмір заробітної плати, яка 2024 року становитиме: з 1 січня – до 7 100 грн за місяць або 42,6 грн за годину; з 1 квітня – до 8 000 грн у місячному розмірі або у погодинному розмірі – до 48 грн. Проте заробітну плату не віддають засудженому на руки, зараховують

після проведення всіх відрахувань та розрахунків на особовий рахунок (ст. 121 КВК України).

Невіддільним від права на працю є право засудженої особи на отримання пенсії, яка є логічним наслідком трудової діяльності. Так, нормами ч. 1 ст. 122 КВК України врегульовано питання, що стосується права засудженого, залученого до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Тоді як на основі ч. 2 ст. 122 КВК України засуджені особи наділені правом на призначення і отримання таких видів пенсії: за віком, за інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення [4].

Щодо обсягу пенсії засудженого, то після відшкодування всіх витрат на утримання засудженого, відповідно до Порядку відшкодування вартості витрат на утримання засуджених в установах виконання покарань, вона становить не менш як п'ятдесят відсотків пенсії, зарахованої установою за місцем відбукання покарання на особовий рахунок засудженого.

Отже, проаналізувавши правові засади організації праці осіб, які утримуються в УВП, ми з'ясували, що засуджені особи мають рівні права з іншими членами суспільства, але з поправками на умови виконання покарання та законодавчо встановлені обмеження.

Висновки. Як бачимо, незважаючи на законодавчо врегульовані аспекти захисту прав засуджених щодо організації праці, відкритим залишається питання про істинне бажання осіб, які утримуються в УВП, працювати, адже вони не мають можливості займатися справою, яка їм подобається, здебільшого виконують безоплатні види робіт, унаслідок чого праця сприймається покаранням, тому не сприяє виправленню та ресоціалізації. Розкривши правові засади організації праці осіб, які утримуються в УВП, вважаємо, що в рамках проведення подальших реформ у пенітенціарній сфері слід звернути особливу увагу на забезпечення засуджених правом займатися трудовою діяльністю відповідно до здібностей, бажання та справедливої оплати праці. Саме в такому випадку можливо досягнути основної мети виконання покарання – виправлення засудженого та сприяння ресоціалізації після звільнення.

Список використаних джерел

1. Шкута О. Окремі питання залучення до праці засуджених до позбавлення волі. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. Київ, 2016. № 1. С. 111–118.

2. Гетьманцева Н. Поняття та сутність праці як правової категорії. *Підприємництво, господарство і право. Серія: Трудове право*. Київ, 2016. № 7. С. 60–65.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

5. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими: від 30 серпня 1955 р. № 995-212. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 16.10.2023).

6. Почанська О. С. Зміст і співвідношення правових принципів, спрямованих на забезпечення та захист прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Європейські перспективи. Серія: Цивільне, підприємницьке, господарське та трудове право*. 2020. № 3. С. 136–141.

7. Яцишин М. М. Місце і роль праці засуджених у процесі виконання кримінальних покарань (історико-правовий аспект). Актуальні питання реформування правової системи України (трудове право та право соціального захисту): матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 25–26 травня 2012 р.). Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2012. С. 77–79.

8. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

9. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України від 07.03.2013 № 396/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#top> (дата звернення: 17.10.2023).

10. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими: від 30 серпня 1955 р. № 995-212. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 18.10.2023).

11. Шумна Л., Денисенко К., Олійник В., Сікун А. Праця засуджених як право чи обов'язок в контексті міжнародного та національного законодавства. *National law journal: theory and practice*. 2019. № 8. С. 118–122.

Olefir L.,

PhD in Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Formation and Development Professional Competence of the Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, Institute of Professional Development, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968

LEGAL BASIS OF ORGANIZING THE WORK OF PERSONS HELD IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

Ukraine as a democratic, legal social state on the path to European integration, needs to reform all sectors of society. Particular attention in the transformation process is paid to the penitentiary system. The rights of persons who have committed a criminal offense and are held in penitentiary institutions (hereinafter – PIs), along with the rights of other citizens, are protected by the Constitution of Ukraine and international human rights law. Among the fundamental human rights is the right to work. In its turn, the work that convicted persons are involved in is a necessary component of achieving the goal of serving a sentence – the correction of a person and his or her resocialization. Labor is a significant factor in human life. It is a volitional activity aimed at creating material values. Labor as a means of correction and resocialization of a convicted person is defined by the provisions of Article 6 of the Criminal and Executive Code of Ukraine (hereinafter – the CEC). The conscientious performance of their labor duties is taken into account when applying for conditional early release of a convicted person. Therefore, socially useful labor, which convicted persons are involved in, helps to reduce crime. Given the reforms that the penitentiary system in Ukraine has undergone, legal regulation of the organization of work of persons held in PIs is an actual issue of the day.

The article highlights the legal basis for organizing labor of persons held in penitentiary institutions. The essence of the constitutional right of a convicted person to work is considered. Labor is defined as a means of correction and resocialization of a convict. The legal basis of socially useful work of convicts is analyzed. The functions of socially useful activities of convicted persons are defined. The principles of involving convicts in socially useful work are defined. The author establishes the working conditions for those convicted to restraint of liberty. The author analyzes the current legislation of Ukraine in terms of the obligation to involve convicted persons in labor; the list of jobs and positions in which it is prohibited to use convicts; requirements for remuneration, working week, and salary; involvement in labor on a free basis; and pension provision for convicted persons. The author draws conclusions about the need for further reform of the penitentiary system in terms of ensuring that convicts have the right to engage in labor activity in accordance with their abilities, desire and fair remuneration.

Key words: labor, work of convicts, labor activity, labor contract, penitentiary institution, socially useful work, labor functions, working conditions, involvement in work, remuneration, penitentiary system in Ukraine, European integration.

References

1. Shkuta, O. (2016), "Specific issues of involvement of prisoners in labor", *Scientific Journal of the National Academy of Prosecution of Ukraine*, Kyiv, No. 1, pp. 111–118.
2. Hetmantseva, N. (2016), "The concept and essence of labor as a legal category", *Entrepreneurship, economy and law. Series: Labor law*, Kyiv, No. 7, pp. 60–65.
3. Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine dated 28 June 1996 No. 254к/96-ВР, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 30, Art. 141.
4. Ukraine (2004), "The Criminal and Executive Code of Ukraine : Law of Ukraine dated 11 July 2003 No. 1129-IV", *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 3–4, Art. 21.
5. The UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: dated 30 August 1955 No. 995-212, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (accessed at 16 October 2023).
6. Pochanska, O. S. (2020), "Content and correlation of legal principles aimed at ensuring and protecting the rights and freedoms of citizens sentenced to imprisonment in Ukraine", *European perspectives. Series: Civil, Business, Commercial and Labor Law*, No. 3, pp. 136–141.
7. Iatsyshyn, M. M. (2012), "The place and role of prisoners' labor in the process of execution of criminal sentences (historical and legal aspect)", *Current issues of reforming the legal system of Ukraine (labor and social protection law): materials of the IX International scientific and practical conference* (Lutsk, 25–26 May 2012), Volyn regional printing house, Lutsk, pp. 77–79.
8. Ukraine (2018), On Approval of the Internal Regulations of Penitentiary Institutions : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 28 August 2018 No. 2823/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (accessed at 17 October 2023).
9. Ukraine (2013), On Approval of the Instruction on Working Conditions and Salaries of Persons Sentenced to Restriction of Liberty or Imprisonment : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 07 March 2013 No. 396/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#top> (accessed at 17 October 2023).
10. The UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: dated 30 August 1955 No. 995-212, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (accessed at 18 October 2023).
11. Shumna, L., Denysenko, K., Oliinyk, V. and Sikun, A. (2019), "Work of convicts as a right or obligation in the context of international and national legislation", *National law journal: theory and practice*, No. 8, pp. 118–122.

Снітко М. Є.,

ад'юнкт,

Пенітенціарна академія України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-5018-1220

ФУНКЦІЇ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ І СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ

У статті розглянуто функції режиму виконання і відбування кримінальних покарань у виправних колоніях та слідчих ізоляторах. Наголошено, що функції режиму виконання і відбування кримінальних покарань у виправних колоніях та слідчих ізоляторах є дуже важливими для забезпечення ефективності їх діяльності та безпеки. Вказано, що режим містить у собі низку основних функцій, які спрямовані на досягнення мети виконання покарання - виправлення, ресоціалізацію засуджених та ув'язнених, соціальну адаптацію осіб, які звільнені з виправних колоній та слідчих ізоляторів.

Ключові слова: *установа виконання покарань, виправна колонія, слідчий ізолятор, засуджений, ув'язнений, правовий статус, покарання, режим, функції режиму виконання та відбування покарань, виправлення, ресоціалізація, запобігання.*

Постановка проблеми. На сьогодні Державна кримінально-виконавча служба України потребує реформування всіх органів і установ цієї системи з урахуванням міжнародного досвіду діяльності пенітенціарних установ. Одним з показників цього напрямку є ухвалення розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року «Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження організаційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» [1]. Якщо брати до уваги проблеми, які обумовили ухвалення цієї стратегії, то слід зазначити, що недостатній обсяг фінансування не дає змоги повноцінно реалізовувати політику і реформувати сферу виконання кримінальних покарань, застарілість та зношеність ресурсної бази установ виконання покарань, невідповідність європейським стандартам умов тримання, медичного та матеріально-технічного забезпечення засуджених та осіб, взятих під варту, не дають змоги застосувати до осіб, які

утримуються у виправних колоніях та слідчих ізоляторах, усіх засобів виправлення і ресоціалізації. Особливо, на нашу думку, це пов'язано з таким засобом, як режим виконання та відбування покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти реформування кримінально-виконавчих правовідносин у сфері забезпечення режиму виконання та відбування покарань розглядали такі науковці, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, А. О. Галай, Т. А. Денисова, О. М. Джу́жа, С. В. Зливко, І. В. Іваньков, О. Г. Колб, І. М. Копотун, Р. М. Підвисоцький, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. Однак певні питання захисту та реалізації режиму тримання у виправних колоніях і слідчих ізоляторах досі залишаються невирішеними.

Формулювання мети. Метою статті є аналіз функцій режиму виконання та відбування кримінальних покарань у виправних колоніях і слідчих ізоляторах.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК), а саме статтею 11 КВК «Види органів і установ виконання покарань», до видів установ виконання покарань належать:

1. *Арештні дома.* Арештні дома – це вид установи виконання покарань, у якій виконується покарання у вигляді арешту на строк від одного до шести місяців, тримаються повнолітні особи, а також неповнолітні, яким на момент постановлення вироку виповнилося шістнадцять років і які засуджені за кримінальні проступки. Тимчасово, до створення арештних домів, особи, засуджені до арешту, відбувають покарання у слідчих ізоляторах за місцем засудження. Варто зазначити, що цей вид покарання вважають не потрібним або таким, що потребує суттєвого реформування.

2. *Кримінально-виконавчі установи.* Кримінально-виконавчі установи – це вид установ виконання покарань, у яких засуджені відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк та обмеження волі. Згідно з ч. 3 ст. 11 КВК кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи: відкритого типу (далі – виправні центри) та установи

закритого типу (далі – виправні колонії). Своєю чергою виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки.

3. *Спеціальні виховні установи* (далі – виховні колонії). Виховні колонії – це вид установ виконання покарань виховно-реабілітаційного характеру, які призначені для перевиховання неповнолітніх осіб, які засуджені до позбавлення волі на певний строк. Згідно зі статтею 19 КВК виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно засуджених неповнолітніх і на види за рівнями безпеки не поділяються. Вони є установами закритого типу, в яких здійснюється ізоляція неповнолітніх на строк, визначений вироком суду.

4. *Слідчі ізолятори*. Слідчий ізолятор – це вид установ виконання покарань призначений для утримування осіб, щодо яких було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на будь-якій стадії кримінального судочинства [2]. Це виключний перелік установ виконання покарань, який зазначений в ЗУ «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та КВК [2; 3].

Однак законодавство не зовсім встигає змінюватись з урахуванням функцій, які виконують установи виконання покарань в умовах сьогодення.

Так існують установи виконання покарань, які виконують і функції слідчих ізоляторів, і функції виправних колоній, так звані поліфункціональні установи, наприклад Державна установа «Новгород-Сіверська установа виконання покарань (№ 31)», що виконує функцію слідчого ізолятора і виправних колоній максимального рівня безпеки, де утримуються ув'язнені та засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, і ті категорії утримуються в приміщеннях камерного типу. Саме тому ми і будемо розглядати функції режиму в так званих поліфункціональних установах виконання покарань, де утримуються засуджені та ув'язнені [4].

Слово «режим» має французьке походження «*regime*». В юридичній науці доктринального визначення режиму не має, проте зазвичай його розглядають з декількох точок зору. По-перше, режим це певні умови, реально існуючого

або необхідного для забезпечення роботи, функціонування або існування чого-небудь. По-друге, режим виступає як сукупність правил, заходів для досягнення якої-небудь мети. По-третє, режим визначає становище або положення, статус кого-небудь або чого-небудь. По-четверте, режим – державний устрій, сукупність заходів, методів, способів здійснення влади. По-п'яте, режим – це строго встановлений розпорядок життя людини чи суспільства.

Якщо брати до уваги режим виконання покарання, то слід зазначити наступне, що режим під час відбування покарання означає уклад або спосіб життя засудженим та властивий ув'язненим і відображає зміст цього покарання або запобіжного заходу, а саме регулювання нормами права порядок ув'язнення або виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк та спрямовує режимні заходи на запобігання вчиненню нових правопорушень в установах виконання покарань і забезпечення правопорядку та безпеки в середовищі засуджених і ув'язнених.

До таких заходів науковці відносять: по-перше, організацію суворого контролю. Засуджені та ув'язнені перебувають під постійним наглядом та охороною з боку представників адміністрації установи, вони зобов'язані дотримуватись режимних норм, суворої дисципліни і правил розпорядку дня.

По-друге, регулярні огляди та обшуки ув'язнених і засуджених. На території установ виконання покарань та осіб, які заходять до установи, адміністрація установ виконання покарань постійно проводять огляди і обшуки для виявлення заборонених предметів, наркотиків та інших матеріалів, які можуть порушити безпеку в установі.

По-третє, контроль спілкування. Персонал установи контролює спілкування ув'язнених з іншими ув'язненими, засудженими, відвідувачами та зовнішнім світом. Застосовуються технічні засоби контролю, такі як камери спостереження та перегляд кореспонденції тощо.

По-четверте, проведення інструктажів та роз'яснювальної роботи. Засудженим та ув'язненим регулярно надаються інструкції щодо дотримання порядку і безпеки, а також

роз'яснюють їх права та обов'язки під час перебування в установах виконання покарань.

По-п'яте, організацію роботи та навчання. Засуджених і ув'язнених залучають до роботи та навчання в установі, що сприяє зайнятості і позитивному розвитку, також проведення спеціальних програм, які можуть містити тренінги з питань соціальної адаптації, здоров'я та навичок працевлаштування.

По-шосте, використання стягнень за порушення режиму. Застосування дисциплінарних стягнень до порушників режиму відбування покарання. Слід зазначити, що поміщення в карцер, дисциплінарний ізолятор чи одиночну камеру є крайнім дисциплінарним заходом і застосовуються лише у виняткових випадках, коли інші заходи впливу безуспішні.

Саме в режимі відбування покарання ґрунтується специфіка правового статусу засудженого на певний строк та ув'язненого, що суттєво обмежує його суб'єктивні права та накладає на нього низку обов'язків. Аналізуючи Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими, слід зазначити, що «Режим, ухвалений в установі, повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на свободі та сприяти формуванню та усвідомленню людської гідності себе і оточення» [5]. Режим напряду залежить від ступеня тяжкості покарання та небезпеки, яку представляє засуджений та ув'язнений для себе та оточення, та небезпеки його у разі вчиненні втечі. У його рамках застосовуються всі засоби впливу на засуджених та ув'язнених як карального, так і виправного характеру протягом усього терміну відбування та виконання покарання.

У КВК уперше на законодавчому рівні сформульовано чітке визначення режиму у виховних та виправних колоніях. Згідно з ч. 1 ст. 102 КВК: «Режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених» [2].

З цього слід зазначити, що, на думку науковців Пенітенціарної академії України, режим є структурним управлінським елементом системи засобів виправлення засуджених або з точки теорії управління є цілою підсистемою. Структурний елемент системи створюється для виконання певної функції, а саме функції режиму виявляють його сутність і призначаються для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засудженого та ув'язненого. Тому з вищезазначеного слід зауважити, що основною функцією режиму є виправна, також не менш важлива така функція, як забезпечення ефективного застосування заходів виправного впливу. Обидві ці функції здійснюються за допомогою різних елементів режиму, що обмежують рамки дозволеної поведінки засуджених та наділяють їх особливими правами. Режиму, на відміну інших засобів виправлення та ресоціалізацію на засуджених, властива і каральна функція.

Усі функції режиму взаємопов'язані між собою. Кожна з них, здійснюючись самостійно, створює одночасно умови для успішної реалізації всієї сукупності функцій.

Виправна функція режиму, як зазвичай вважають, стосується лише засуджених, проте, на нашу думку, вона застосовується і до інших осіб, які утримуються у слідчих ізоляторах. Ця функція полягає в тому, що встановлює рамки дозволеної поведінки засудженим та ув'язненим, впливає і привчає до дисципліни, порядку, створює прагнення зміни правового статусу засудженого та ув'язненого. Засуджений за умови дотримання всіх вимог режиму може розраховувати на умовно-дострокове звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, а підсудний (ув'язнений) з урахуванням інших факторів можливості застосування до нього звільнення від відбування покарання з випробуванням. Отже, виправна функція режиму у виправних колоніях та слідчих ізоляторах – це система заходів та програм, спрямованих на реабілітацію та виправлення осіб, які перебувають в установі. Головною метою цієї функції є гарантування безпеки суспільства, зменшення рецидиву злочинності та підготовка засуджених і ув'язнених до повноцінного повернення в суспільство.

Для досягнення цих цілей використовуються різні підходи та програми, що містять:

1. Психологічну та медичну допомогу: засуджені та ув'язнені отримують можливість працювати з психологами і медичним персоналом для розв'язання особистісних проблем та покращення свого фізичного і психічного стану не тільки за рахунок держави, а й за рахунок особистих або інших осіб.

2. Професійну підготовку: засуджені отримують можливість здобути освіту чи професійну підготовку, що полегшує їх інтеграцію в суспільство після виходу із в'язниці.

3. Реабілітаційні програми: засуджені та ув'язнені беруть участь у різних програмах, що спрямовані на контроль над власною поведінкою, вироблення позитивних навичок та утвердження нового способу життя.

4. Соціальну реінтеграцію: під час перебування в установах виконання покарань засуджені отримують можливість залучатися до різних програм, що допомагають їм підтримувати, встановлювати та відновлювати соціальні зв'язки, мають змогу поліпшувати житлові умови і знаходити собі роботу тощо. Усі ці заходи та програми спрямовані на покращення поведінки і особистісного розвитку засуджених та ув'язнених, зменшення ризику повторного вчинення злочинів і підготовку їх до інтеграції у суспільство після закінчення строку покарання.

Функція забезпечення ефективного застосування заходів виправного впливу стосується не тільки засуджених, а й усіх громадян, які перебувають з тих чи інших причин в установах виконання покарання або на території та об'єктах, прилеглих до них. Слід розуміти, що адміністрація установ виконання покарань має право вимагати дотримання правил внутрішнього розпорядку, виконання встановлених у нормативних актах обов'язків не тільки від засуджених, а й від інших осіб, які з тих чи інших причин знаходяться в установах виконання покарань.

Саме тому ми вважаємо, що основні завдання забезпечувальної функції режиму виконання покарань містять:

1. Гарантування безпеки. Важливим завданням є гарантування безпеки засуджених та ув'язнених, працівників установ виконання покарань та інших осіб, які перебувають на

території установи. Це містить контроль за наявністю засуджених у відведеному їм приміщенні, запобігання незаконному вивезенню або ввезенню предметів, заборонених у всередину установи, та унеможливлення шкоди для інших осіб тощо [6]. Також, на наше переконання, потрібно звернути увагу на так званий штучний інтелект як засіб гарантування безпеки. Цей засіб можливо застосовувати в декількох напрямках, а саме: в системі моніторингу (відеоспостереження, контроль доступу та датчики руху, аналізувати відео або аудіозаписи, виявляти випадки порушень та сповіщати відповідні служби); прогнозування поведінки ув'язнених та засуджених; прогнозування потенційних проблем.

2. Інтенсифікування. Функція виконання покарань передбачає також принципи демократизації, а саме врахування прав та інтересів засуджених осіб. Забезпечення відповідних умов перебування, збереження здоров'я та безпеки засуджених, а також надання доступу до освіти та праці за потреби – це завдання забезпечувальної функції.

3. Організацію і контроль праці. Ще одним завданням забезпечувальної функції є організація та контроль за виконанням праці засудженими особами. Ця функція може містити організацію загальноосвітнього і професійно-технічного навчання для засуджених, забезпечення правильного ставлення до суспільно корисної праці, контроль за дотриманням правил і норм безпеки праці тощо. Проте на сьогодні праця не є обов'язковою для засуджених, але ставлення до неї враховується під час визначення ступеня виправлення засудженого. Засуджені до позбавлення волі, які утримуються в слідчих ізоляторах і залишені для господарського обслуговування в обов'язковому порядку, залучаються до суспільно корисної праці за вимогою адміністрації колонії безоплатно. Але такі роботи можуть стосуватися лише благоустрою колонії і прилеглих до неї територій, поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. До цих робіт можуть залучати в неробочий час не більш як на дві години на день і, як правило, по черзі з іншими засудженими [6].

Поліпшення стану із залучення засуджених до суспільно корисної праці, на нашу думку, може бути реалізовано завдяки:

- програмі професійної підготовки. Надання можливості засудженим та ув'язненим отримати навички і кваліфікацію, які допоможуть у майбутньому знайти роботу після звільнення;
- співпраці з підприємствами та роботодавцями. Сприяння можливості засудженим та ув'язненим для отримання практики або роботи на території установи або за її межами;
- розширенню підприємницьких можливостей. Зацікавлення державних, приватних та міжнародних підприємств для обладнання нових і переобладнання старих, а також будівництва нових виробничих майстерень на територіях установи для виготовлення їхньої продукції. Це сприятиме збільшенню робочих місць засудженим та ув'язненим, надання їм оплачуваної праці, а також опанування нових професій.

4. Соціалізацію та ресоціалізацію. Забезпечувальна функція виконання покарань також передбачає соціалізацію та ресоціалізацію засуджених та ув'язнених осіб, тобто підготовку їх до повернення до життя у суспільстві. Це може містити проведення різноманітних соціальних програм, психологічну та педагогічну підтримку в засуджених та ув'язнених, надання можливості підготуватися до умов адаптації, соціалізації після звільнення з виправних колоній та слідчих ізоляторів. Отже, забезпечувальна функція режиму виконання покарань є важливою для гарантування безпеки, здоров'я та прав засуджених і ув'язнених, а також підготовки їх до повернення в суспільство.

Каральна функція режиму, у межах його законодавчої регламентації, передбачає заподіяння засудженим мінімальних, морально допустимих страждань. Вона виявляється у примусовій дії вимог режиму на засуджених. Розглянута функція реалізується через ізоляцію засуджених від нашого суспільства, перебування під постійним контролем і наглядом. Не допускається вільне спілкування різних категорій засуджених та з особами, які перебувають за межами установи виконання покарань; обмежена кількість побачень, що надаються засудженим; їм забороняється порушення меж

житлових та виробничих зон установи та ін. Вимогами режиму засуджений позбавлений тих благ, які він мав до позбавлення волі на певний строк та був обмежений у задоволенні низки його матеріальних та духовних потреб.

Висновки. Як підсумок слід зазначити, що всі вищезазначені функції спрямовують засуджених та ув'язнених ставати на шлях виправлення та вияву позитивної поведінки і, як наслідок, можливість змін умов тримання, полегшення режимних вимог, надання інших благ, а також звільнення з установ виконання покарань, можливість отримати такі елементи прогресивної системи, як умовно-дострокове звільнення, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, а підсудним (ув'язненим) з урахуванням інших факторів можливості застосування до них звільнення від відбування покарання з випробуванням. Слід наголосити, що правовий статус засуджених і ув'язнених, обумовлений вимогами режиму у процесі відбування призначеного їм покарання, може змінюватися як у кращий бік, так і в гірший. Такий спосіб впливу на засуджених до позбавлення волі у пенітенціарній практиці середини минулого століття отримав назву прогресивної чи ступінчастої системи, яка в різних країнах та в різний час набирала різноманітних форм. Зі свого боку прогресивна система передбачає зміну умов відбування засудженому покарання залежно від його поведінки. Це виявляється у зміні ступеня вимог дотримання режиму.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153 р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 1. Ст. 33.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

4. Шеремета О. П., Боднар І. В., Малишенко Є. Л. Окремі питання щодо реформування системи установ виконання покарань в Україні. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2023. № 2 (19). С. 76–85.

5. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели) 17.12.2015. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prisonreform/SMRbrochures/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners_the_Nelson_on_Mandela_Rules-R.pdf (дата звернення: 01.12.2023).

6. Боднар І. В. Забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2021. № 1 (12). С. 92–102.

Snitko M.,

Post graduate,

Penitentiary Academy of Ukraine,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5018-1220

FUNCTIONS OF THE REGIME OF EXECUTION AND SERVING OF CRIMINAL SENTENCES IN PENAL COLONIES AND PRE-TRIAL DETENTION CENTERS

The article examines the functions of the regime of execution and serving of criminal sentences in penal colonies and pre-trial detention centers. The author points out that the functions of the regime of execution and serving of criminal sentences in penal colonies and pre-trial detention centers are very important for ensuring the efficiency of their activities and safety. The article points out that the regime includes a number of basic functions aimed at achieving the goal of serving a sentence - correction, re-socialization of convicts and prisoners, and social adaptation of persons released from penal colonies and pre-trial detention centers.

The article examines the types of functions and their significance. It is believed that the main purpose of the function is to reform convicted persons by forming new value orientations, and consolidating the norms of morality and law and order. It is noted that in correctional colonies and pre-trial detention centers, convicts are given the opportunity to receive education, vocational training and develop their skills. Such measures contribute to correction and prevent further illegal behavior of persons released from correctional colonies and pre-trial detention centers.

Key words: *penal institution, correctional colony, pre-trial detention center, convict, prisoner, legal status, punishment, regime, functions of the regime of execution and serving of sentences, correction, resocialization, prevention.*

References

1. Ukraine (2022), On Approval of the Strategy for Reforming the Penitentiary System for the Period up to 2026 and Approval of the Operational Plan for its Implementation in 2022–2024 : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

2. Ukraine (2003), Criminal Executive Code of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada, Kyiv.

3. Ukraine (2005), On the State Criminal Executive Service of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada, Kyiv.

4. Sheremeta, O. P., Bodnar, I. V., Malysenko E. L. (2023), "Some issues of reforming the system of penitentiary institutions in Ukraine", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law*, No. 2 (19), pp. 76–85.

5. The UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (The Nelson Mandela Rules (2015), available at: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prisonreform/SMRbrochures/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners_the_Nelson_Mandela_Rules-R.pdf (accessed at 01 December 2023).

6. Bodnar, I. V. (2021), "Ensuring security in penitentiary institutions", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law*, No. 1 (12), pp. 92–102.

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 343.9

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.02.109

Богатирьов І. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир, Україна
ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Буряк К. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри підприємництва, організації виробництва
та теоретичної і прикладної економіки,
Український державний хіміко-технологічний університет,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-6265-9706

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СІМЕЙНІЙ СФЕРІ

У статті розкрито необхідність вивчення злочинності у сімейній сфері у працях вітчизняних учених. Це можна пояснити тим, що саме кримінологічна наука досліджує таку злочинність як систему з винятково складними видами кримінальних правопорушень, що вчиняються кривдником або кривдницею в процесі їх спільного життя. Звідси виникає значна потреба в науково обґрунтованому та комплексному аналізі цієї злочинності та розробці ефективних форм і методів її запобігання, тому що сім'я постійно перебуває у суспільних відносинах з державою та її інституціями. Зазначено, що серед кримінологічних проблем злочинності у сімейній сфері в Україні на порядок денний стала проблема домашньої злочинності, яка здебільшого була і залишається найбільш латентною серед інших кримінальних правопорушень.

Ключові слова: кримінальні правопорушення у сімейній сфері, кривдник, насильство в сім'ї, подружній конфлікт.

Постановка проблеми. Через вторгнення російської федерації на територію України повністю змінився уклад життя українських сімей. Багато чоловіків стали на захист батьківщини, що спричинило розлуку з родиною та деякою

мірою незахищеність близьких; жінки з дітьми шукають прихисток за кордоном і через умови соціальних програм допомоги подовгу перебували в інших країнах; деякі родини вимушено розділені через перебування одного з подружжя на окупованій території з неможливістю її покинути, багато українців втратили роботу – усі ці фактори є викликом для підтримання стосунків, а також провокують конфлікти, які нерідко можуть переростати у кримінальні правопорушення у сімейній сфері. Для мінімізації цієї злочинності та розробки дієвого механізму боротьби з нею слід звернутися до аналізу наявних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим підґрунтям для розуміння та дослідження злочинності у сімейній сфері стали праці таких учених, як: О. І. Белова, І. П. Васильківська, В. В. Вітвіцька, Б. М. Головкін, О. І. Зазимко, О. В. Ковальова, Л. В. Крижна, М. Ю. Самченко та ін.

Формулювання мети. Метою статті є аналіз праць у сфері домашньої злочинності, які проводились вітчизняними вченими.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи стан дослідження злочинності у сімейній сфері, ми не могли обійти наукові праці вітчизняних учених, які так чи інакше стосуються цієї проблеми. Крім того, наше дослідження побудоване відповідно до певної хронології їх написання. Серед таких праць варто виділити наукове дослідження вітчизняної вченої Л. В. Крижної «Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин» (2000 р.).

Це перша наукова робота, яка була підготовлена за роки незалежності України. У ній дослідниця писала, що соціальне коріння злочинності свідчить про існування проблем в економіці, освіті, вихованні й інших різних сферах суспільного буття. Боротьба зі злочинністю не буде мати жодного сенсу без заходів, націлених на розв'язання таких проблем. І хоча сама по собі діяльність державних органів та установ з розвитку суспільного життя не ставить за головну мету зниження рівня злочинності, вона є його підґрунтям.

Серед найбільш поширених злочинів, що вчинюються у сфері сімейних відносин, авторка дослідження виділяє умисні

насильницькі злочини, що посягають на суспільні відносини, ядром яких є охорона фізичного статусу особистості (її життя, здоров'я, тілесна недоторканність) та обов'язкову ознаку об'єктивної сторони яких становить фізичне насильство над особистістю, спроба чи погроза його застосування.

До цих злочинів, на її думку, можуть бути віднесені протиправні, суспільно небезпечні діяння, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність і майно потерпілих та які фактично є наслідком неправомірного розв'язування (вирішення) конфліктів, що виникли на ґрунті конкретно-особистісних сімейно-побутових (невиробничих) відносин і були мотивовані ворожістю, заздрістю, помстою, ревнощами або хуліганськими спонукуваннями винного чи його прагненням до самоствердження, реалізації агресивних стереотипів тощо [1, с. 43, 116].

Отже, актуальність дослідження Л. В. Крижної у сфері сімейних відносин залишається актуальною проблемою і сьогодні. До того ж заслуговує на своє продовження вже в рамках чинного національного законодавства і нових видів кримінальних правопорушень, що вчиняються кривдником або кривдницею у сімейно-побутовій сфері.

Розкриваючи стан дослідження злочинності у сімейній сфері, заслуговує на звернення у процесі нашого дослідження дисертаційна праця вітчизняної вченої І. П. Васильківської «Кримінологічні аспекти сімейного виховання» (2001 р.). Цікава за змістом наукова робота розкрила недоліки сімейного виховання, яке посідає провідне місце у системі факторів, і доволі часто впливає на злочинну поведінку підлітка в сім'ї або в громадських місцях.

У цій науковій праці дослідниця дійшла висновку, що формування особистості злочинця має прямий стосунок до сім'ї з негативною морально-правовою характеристикою батьків і сім'ї з обмеженими виховними можливостями дорослих. Якщо перші перебувають у конфлікті із суспільством та досить часто виховані в них діти поповнюють ряди неповнолітніх злочинців, то інших можна умовно поділити на таких, в яких батьки не вміють належним чином виховувати

своїх дітей, і таких, де батьки не можуть у силу певних причин забезпечити дітям належні умови виховання [2, с. 16].

Проведений нами ґрунтовний аналіз дисертаційного дослідження І. П. Васильківської показав не тільки її актуальність в сучасних умовах воєнного стану в Україні, а і продуманою та прогресивною тематикою наукового пошуку, оскільки всі конфлікти, які виникають між подружжям, а потім переростають в агресію, фізичне, психологічне та економічне насильство, породжують вчинення кримінального правопорушення, яке суттєво може вплинути на виховання дитини в сім'ї.

Певної уваги заслуговує дослідження, проведене вітчизняною вченою В. В. Вітвіцькою «Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх». Ця наукова праця була успішно захищена у 2002 р., у якій науковиця, досліджуючи цю проблему, дійшла висновку, що сім'я досить часто в сучасний період не виконує покладені на неї функції. Зокрема, в економічній сфері існують проблеми працевлаштування та невивлати заробітної плати, погіршення демографічної ситуації в державі. У політичній сфері має місце відсутність механізму реалізації державної політики з охорони дитинства. У культурно-моральній сфері – відсутність належної уваги до статевого виховання дітей, недоліки сімейного виховання [3, с. 12–13].

Отже, актуальність цієї наукової роботи залишається і сьогодні, особливо під час воєнного стану в Україні, коли забезпечити безпеку дитини, тим паче в умовах окупації ворогом нашої території, дуже складно. До того ж фізичне позбавлення дитини батьківської опіки негативно може вплинути на її психологічний стан.

У 2002 році захищає дисертаційне дослідження вітчизняний учений Б. М. Головкін на тему «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень». Унікальність цієї праці полягає в тому, що науковець вперше за роки незалежності, критично переосмисливши позиції різних кримінологів з цієї проблеми, дійшов висновку, що «під зазначеними злочинами необхідно розуміти умисні насильницькі злочини проти життя й здоров'я

особи переважно ситуативного характеру, що вчиняються у сімейній сфері на ґрунті криміногенних конфліктів між злочинцем і потерпілим [4, с. 6].

Надалі дослідник розглянув кількісно-якісні показники сімейно-побутових тяжких насильницьких злочинів проти особи, довів, що рівень злочинів, про які йдеться, «залишався відносно високим, а в їх динаміці спостерігається прогресуюча тенденція до зростання. Ступінь латентності вказаної категорії злочинів відносно не високий, не перевищує 10 %» [4, с. 7]. Порівняно із даними, отриманими Б. М. Головкиним на початку 2000-х років, сьогодні латентність злочинності у сімейній сфері набагато більша, і за даними наукової школи «Інтелект» становить 35 %.

Крім цього, у згаданому нами дослідженні автор зазначає, що «серед установлених судово-слідчими органами мотивів більш ніж половина – це «неприятні стосунки» (для 51,1 % випадків вчинення кваліфікованих убивств, 53,9 % умисних убивств, 57,9 % тяжких тілесних ушкоджень). За ними йдуть помста (22,1, 23,8, 12,5 % відповідно), ревнощі (9,8, 7,9, 15,4 %) та користь (14,6, 10,9, 8,6 %). У решті випадків зафіксовано інші мотиви злочинної поведінки» [4, с. 7].

Наведене свідчить про міжособистісне, конфліктно-емоційне походження протиправної мотивації. Домінантним способом вчинення таких злочинів є завдання ударів господарсько-побутовими та підручними предметами, що були підібрані злочинцями безпосередньо на місці події. Менш поширеним способом є завдання ударів руками й ногами по всьому тілу потерпілого.

Навіть більше, на думку дослідника, типологія злочинців, які вчиняють умисні вбивства і тяжкі тілесні ушкодження внаслідок сімейно-побутових конфліктів, дає можливість з'ясувати кримінологічно значущі ознаки їх особи, простежити генезис становлення окремих типів винних, розкриває спрямованість їх поведінки у сімейних конфліктах, а тому має істотне науково-практичне значення, зокрема для розроблення системи заходів запобігання.

Отже, багатоаспектність специфічних рис сімейних конфліктів при умисних вбивствах і тяжких тілесних

ушкодженнях дозволили автору дослідження систематизувати і класифікувати їх за такими критеріями, як часовий вимір, учасники, ступінь суспільної небезпечності. За часом перебігу конфлікти поділяють на продовжувані, періодичні й одноразові. За учасниками протиборства їх можна поділити на ті, що виникають між членами сім'ї, і ті, що виникають між членами найближчого сімейно-побутового оточення [4, с. 12].

Стосовно системи запобігання злочинності поіменований учений поділяє позицію тих кримінологів (В. В. Голіни, В. Г. Лихолоба та ін.), які розглядають її на трьох взаємопов'язаних рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному. У структурі спеціально-кримінологічного запобігання виділяються такі напрями, як кримінологічна профілактика, запобігання та припинення злочинів. Індивідуальне запобігання злочинної поведінки проводиться за аналогічними напрямками з окремим виділенням віктимологічної профілактики [4, с. 13].

Цікавою роботою для нашого дослідження є наукова праця О. І. Белової «Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх», яка була захищена у 2006 р., і у якій дослідниця ґрунтовно здійснила комплексну наукову розвідку системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх. Завдяки аналізу історичного досвіду і соціальної обумовленості кримінально-правового захисту сім'ї та неповнолітніх авторка вдало запропонувала науковій спільноті підстави й принципи криміналізації цих діянь.

Шляхом визначення родового та безпосередніх об'єктів злочинів проти сім'ї та неповнолітніх учений вдалося обґрунтувати необхідність, доцільність і можливість виокремлення в Особливій частині КК України окремого розділу «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», визначити місце цього розділу в системі норм Особливої частини КК України і розробити його структуру. Завдяки аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів проти сім'ї і неповнолітніх сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ці злочини [5, с. 2].

У контексті нашого дослідження ми не могли обійти увагою наукову роботу О. В. Ковальової «Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї», яке було успішно захищене у 2008 р., де дослідниця значну увагу приділила встановленню сутності насильства в сім'ї та ролі служби дільничних інспекторів міліції у його запобіганні.

Крім того, науковиця проаналізувала форми та методи діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо запобігання насильства в сім'ї і надала характеристику взаємодії цієї служби з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та іншими підрозділами органів внутрішніх справ щодо запобігання насильства в сім'ї. Визначено основні напрями вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо запобігання насильства в сім'ї, сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вирішення зазначеного завдання.

Серед наукової новизни варто виділити таке. Насильство в сім'ї визначено як будь-яка умисна дія/бездіяльність чи погроза застосування будь-якої дії/бездіяльності фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї, який володіє значною фізичною чи психологічною перевагою стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам.

Під час використання цього визначення обов'язковим є роз'яснення значення терміна «сім'я» за допомогою переліку осіб, які входять до неї. Аналіз поняття, причин, типів (спрямованості) та видів насильства в сім'ї дозволив визначити сутність та особливості останнього. Органи та установи, які здійснюють запобігання насильства в сім'ї, авторкою класифіковано на такі, що зобов'язані здійснювати заходи із запобігання насильства в сім'ї (спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань запобігання насильства в сім'ї; служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ; органи опіки і піклування; спеціалізовані установи для жертв насильства

в сім'ї); та такі, що не зобов'язані, але можуть сприяти запобіганню насильства в сім'ї (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни) [6, с. 165–170].

Враховуючи, що на сьогодні проблемами запобігання злочинності у сімейній сфері опікується Національна поліція України та її територіальні підрозділи, наукова праця О. В. Ковальнової продовжує бути актуальною і заслуговує на увагу як науковців, так і практичних працівників поліції.

Цікавою в контексті кримінологічного аналізу злочинності у сімейній сфері є дослідження вітчизняного вченого О. І. Зазимко «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам», яка була успішно захищена вченим у 2010 р., де дослідник виклав власні результати поглибленої кримінологічної характеристики подружніх вбивств, їх детермінації та запобігання.

У роботі досліджується життя подружжя як об'єкт кримінально-правового захисту, дається поглиблена кримінологічна характеристика подружніх вбивств, їх кількісно-якісних показників, досліджується особа злочинця. Як на нашу думку, авторкою вдало визначено загальносоціальні фактори вчинення подружніх вбивств, а також групу чинників, які характеризують морально-психологічну складову взаємин конфліктуючих подружніх пар, ґрунтовно проаналізовано криміногенну ситуацію, роль потерпілого в генезисі таких злочинів, мотиви подружніх вбивств. Виходячи зі специфіки подружніх вбивств вироблено цілісне уявлення щодо оптимізації діяльності державних установ і громадських організацій із запобігання подружнім вбивствам у сучасних умовах [7, с. 6].

Актуальність дослідження О. І. Зазимко кореспондується з нашим кримінологічним аналізом злочинності у сімейній сфері, особливо коли подружня пара, проживши багато років разом, на ґрунті конфлікту вчинила тяжке кримінальне правопорушення (вбивство). Взагалі, за нашим дослідженням, тяжкі і особливо тяжкі злочини вчиняються у сімейній сфері

іноді за надуманими мотивами, зокрема серед них можна виділити: зраду, корисливість, помсту тощо.

У процесі підготовки нашого доробку ми звернули увагу на проведені у 2011 році дослідження вітчизняною вченою М.Ю. Самченко «Кримінологічна характеристика та попередження сімейному насильству щодо неповнолітніх», у якій дослідниця ґрунтовно розглянула нові наукові положення щодо запобігання насильству в сімейній сфері серед неповнолітніх.

Ця наукова праця заслуговує на увагу кримінологічної науки, оскільки впровадження аналізу кримінологічної характеристики у життя сім'ї матиме позитивний вплив на розвиток дитини в родині, зменшить конфліктність між подружжями, сформує вміння і навички, необхідні для подружжя в конкретних життєвих ситуаціях роботи з дітьми.

Крім цього, у згаданому дослідженні вчена зазначає, що насильство щодо неповнолітніх було поширено давно і достатньо широко – серед людей різних національностей, різного фінансового й соціального статусу, у сім'ях вірян і невірян. До того ж його ніяк не можна приписати сьогodнішній економічній нестабільності, оскільки домашнє насильство присутнє як у відсталих, так і в економічно розвинутих державах. Також вдало вчена диференціювала детермінанти різних видів насильства щодо неповнолітніх та обґрунтувала, що вони (різновиди) існують у двох видах: це детермінанти психічного та фізичного характеру [8, с. 6–13]. Тож проведений нами аналіз вищевказаної праці показує, що проблема запобігання сімейному насильству щодо неповнолітніх залишається актуальною і її використання тільки підсилить наше дослідження.

Висновки. Отже, зазначені нами наукові праці цінні не лише постановкою проблем, які є актуальними і сьогodні. Всі вони безумовно заслуговують на увагу, постійне їх вивчення, оскільки допомагають дослідити проблему злочинності у сімейній сфері з різних сторін наукового пізнання. До того ж наукове розуміння проблеми злочинності в сімейній сфері пояснюється позитивним впливом на її запобігання з боку суб'єктів державних і недержавних інституцій, зниженням гостроти проблеми в суспільстві та і в окремії взятій сім'ї.

Список використаних джерел

1. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 215 с.
2. Васильківська І. П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2001. 19 с.
3. Вітвіцька В. В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.
4. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 19 с.
5. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 184 с.
6. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 238 с.
7. Зазимко О. І. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
8. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 216 с.

Bohatyryov I.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Professor of the Department of Law and Law Enforcement Activity,
State University "Zhytomyr Polytechnic", Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Buriak K.,

PhD in Law,
Associate Professor of the Department of entrepreneurship,
production organization and theoretical and applied economics,
Ukrainian State University of Chemistry and Technology, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6265-9706

**THE STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH OF CRIME
IN THE FAMILY SPHERE**

The article reveals the need to study crime in the family sphere in the works of Ukrainian scientists. This can be explained by the fact that it is criminological

science that investigates such crime as a system with exceptionally complex types of criminal offenses committed by the offender during their common life. So, there is a significant need for a scientifically based and comprehensive analysis of this crime and the development of effective forms and methods of its prevention, because the family is constantly in social relations with the state and its institutions. These relationships are based on social ties that unite people into a functional whole, while creating equality and inequality in the rights and obligations not only of spouses, but also within the social group of society. It was noted that among the criminological problems of crime in the family sphere in Ukraine, the problem of domestic crime, which in most cases was and remains the most latent among other criminal offenses, became the agenda. And therefore, recognizing the family as the center of society, it should be noted that without the support of the state and its institutions, unfortunately, the problem of crime in the family sphere is almost impossible to solve. And this is due to the fact that the family is not always able to fulfill its main function - ensuring the proper well-being and upbringing of children. History shows that the main types of crime in the family sphere are: domestic, economic, psychological, sexual and physical violence. Taking into account that there is a war in Ukraine, the problem of criminalization in the family sphere takes on special importance, and we consider it as an object of criminal offenses committed by the offender. The consequence of this is the divorce of husband and wife, a decrease in the standard of living of children, their lack of protection, poverty, and the weakening of the infrastructure of health care, education and culture.

Key words: *criminal offenses in the family sphere, offender, family violence, marital conflict.*

References

1. Kryzhna, L. V. (2000), *Prevention of crimes committed in the sphere of family and domestic relations*, Ph.D. thesis, Kyiv.
2. Vasylykivska, I. P. (2001), *Criminological aspects of family upbringing*, Abstract of Ph.D. thesis, Kyiv.
3. Vitvitska, V. V. (2002), *Criminological problems of prevention of criminal damage to the moral and physical development of minors*, Abstract of Ph.D. thesis, Kyiv.
4. Golovkin, B. M. (2003), *Family conflicts in the system of determination of intentional murders and serious bodily injuries*, Abstract of Ph.D. thesis, Kharkiv.
5. Belova, O. I. (2006), *Criminal law characteristics of the system of crimes against the family and minors*, Ph.D. thesis, Kharkiv.
6. Kovaleva, O. V. (2008), *An employee of the service of district police inspectors on the prevention of violence in the family*, Ph.D. thesis, Kharkiv.
7. Zazimko, O. I. (2010), *Criminological characteristics, determination and prevention of marital murders*, Abstract of Ph.D. thesis, Kyiv.
8. Samchenko, M. Yu. (2011), *Criminological characteristics and prevention of family violence against minors*, Ph.D. thesis, Lviv.

Мицька О. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4621-8809

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розумінню правового статусу військовополонених. Для встановлення правового статусу військовополонених було проаналізовано та аргументовано поняття «полон» – це явище, що супроводжується обмеженням свободи осіб, які підпадають під правовий статус військовополонених, залучались до збройного конфлікту, з метою запобігання їх участі у бойових діях у подальшому. У загальному розумінні правовий статус утворюється шляхом поєднання суб'єктивних прав, законних інтересів і юридичних обов'язків. Складовими елементами правового статусу військовополонених є права, обов'язки та заборони.

Ключові слова: війна, військовополонені, полон, правовий статус особи, міжнародний конфлікт, права, обов'язки, заборони, іноземці, комбатанти, некомбатанти.

Постановка проблеми. Питання щодо поводження, утримання та визначення правового статусу військовополонених для України виникло ще 2014 року з початком гібридної війни. А з широкомасштабним вторгненням військових та інших формувань держави-агресора на територію України 24.02.2022 року набуло ще більшої актуальності. На теперішній час наша держава має велику кількість військовополонених країни-агресора, які були захоплені в полон під час бойових дій або здалися добровільно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблематика знайшла своє відображення в наукових працях таких учених: М. Грушко, О. Корнеєва, І. Колотуха, І. Кравченко, С. Зливко, Д. Чижов, І. Яковець та ін. На сьогодні ця тема є доволі актуальною, що й обумовило вибір наукового пошуку автора.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження сучасних підходів науковців до визначення складових правового статусу військовополонених в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до джерел національного законодавства полон – це тимчасове обмеження свободи особи, яка підпадає під одну з категорій осіб, наведених у статті 4 Женевської конвенції, та яка брала участь у воєнних діях, з метою недопущення подальшої участі в таких діях [1].

На думку вченої М. Грушко, під воєнним полоном слід розуміти певний стан знаходження особи (комбатанта, некомбатанта або осіб, прирівняних до військовополонених), громадянина іншої держави, яка припинила участь у військових діях під владою супротивної воюючої сторони [2, с. 68]. Своєю чергою І. Кравченко пропонує розглядати полон як один з можливих засобів збереження життя комбатантів і цивільних осіб під час війни чи локального військового конфлікту, реалізуючи їхнє право на життя [3, с. 139]. Інші вчені наголошують на тому, що полон має каральний вплив на військовополонених. Апелюючи з цього приводу, слушною є думка С. Зливка про те, що метою утримання військовополонених є просто видалення їх з поля бою, а не засіб покарання. [4, с. 219].

Розглянувши ці твердження, можна запропонувати своє визначення поняття полону. На наше переконання, полон – це явище, яке супроводжується обмеженням свободи осіб, які підпадають (претендують) під правовий статус військовополонених, залучалися до збройного конфлікту, з метою запобігання їх участі в бойових діях у подальшому. Як зазначають юристи-міжнародники, не всім особам можуть надати статус військовополонених. Особи, які входять до складу збройних сил сторони (*регулярні збройні сили рф, воєнна поліція, росгвардія, органи поліції та інші воєнізовані формування тощо – О. М.*), що перебуває у конфлікті, в міжнародному гуманітарному праві називають комбатантами [5], тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях.

У разі потрапляння комбатантів під владу супротивної сторони норми міжнародного права наділяють їх правом

вважатися військовополоненими. У цьому випадку можна з упевненістю сказати, що статус військовополонених безпосередньо залежить від статусу комбатантів. Але не в усіх випадках комбатанти можуть стати військовополоненими. Учений І. Кравченко наголошує, що серед тих, хто бере участь у воєнних діях, можуть бути незаконні комбатанти – особи, які беруть безпосередню участь у воєнних діях, проте не мають на це права, тому в разі потрапляння під владу супротивника не користуються статусом військовополоненого [2, с. 140]. До цієї категорії здебільшого належать цивільні особи, які беруть безпосередню участь у бойових діях, а також члени народного ополчення й інших добровольчих формувань (учасники організованих рухів опору), які не входять до регулярних збройних сил.

Інша категорія осіб, яких ми називаємо некомбатантами, – це особи, які входять до складу збройних сил, але безпосередньо не беруть участі в бойових діях. Вони не є об'єктом воєнних дій з боку противника і мають право на заступництво в тому разі, якщо опиняються під владою супротивника [6, с. 246]. Основною відмінністю некомбатанта від комбатанта є те, що вищевказані особи мають особисту зброю, але можуть використати її тільки для самозахисту. У разі участі в бойових діях вони набувають статусу комбатантів.

Досліджуючи правовий статус військовополонених, слід наголосити, що він поширюється тільки на тих осіб, які не порушили правил та звичаїв війни і не підлягають переслідуванню за кримінальним законодавством України.

Для правильного пошуку орієнтирів для встановлення правового статусу військовополонених, на нашу думку, доцільно розглянути загальне розуміння правового статусу людини.

У теорії держави і права визначено правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві [7, с. 377]. Термін «правовий статус» вживається для характеристики правового становища особи в цілому.

Розрізняють правовий статус: а) громадян України; б) іноземців; в) осіб без громадянства; г) осіб, яким надано притулок [8, с. 44].

За характером правового регулювання правовий статус визначають такий: а) загальний; б) галузевий (індивідуальний), в) спеціальний.

Загальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод і обов'язків однієї особистості дорівнює обсягу прав, свобод і обов'язків будь-якої особистості незалежно від розбіжностей у соціальному, службовому, майновому, сімейному і т. п. становищі.

Індивідуальний правовий статус особистості (громадянина, іноземця) інтегрує в собі статус загальний і спеціальний. Індивідуальних правових статусів рівно стільки, скільки громадян, вони різноманітні й неповторні, як і самі люди – їх носії.

Спеціальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод і обов'язків однієї особистості відрізняється від обсягу прав, свобод і обов'язків іншої особистості внаслідок її особливого соціального, службового, майнового, сімейного і т. п. становища.

Із запропонованої категоризації для нашого дослідження становить інтерес правовий статус іноземців, виходячи з того, що військовополоненими можуть стати лише комбатанти, тобто ті особи, які беруть участь у міждержавному конфлікті. Використовуючи прийоми формальної логіки, можна дійти висновку, що військові та інші прирівняні до них особи, які потраплять під владу супротивника (в полон), є іноземцями.

Також слід зазначити, що правовий статус іноземця чи особи без громадянства безпосередньо виражає його правосуб'єктність, котру, як записано в Загальній декларації прав людини ООН, зобов'язані визнавати всі держави [7, с. 380].

Враховуючи розкриття різновидів правового статусу, на наше переконання, правовий статус військовополонених можна вважати різновидом спеціального правового статусу. Хоча деякі сучасні правники порівнюють правовий статус військовополонених з правовим статусом засуджених, спираючись на те, що останні перебувають в ізоляції на теренах колишньої виправної установи. На наш погляд, це діаметрально протилежні суб'єкти правового

статусу, спільними ознаками яких є визначені на міжнародному та національному рівні права і свободи людини.

Спираючись на дослідження зарубіжних та вітчизняних учених, можна зробити висновок, що основними постулатами правового статусу військовополонених є такі.

По-перше, держава в повному обсязі несе відповідальність за поводження з військовополоненими.

По-друге, військовополонені в повному обсязі зберігають свою цивільну правоздатність, якою вони користувалися до полону.

По-третє, з військовополоненими завжди поводяться гуманно, не допускаючи стосовно них насильства, репресій, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування та цікавості публіки, засудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином. До військовополонених ставляться з повагою до їх честі та гідності.

По-п'яте, військовополонені дотримуються законодавства України.

Також складовими елементами правового статусу військовополонених є права, обов'язки та заборони, підтвержені режимними вимогами таборів та обладнаних дільниць при установах виконання покарань та слідчих ізоляторів для їх утримання.

Перебуваючи в полоні (в дільницях для тримання військовополонених або в таборі), військовополонені мають право:

1. На належні побутові умови. Військовополонених розміщують в освітлених спальних приміщеннях, де наявне опалення та які відповідають нормам площі, об'єму повітря. У таких приміщеннях забезпечуються належні санітарні умови та дотримання протипожежних заходів. Усі військовополонені забезпечуються предметами одягу, білизни, взуття та постільними речами (далі – речове майно) безоплатно відповідно до норм належності.

2. Підтримання зв'язків із зовнішнім світом.

3. Військовополонені мають право особисто або через довірену особу звертатися до адміністрації табору, Мін'юсту чи

держави-покровительки з клопотанням (заявою, скаргою) щодо умов їх тримання в таборі.

4. На кожного військовополоненого відкривається особистий рахунок, що містить відомості про суми, які необхідно виплатити, або суми, отримані як аванс грошового забезпечення, оплата за працю або з інших джерел, суми в національній валюті України, які були вилучені, а також суми, вилучені та конвертовані на його прохання в іншу валюту. Крім того, особистий рахунок повинен містити відомості про кошти, видані військовополоненому готівкою або в іншій аналогічній формі, виплати, здійснені від його імені та на його прохання. Військовополонені завжди можуть ознайомитися зі своїми особистими рахунками та отримати копії рахунків.

5. Військовополонені можуть купувати продукти харчування, мило, тютюн та предмети першої необхідності. Розцінка товарів не повинна перевищувати ринкових цін. Перелік продуктів харчування та предметів першої необхідності, які військовополонені можуть купувати в крамницях, отримувати в посылках та зберігати при собі, визначається згідно з додатком І. Прибутки від крамниць зараховуються до спеціального фонду та використовуються на благо військовополонених. В управлінні крамницями та спеціальним фондом можуть брати участь представники військовополонених.

6. Військовополонені можуть за рахунок власних коштів, розміщених на їхніх особистих рахунках, передплачувати й одержувати журнали, газети, інші періодичні видання без обмеження кількості.

7. Військовополоненим надається можливість для відправлення релігійних обрядів. На прохання військовополонених або за ініціативою релігійних організацій можуть проводитися богослужіння та релігійні обряди. Військовополонені відправляють релігійні обряди індивідуально або в обладнаному з цієї метою приміщенні (куточку). Начальник табору на прохання військовополонених сприяє запрошенню осіб, які мають право проводити богослужіння, релігійні таїнства та обряди, визначає місце, час та умови їх проведення. Відправлення релігійних

тайнств та обрядів не повинно порушувати розпорядок дня, а також утискати права інших військовополонених, які утримуються в таборі. Військовополонені не мають права, посилаючись на свої релігійні переконання, ухилитися від виконання своїх обов'язків, а також установлених вимог режиму тримання. Військовополоненим дозволяється мати при собі і користуватися релігійною літературою, предметами релігійного культу індивідуального користування для натільного або кишенькового носіння, крім саморобних та колючо-ріжучих предметів. Священнослужителі, релігійні провідники, наставники, інші представники релігійних чи благодійних організацій, які бажають надавати допомогу в задоволенні релігійних потреб військовополонених, можуть відвідувати табір за наявності дозволу на відвідування. Дозвіл на відвідування табору надається начальником табору.

8. Військовополоненим надається можливість для проведення інтелектуальних, освітніх та оздоровчих занять, спортивних змагань, ігор та перебування на свіжому повітрі. З цією метою військовополонених забезпечують відповідними приміщеннями (місцями) та необхідним обладнанням.

9. Військовополоненим дозволяється відправляти і отримувати листи (телеграми) без обмеження їх кількості. Вручення листів, що надходять, проводиться призначеними працівниками табору, в присутності яких військовополонений зобов'язаний їх розпечатати. Якщо військовополонений відмовиться розпечатати конверт та представити його вміст, такі дії здійснюють призначені працівники табору в присутності кількох військовополонених. Виявлені при цьому заборонені вкладення (речі) вилучаються.

10. Військовополоненим дозволяється відправляти та одержувати посилки. До безоплатного поштового пересилання допускаються посилки масою до 5 кілограмів. Гранична маса збільшується до 10 кілограмів для посилок, вміст яких не може бути розділений, і для посилок, які адресовані в табір чи представникам полонених для розподілу між полоненими.

11. За технічної можливості військовополоненим надається право на телефонні розмови за допомогою засобів IP-телефонії з відповідним програмним забезпеченням, що перебуває на балансі табору. Телефонні розмови надаються згідно з розпорядком дня у вільний від роботи час, від виконання слідчих дій чи участі в судових засіданнях час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну, а за необхідності та за погодженням з адміністрацією табору – у будь-який час.

12. Військовополоненому гарантується право на правову допомогу, конфіденційні юридичні консультації із захисником (захисниками) у кримінальному провадженні, адвокатом (адвокатами), законним представником (законними представниками), який (які) представляє (представляють) особу під час розгляду справ у суді, у порядку, визначеному для осіб, які тримаються під вартою.

13. За необхідності вчинення нотаріальних дій військовополонені мають право користуватися послугами нотаріуса.

Військовополоненим можуть надаватися й інші права, реалізація яких не завдає їм дискримінації, а саме:

– військовополонений має право вимагати компенсацію від держави, від якої він залежить, у зв'язку з визнанням його особою з інвалідністю, якщо це пов'язано з його працею;

– військовополоненим за встановленими відповідними правилами може надаватися можливість придбання послуг та речей за межами табору;

– військовополоненим дозволяється взяти із собою особисті речі, кореспонденцію та посилки, які надійшли на їх адресу, вага яких не повинна перевищувати 25 кілограмів на одну особу.

До обов'язків військовополонених належать:

1. Під час допиту кожний військовополонений зобов'язаний повідомити лише свої прізвище, ім'я та по батькові, військове звання, дату народження і особистий номер або у разі відсутності зазначених відомостей – іншу рівноцінну інформацію.

2. Військовополонені, за винятком офіцерів, повинні виконувати військове вітання до всіх офіцерів держави, що тримає в полоні, та виявляти до них зовнішні ознаки поваги.

Військовополонені офіцери зобов'язані виконувати військове вітання лише до старших за військовим званням офіцерів, проте до начальника табору військовоє вітання виконується незалежно від його звання. Дозволяється носіння нагород, розпізнавальних знаків та шевронів.

3. Праця для всіх працездатних військовополонених рядового складу є обов'язковою. Військовополонені розподіляються для виконання робіт з урахуванням їх віку, статі, військового (спеціального) звання (рангу), фізичного стану та стану здоров'я.

4. Військовополонені можуть залучатися до виконання допоміжних робіт з приготування їжі в їдальні табору та самостійного приготування їжі в них додаткової їжі [1].

Стосовно заборон слід зазначити, що, хоч вони чітко не виражені як права та обов'язки, але апріорі можна зрозуміти: якщо за військовополоненими здійснюється контроль у виді охорони та нагляду, то виникають певні заборони. Беручи за основу ці твердження, можна виділити такі заборони для військовополонених, як: порушення прав інших військовополонених; самовільне залишення території табору або ділянки, де вони перебувають; зберігання й користування вогнепальною зброєю та іншими вибухонебезпечними предметами; азартні ігри, які мають на меті отримання прибутку; вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; здійснювати напад та/або чинити опір персоналу табору і перешкоджати їх діяльності.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що актуальність та значущість теми дослідження не викликає сумнівів, адже полон для військовополонених має стримувальний вплив, тобто здійснює запобігання подальшій участі в бойових діях і тим самим зберігає їх життя. Військовополонені є спеціальними суб'єктами права, оскільки перебувають під міжнародним правовим захистом і наділені спеціальним правовим статусом, який регулюється як національним законодавством, так і нормативно-правовими актами міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1649.

2. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 283 с.

3. Кравченко І. М. Правовий статус «військовополонений» і «цивільний заручник» у контексті норм міжнародного гуманітарного права та проведення операції Об'єднаних сил (АТО) на Сході України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 137–149.

4. Зливко С. В. Міжнародне гуманітарне право щодо захисту прав військовополонених. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи* : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 04 листопада 2022 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 218–221.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Протокол від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 01.12.2023).

6. Корнєєва О. Правовий статус військовополонених: особливості захисту в умовах збройних конфліктів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 244–248.

7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2007. 840 с.

8. Юридична енциклопедія – перший в Україні багатотомний систематизований звід знань про державу і право. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/330/43/> (дата звернення: 01.12.2023).

Mytska O.,

PhD in Law, Associate Professor
of the Department of Formation and Development
of Professional Competency of the Personnel
of the State Criminal and Executive Service of Ukraine
of the Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4621-8809

LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR IN UKRAINE

The article is devoted to the understanding of the legal status of prisoners of war. In order to establish the legal status of prisoners of war, the author analyzes and argues that captivity is a phenomenon which is accompanied by restrictions on the freedom of persons who fall (claim) to have the legal status of prisoners of war and were involved in an armed conflict, with the aim of preventing their participation in hostilities in the future. The author clarifies the role of participants in an international armed conflict, which in international humanitarian law are divided into military and civilian combatants and non-combatants. Only combatants, i.e., those persons involved in an interstate conflict, can become prisoners of war. The main difference between a non-combatant and a combatant is that the above-mentioned persons have personal weapons, but can use them only for self-defense. If they participate in hostilities, they acquire the status of combatants.

The legal status of a person is a system of rights, freedoms, obligations, and responsibilities enshrined in legal acts and guaranteed by the state, according to which an individual, as a subject of law (i.e., as one with legal personality), coordinates his or her behavior in society. The legal status of: a) citizens of Ukraine; b) foreigners; c) stateless persons; d) persons granted asylum. According to the nature of legal regulation, the legal status is a) general; b) sectoral (individual), c) special. The legal status of prisoners of war applies only to those persons who have not violated the rules and customs of war and are not subject to prosecution under the criminal law of Ukraine. In general, the legal status is formed by combining subjective rights, legitimate interests and legal obligations. The constituent elements of the legal status of prisoners of war are rights, obligations and prohibitions.

Prisoners of war are special subjects of law, as they are under international legal protection and endowed with a special legal status regulated by both national legislation and regulations of international humanitarian law.

Key words: war, prisoners of war, captivity, legal status of a person, international conflict, rights, obligations, prohibitions, foreigners, combatants, non-combatants.

References

1. Ukraine (2022), *On approval of the Procedure for the detention of prisoners of war* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

2. Grushko, M. V. (2015), *Formation and Specificity of the International Legal Regime of Prisoners of War*, Ph.D. thesis, Odesa.

3. Kravchenko, I. M. (2020), "Legal status of "prisoner of war" and "civilian hostage" in the context of international humanitarian law and the conduct and conduct of the Joint Forces Operation (ATO) in eastern Ukraine", *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, № 1 (114), pp. 137–149.

4. Zlyvko, S. V. (2022), "International humanitarian law on the protection of the rights of prisoners of war. Integration of theory into practice: problems, searches, prospects", *Materials of the II International Scientific and Practical Conference*, Chernihiv, pp. 218–221.

5. Switzerland (1977), *Protocol Additional to the Geneva Conventions of August 12, 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts*, Protocol I, Geneva.

6. Korneeva, O. (2017), "Legal status of prisoners of war: peculiarities of protection in armed conflicts", *Enterprise and Law*, № 11, pp. 244–248.

7. Skakun, O. F. (2007), *Theory of State and Law (encyclopedic course) : a textbook*, Espada, Kharkiv.

8. *The Legal Encyclopedia is Ukraine's first multi-volume systematized body of knowledge about the state and law*, Encyclopedia, Kyiv.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 2 (14)**

Відповідальний за випуск

Пузиревський М. В.

Редактори літературні

Сила Л. М.,
Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 10.04.2024 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,67.
Тираж 100 пр. Зам. № 119/24.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.